

**Чернівецький навчально-науковий юридичний інститут
Національного університету «Одеська юридична академія»**

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

Навчально-методичний посібник

**Чернівці
2024**

УДК: 341.9
ББК: 67.5я7
А 43

Рекомендовано до друку рішенням кафедри загальнотеоретичної юриспруденції та прав людини Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія»
(Протокол № 2 від 29.08.2024 року)

Рекомендовано до друку Навчально-методичною радою Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія»
(Протокол № 2 від 02.09.2024 року)

Рецензенти: **Задорожна С.М.**, доктор юридичних наук, професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича;

Латковська Т.А., доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія».

А 43 Актуальні проблеми міжнародного приватного права: навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня; галузь знань - 08 «Право», спеціальність - 081 «Право»/ Укл.: Волощук О.Т., Возняковська К.А., Біленець Д.А. Чернівці, 2024. 198 с. (Серія: «Навчально-методичні посібники»).

Навчально-методичний посібник містить тематичний план та програму навчальної дисципліни «Актуальні проблеми міжнародного приватного права»; короткий лекційний курс; теми та плани семінарських занять; завдання до виконання самостійної та індивідуальної роботи; блок тестових завдань та задач; рекомендовану літературу, а також перелік питань для підсумкового контролю знань. Матеріал систематизований, щоб забезпечити засвоєння курсу, який викладається в юридичних закладах вищої освіти.

Для студентів юридичних вузів, викладачів, аспірантів.

ББК: 67.5я7

© ЧННІОІ НУ «ОЮА», 2024
© Волощук О.Т., 2024
© Возняковська К.А., 2024
© Біленець Д.А., 2024

ЗМІСТ

Пояснювальна записка.....	4
Тематичний план навчальної дисципліни.....	7
Програма навчальної дисципліни.....	8
Короткий лекційний курс.....	13
Теми і плани семінарських занять.....	127
Індивідуальні завдання.....	162
Блок тестових завдань.....	164
Блок задач.....	178
Рекомендована література.....	183
Перелік питань до підсумкового контролю знань.....	195

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Навчальна дисципліна «Актуальні проблеми міжнародного приватного права» розроблена для студентів, які навчаються за спеціальністю «Право» і здобувають освітньо-кваліфікаційний рівень «Магістр». Необхідність вивчення даної дисципліни пов'язана, передусім із тими сучасними процесами, які відбуваються у світі на міжнародній арені в рамках інтенсивного взаємовигідного співробітництва в економічній площині. Глобалізація, невпинний рух товарів, послуг і робочої сили призводить до появи проблем у різних сферах суспільних відносин (торговельні відносини, трудові відносини, сімейно-шлюбні відносини, спадкові відносини, відносини в рамках міжнародного цивільного процесу тощо), які можна вирішити, тільки за допомогою специфічних правових норм, які б враховували наявність у відносинах іноземного елементу. Такі норми формуються в рамках міжнародного приватного права і сучасному юристу потрібно орієнтуватись і вміти застосовувати їх. Тому вивчення навчальної дисципліни «Актуальні проблеми міжнародного приватного права» є об'єктивно обумовленими.

Навчальний курс «Актуальні проблеми міжнародного приватного права» сконцентрований на вивченні та опануванні студентами ряді гострих та актуальних проблем міжнародного приватного права, а саме це: проблема співвідношення міжнародного публічного і міжнародного приватного права; принципи та основні методологічні підходи до розуміння природи міжнародного приватного права, сучасні теорії міжнародного приватного права; проблемні аспекти втілення концепції *lex mercatoria* в міжнародному приватному праві; актуальні проблеми розвитку та перспективи сучасного міжнародного приватного права; актуальні проблеми правового регулювання трудових відносин в міжнародному приватному праві; актуальні проблеми правового регулювання сімейно-

шлюбних відносин в міжнародному приватному праві; актуальні проблеми правового регулювання спадкових відносин в міжнародному приватному праві; проблеми, що виникають в міжнародному цивільному процесі та міжнародному комерційному арбітражі при вирішенні спорів з іноземним елементом.

Предметом вивчення дисципліни «Актуальні проблеми міжнародного приватного права» є теоретичні та практичні положення щодо правового регулювання приватноправових відносин, ускладнених іноземним елементом, основні законодавчі, міжнародні та інші нормативно-правові акти, які регулюють вказані відносини.

Завданням навчальної дисципліни «Актуальні проблеми міжнародного приватного права» є:

- ознайомлення здобувачів вищої освіти із сучасними проблемами міжнародного приватного права, вироблення в них особливого юридичного мислення, необхідного для засвоєння та застосування права у цій сфері;
- формування вмінь та навичок орієнтуватися в діючому внутрішньому законодавстві та міжнародних договорах, учасницею яких є держава Україна, та застосування цих норм на практиці;
- сприяння формуванню наукового підходу до процесів, які відбуваються в приватноправовій сфері в різних країнах світу;
- визначення прикладних проблем у сфері міжнародних приватноправових відносин, розвиток загальної політико-правової культури здобувачів.

Відповідно *метою курсу* є вивчення проблем міжнародного приватного права на сучасному етапі, формування відповідних вмінь, навичок, системної культури у вирішенні питань, що виникають при розгляді приватноправових відносин, ускладнених іноземним елементом.

Внаслідок вивчення навчальної дисципліни студент буде здатним продемонструвати такі *результати навчання*:

- володіти знаннями про правову природу та зміст сучасних

міжнародних приватно-правових явищ в рамках міжнародного приватного права;

- бути обізнаним щодо змісту національно-правових та міжнародно-правових нормативних актів у сфері правового регулювання приватноправових відносин, ускладнених іноземним елементом;
- орієнтуватися в загальних закономірностях розвитку міжнародно-правового простору з метою інтеграції України у світовий політичний і економічний простір;
- мати здатність визначати відповідні завдання та окреслювати їх таким чином, щоб удосконалювати та поглиблювати наукові знання та розуміння про сучасні проблеми міжнародного приватного права;
- аналізувати, тлумачити та застосовувати положення міжнародних договорів, угод, конвенцій, зовнішньоторговельних контрактів та домовленостей, виявляти актуальні проблеми забезпечення інтересів сторін при співробітництві та пропонувати шляхи їх вирішення;
- мати здатність аргументувати власну наукову позицію щодо актуальних проблем сучасного міжнародного приватного права на наукових дискусіях, конференціях круглих столів, тощо.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Тема 1	ПОНЯТТЯ ТА ПРИРОДА МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА. ПРОБЛЕМА СПІВВІДНОШЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ПУБЛІЧНОГО І МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА
Тема 2	ПРИНЦИПИ ТА ОСНОВНІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА
Тема 3	СУЧАСНІ ТЕОРІЇ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА
Тема 4	КОНЦЕПЦІЯ <i>LEX MERCATORIA</i> І МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО
Тема 5	СУЧАСНЕ МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ
Тема 6	АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ
Тема 7	АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СІМЕЙНО-ШЛЮБНИХ ВІДНОСИН В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ
Тема 8	АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СПАДКОВИХ ВІДНОСИН В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ
Тема 9	АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ
Тема 10	АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО КОМЕРЦІЙНОГО АРБІТРАЖУ

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ТЕМА 1

ПОНЯТТЯ ТА ПРИРОДА МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА. ПРОБЛЕМА СПІВВІДНОШЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ПУБЛІЧНОГО І МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

Міжнародне приватне право у світлі проблеми включення до публічного чи приватного права. Поняття, складна юридична природа та сутнісні характеристики міжнародного приватного права. Міжнародне приватне право як галузь національного права. Застосування терміну «міжнародне приватне право». Джозеф Сторі «Коментарі до конфліктного права» 1834 р. Термін «колізійне право» (conflict of laws). Термін «міжмуніципальне право». Термін «приватне транснаціональне право». Термін «міжнародне цивільне право». Зміст поняття «міжнародне приватне право» у різних національно-правових системах. Межа між приватним і публічним правом. Концепція публічно-правового характеру міжнародного приватного права. Концепція приватно-правового характеру міжнародного приватного права. Мета міжнародного приватного права. Функції міжнародного приватного права. Міжнародне приватне та міжнародне публічне право: взаємодія і співвідношення. Міжнародне право у широкому і у вузькому смислах. Концепція «співтовариства націй, які підтримують стосунки між собою, що ґрунтується на міжнародному праві». Теорія транснаціонального права. Міжнародне приватне право як «полісистемний комплекс». Місце міжнародного приватного права в юридичній системі. Транснаціональне приватне (торгове) право, (Lex mercatoria) і національне міжнародне приватне право.

ТЕМА 2

ПРИНЦИПИ ТА ОСНОВНІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

Територіальний та персональний принципи. Територіальний принцип і суверенітет держави. Персональний принцип, людина та її невід'ємні права. Реалізація територіального принципу. Реалізація персонального принципу. Територіальний і персональний принципи в історії міжнародного приватного права. Теорія У. Губера. Теорія П. Манчіні. Тенденція посилення персонального принципу у міжнародному приватному праві. Принципи міжнародного приватного права та міжнародне публічне право. Проблема «універсалізму» в міжнародному приватному праві. Система принципів міжнародного права. Основні методологічні підходи до міжнародного приватного права. Застосування формалізму та прагматизму у міжнародному праві для вирішення колізійної проблематики.

ТЕМА 3

СУЧАСНІ ТЕОРІЇ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

Теорія транснаціонального права. Основні положення концепції транснаціонального права. Теорія транснаціонального торговельного (комерційного) права або *Lex mercatoria* як різновид теорії транснаціонального права. Теорія трансмуніципального права. Основні положення теорії трансмуніципального права. «Інтерлокальна» колізія. «Інтерперсональна» колізія. Католицька теорія колізійного права. Герменевтика міжнародного приватного права. Антропологія міжнародного приватного права. Конфліктологічна теорія міжнародного приватного права.

ТЕМА 4

КОНЦЕПЦІЯ LEX MERCATORIA І МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

Концепція *Lex mercatoria* як серйозний виклик

міжнародного приватного права. Глобалізація та інтернаціоналізація як виклик для подальшого розвитку міжнародного приватного права. Проблемні аспекти концепції *Lex mercatoria*. Характерні ознаки *Lex mercatoria*. Джерела *Lex mercatoria*. Проблема співвідношення між *Lex mercatoria* і міжнародним публічним правом у сучасній юридичній науці. Проблема невизначеності юридичної природи *Lex mercatoria*. Основні підходи до розуміння сутності *Lex mercatoria*. Принципи *Lex mercatoria*, «Принципи міжнародних комерційних договорів» УНІДРУА (Міжнародного інституту уніфікації приватного права). Значення та роль *Lex mercatoria* в сучасних міжнародних торговельних відносинах. Практика застосування *Lex mercatoria* серед міжнародних комерційних арбітражів. Європейська конвенція про зовнішньоторговий арбітраж 1961 р., Арбітражний регламент Європейської економічної комісії ООН 1966 р., Нью-Йоркська конвенція «Про визнання і виконання іноземних арбітражних рішень» 1958 р. і застосування *Lex mercatoria*. Концепція *Lex mercatoria* в сучасній теорії та практиці міжнародного приватного права.

ТЕМА 5

СУЧАСНЕ МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Досягнення міжнародного приватного права. Процес гармонізації та уніфікації норм приватного права різних країн. Принцип автономії волі (*lex voluntatis*). Проблеми і вирішення у сучасному міжнародному праві. Головні проблеми міжнародного приватного права. Тенденції та перспективи розвитку сучасного міжнародного права. Питоме значення уніфікованих матеріально-правових норм у міжнародному приватному праві. Регіоналізація міжнародного приватного права. Кодекс Бустаманте. Формування європейського міжнародного приватного права. Розширення сфери

застосування та предметної сфери міжнародного приватного права. Наука міжнародного приватного права в XXI ст.

ТЕМА 6

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Загальна характеристика трудових відносин у міжнародному приватному праві. Міжнародне регулювання міжнародних трудових відносин. Міжнародно-правове регулювання праці. Проблемні питання працевлаштування іноземців в Україні. Трудові відносини українських громадян за кордоном. Правове регулювання праці співробітників міжнародних та міжурядових організацій. Міжнародні службовці, специфіка їхнього правового статусу.

ТЕМА 7

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СІМЕЙНО-ШЛЮБНИХ ВІДНОСИН В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Питання шлюбу та сім'ї в міжнародному приватному праві. Особливості правового регулювання шлюбно-сімейних відносин у праві різних держав. Колізійне регулювання укладення та розірвання шлюбу в міжнародному приватному праві. Майнові відносини подружжя в міжнародному приватному праві. Міжнародне усиновлення та його наслідки. Аліментні зобов'язання в міжнародному приватному праві.

ТЕМА 8

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СПАДКОВИХ ВІДНОСИН В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Спадкування в міжнародному приватному праві. Основні колізії у спадкуванні за міжнародним приватним правом. Міжнародно-правове регулювання спадкових відносин,

характеристика основних джерел. Спадкові права іноземців в Україні. Спадкові права українських громадян за кордоном. Правовий режим відумерлої спадщини у міжнародному приватному праві.

ТЕМА 9

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ

МІЖНАРОДНОГО ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Міжнародний цивільний процес в міжнародному приватному праві: роль та значення. Поняття міжнародного цивільного процесу. Джерела правового регулювання міжнародного цивільного процесу. Правове становище іноземних осіб у цивільному процесі. Міжнародна підсудність (юрисдикція) цивільних справ з іноземним елементом. Іноземні судові доручення: проблемні аспекти виконання. Практичні проблеми визнання та примусового виконання іноземних судових рішень.

ТЕМА 10

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ

МІЖНАРОДНОГО КОМЕРЦІЙНОГО АРБІТРАЖУ

Міжнародний комерційний арбітраж як найбільш ефективний альтернативний спосіб вирішення комерційних спорів. Значення та роль інституту міжнародного комерційного арбітражу в міжнародному приватному праві. Поняття, правова природа і види міжнародного комерційного арбітражу. Міжнародно-договірна уніфікація комерційного арбітражу. Міжнародні регламенти, типовий закон про міжнародний комерційний арбітраж ЮНСІТРАЛ. Арбітражна угода та компетенція міжнародного комерційного арбітражу. Арбітражні рішення. Види арбітражних рішень. Проблемні аспекти виконання арбітражних рішень.

КОРОТКИЙ ЛЕКЦІЙНИЙ КУРС

ЛЕКЦІЯ 1

ПОНЯТТЯ ТА ПРИРОДА МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА. ПРОБЛЕМА СПІВВІДНОШЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ПУБЛІЧНОГО І МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

Мета лекції: *на основі аналізу сучасних доктринальних праць з міжнародного приватного та публічного права з'ясувати як співвідноситься міжнародне публічне і міжнародне приватне право, виявити основні параметри взаємодії міжнародного приватного та міжнародного публічного права і з'ясувати особливу правову природу міжнародного приватного права.*

План

1. Міжнародне приватне право у світлі проблеми включення до публічного чи приватного права
2. Мета міжнародного приватного права
3. Міжнародне приватне та міжнародне публічне право: взаємодія і співвідношення

1. Міжнародне приватне право у світлі проблеми включення до публічного чи приватного права

Міжнародне приватне право (далі - МПрП) остаточно сформувалось як незалежна галузь національного права у ХІХ ст. Раніше воно розглядалось як частина інших галузей права, оскільки під впливом вчення італійських статутистів вважалося, що сама природа національних та іноземних норм права визначала сферу застосування цих норм (так званий «односторонній» підхід чи «юнілітаризм»).

Мабуть, першим, хто скористався висловом «міжнародне приватне право», був американський суддя Верховного Суду

Джозеф Сторі, класична праця якого «Коментарі конфліктного права» 1834 р. стала однією з перших у систематизації проблематики МПрП. Пізніше цей термін набув поширення завдяки працям французького юриста Фелікса («Du conflit des lois de differentes nations ou du droit international prive») 1840 р. та німецького юриста з Франкфурту Вільгельма Шаффнера («Entwicklung des internationalen Privatrechts») 1841 р. Спочатку цей термін застосовували у країнах Європи та Латинської Америки, а пізніше навіть у країнах загальної системи права (common law), хоча там йому так і не вдалося витіснити традиційний термін «колізійне право» (conflict of laws).

Окрім терміна «міжнародне приватне право», у доктрині та практиці пропонувалися ще й такі терміни, як «міжмуніципальне право», «трансмуніципальне право», «приватне транснаціональне право», «право мультиштатних проблем», «міжнародне цивільне право» тощо. Однак ці терміни так і не знайшли серйозної підтримки з-поміж широкого загалу юристів. Проте, на думку окремих юристів, термін МПрП іноді може ввести в оману, оскільки насправді воно не є ні міжнародним, позаяк більшість його норм створена «національним» законодавцем, ні приватним правом, оскільки воно не стосується лише приватноправових відносин. Окрім того, деякі автори вказують на те, що у сучасному праві відбувається «публіцизація» приватного права завдяки дедалі ширшому втручання держави у сфері приватних інтересів людини. Однак загалом, як вважає переважна більшість юристів, МПрП є галуззю національного, а не міжнародного права. Воно має міжнародний предмет регулювання, але не джерела. З іншого боку, термін «колізійне право» (conflict de lois, law on collision of laws, kollisionrecht) є занадто широким, оскільки його можна тлумачити як такий, що охоплює не лише колізії між приватним правом різних країн, але й також колізії у сфері публічного права. Більше того, сам термін «колізія» не є вдалим, позаяк може скластися враження, що нібито має місце конфлікт

суверенітетів держав, хоча насправді йдеться про збіг сфер дії різних національних правових систем, пов'язаних з цією справою.

Поняття «міжнародне приватне право» має різний зміст у різних національно-правових системах. Водночас ядро МПрП залишається у принципі незмінним, оскільки його основу завжди становлять колізійні норми, за допомогою яких визначають ситуації, коли застосовується національне приватне право, а коли — іноземне приватне право.

У підручниках з МПрП дедалі частіше включають ще й такі питання, як міжнародний цивільний процес і навіть колізійні питання публічного права (міжнародне кримінальне право, міжнародне адміністративне і міжнародне валютне право).

В юридичній літературі обговорюється також питання щодо того, чи є МПрП частиною публічного або приватного права. Відповідь на це питання залежить від того, де проводиться межа між приватним і публічним правом, а також від особливостей правової системи окремої країни.

З приводу приватноправової чи публічно-правової природи МПрП у доктрині склалося *два підходи*.

Прихильники публічно-правового характеру цієї галузі (наприклад, французький юрист Нібуає) стверджують, що всі норми МПрП, які мають на меті розмежування сфери дії законів у просторі, базуються на суверенітеті держави, і тому належать до публічного права. Крім того, прихильники цієї концепції висувають ще й такі аргументи:

1) колізійні норми і норми про конфлікти юрисдикцій вважаються нормами публічного порядку, і суддя не може застосовувати іноземні колізійні норми;

2) конфлікти юрисдикцій є проекцією внутрішнього процесуального права, яке є галуззю публічного права;

3) визначення правового статусу іноземців, яке належить до предмета МПрП деяких країн, стосується публічного права.

Прихильники приватноправового характеру МПрП обстоюють

його саме як приватне право, спираючись на такі аргументи:

1) колізійні норми регулюють приватноправові відносини з іноземним елементом, до того ж наявність іноземного елемента не перетворює ці відносини в публічно-правові;

2) загальним методом МПрП є метод приватного права загалом, тобто метод диспозитивного регулювання чи метод координації, який характеризується автономією та рівноправ'ям сторін відносин;

3) хоча конфлікти юрисдикцій і є проекцією внутрішньодержавного процесуального права, не можна з повного підставою стверджувати, що останнє належить до публічного права, оскільки йдеться про проекцію саме «цивільного процесу», учасниками якого є приватні особи, а не органи держави;

4) щодо правового статусу іноземців, то, окрім політичних прав і свобод, які, безумовно, належать до сфери публічного права, у контексті цього статусу можуть розглядатися і приватні права іноземців (наприклад, здійснення комерційної діяльності, право купувати та продавати, орендувати тощо);

5) стосовно питання громадянства, слід враховувати те, що хоча громадянство і є публічно-правовим відношенням, але його зміст визначається судами і є частиною громадянського стану осіб.

З огляду на ці аргументи алжирський фахівець у галузі МПрП Моханд Іссад вважає, що слід побоюватися класичних схем і бажання за будь-яку ціну включити МПрП у певну галузь права. До цього слід також додати, що межа між приватним і публічним правом, а також між процесуальним і матеріальним правом не є достатньо чіткою. Крім того, такі питання, як громадянство та правовий статус іноземців, що належать до предмета МПрП деяких країн, є частиною публічного права. На думку німецького колізіоніста Герхарда Кегеля, з одного боку МПрП повинно вважатися частиною приватного права, оскільки воно визначає,

коли застосовується місцеве та іноземне приватне право, а поняття приватного права охоплює ті норми, які слугують справедливості між індивідами, однак з іншого боку треба враховувати й те, що публічне право, яке визначає стосунки між індивідом і державою, складається з права міжнародного процесу у питаннях приватного права. Причиною цього є те, що матеріальні і колізійні норми процесуального права стосуються здійснення правосуддя, і таким чином стосуються відносин між індивідом і державою. Одним словом, в практичному плані МПРП тісно пов'язане як з приватним, так і з публічним правом.

Як відомо, природа і характер МПРП зумовлена специфікою тих відносин, які воно регулює. На думку більшості вчених-юристів, якщо міжнародне публічне право регулює міждержавні відносини, то предметом регулювання МПРП є приватноправові відносини з іноземним елементом.

У межах приватноправових відносин з іноземним елементом можуть виникати чотири групи питань:

1) колізія законів, коли виникає питання, якому з колідуючих законів слід підпорядкувати це правовідношення з іноземним елементом;

2) конфлікт юрисдикцій, коли треба з'ясувати не тільки питання колізії законів, але й також питання щодо того, в суд якої країни треба звернутися з метою розв'язання спору;

3) правовий статус іноземців, коли необхідно визначити права та обов'язки іноземців;

4) проблема громадянства, коли необхідно визначити громадянство індивіда, яке впливає на право, що застосовується до цього індивіда.

Отже, відповідь на запитання, чи належить регулювання цих питань до предмета МПРП, загалом залежить від особливостей конкретної правової системи. До того ж тут можливий вузький підхід, коли до предмету МПРП включають лише колізійні питання та широкий підхід, який охоплює всі чотири групи

питань.

2. Мета міжнародного приватного права

Для того щоб зрозуміти загальне значення МПрП, необхідно відповісти на запитання: у чому полягає його мета. Як вважав провідний юрист-міжнародник Х. Лаутерпахт, мета МПрП полягає у тому, аби зробити можливим застосування права іноземної держави на території національної держави. До того ж ця мета диктується міркуваннями справедливості, зручності, необхідністю міжнародних стосунків між індивідами, а також самою концепцією публічного порядку. На думку шведського колізіоніста Хілдінга Еека, функція МПрП полягає у забезпеченні раціональних та справедливих рішень у справах, в яких містяться іноземні елементи, або які пов'язані з іноземними країнами. Важливим є й те, що різні системи МПрП, незважаючи на всю їхню різнорідність, сприяють нормалізації міжнародних відносин і полегшують завдання вирішення конфліктів на рівні законів та юрисдикцій.

3. Міжнародне приватне та міжнародне публічне право: взаємодія і співвідношення

Як відомо, МПрП, так само як і міжнародне публічне право (далі — МПП), регулюючи міжнародні відносини, стосується права кількох держав. Тому на самому початку розвитку сучасної науки права робилися спроби розглядати МПП (переважно міжнародне звичаєве право) як фундамент МПрП. Погляд, відповідно до якого МПрП стосується правових систем суверенних держав, вперше з'явився у межах теорії міжнародної ввічливості (*comitas gentium*), згідно з якою застосування іноземного права визначається через міжнародну ввічливість.

Спочатку МПрП вважалося загальним правом усіх держав, і лише німецький вчений Вехтер (1797-1880) став першим, хто обґрунтував МПрП як частину національного права, яке є різним

у кожній країні. Інший німецький автор, Савіньї (1779-1861), замість теорії міжнародної ввічливості запропонував концепцію «співтовариства націй, які підтримують стосунки між собою, що ґрунтується на міжнародному праві». Згідно з цією концепцією місцеве та іноземне право мають застосовуватися, з огляду на норми МПрП, на основі рівності так само, як застосовуються норми права суб'єктів федерації за допомогою інтерлокального приватного права. Отже, хоча Савіньї і не ототожнював МПрП з МПП, у його теорії наголошується на істотній близькості між ними. Концепція Савіньї здійснила глибокий вплив на «італійську школу» МПрП, засновану Манчіні (1817-1888), який, спираючись на концепцію правового співтовариства Савіньї (*communanza di diritto*), наголошував на необхідності створення уніфікованого МПрП. Так само як і Савіньї, Манчіні не вважав МПрП частиною МПП, але висував тезу, що створення єдиної, уніфікованої системи МПрП є вимогою МПП. Теорія Манчіні домінувала у доктрині МПрП таких країн, як Італія, Франція та Бельгія.

Теорія, згідно з якою МПрП ґрунтується на МПП, знайшла прихильників з-поміж таких вчених, як Цітльман (1852-1923) та Франкенштайн. До того ж Цітльман вважав, що МПП допомагає заповнювати прогалини в національному МПрП, а Франкенштайн спирався в своїй концепції на мовні і психологічні аспекти народів.

У сучасній доктрині МПрП стосовно місця МПрП в юридичній системі склалося три основні підходи.

І підхід: міжнародне право у широкому сенсі складається з МПрП та МПП. Так, французький юрист Жорж Сель вважав, що існує єдине міжнародне співтовариство і єдине міжнародне право. Деякі прихильники теорії транснаціонального права (наприклад, американський вчений Філіп Джессеп) висувають тезу про те, що транснаціональне право містить як публічне, так і приватне міжнародне право. З-поміж аргументів, що висуваються на підтримку цього підходу, є такі: 1) лише вивчення міжнародних

договорів надає зміст МПрП, хоча основний зміст МПрП міститься у міжнародному договірному праві; 2) колізійні норми МПрП також мають міжнародно-правовий характер, оскільки з приводу тієї чи іншої норми встановилась згода держав і оскільки в основі колізійної норми нерідко лежить міжнародний звичай, що складався століттями (наприклад, *locus regit actum*, *lex rei sitae*).

II підхід: МПрП належить до системи внутрішнього права держави. Наприклад, як зазначається в рішенні Постійної палати міжнародного правосуддя, норми міжнародного приватного права є складовою внутрішньодержавного права», за винятком випадків, коли вони «введені міжнародними угодами або звичаями і має справжній характер міжнародного права, що регулює відносини між державами. Автори, що дотримуються цього підходу, висувають такі аргументи: 1) джерела МПрП мають переважно внутрішньодержавний характер; 2) виходячи з суверенітету держави, суддя національного суду завжди застосовує національну колізійну норму, не звертаючи уваги на те, як вирішується це питання в інших правових системах; 3) закони про громадянство і про правове становище іноземців, що є частиною МПрП, є національними нормами права, які були прийняті державою в односторонньому порядку; 4) метод МПрП має внутрішньодержавний характер і в ньому використовуються категорії національного цивільного права. Отже, на думку цих авторів, МПрП є проекцією національного приватного права з необхідними змінами на міжнародну площину.

Водночас деякі з прихильників підходу щодо внутрішньодержавної природи МПрП керуються його самостійністю як галузі права. Професор Г. Дмитрієва так узагальнює основні постулати цього підходу:

1) міжнародне приватне право, безумовно, пов'язано як з міжнародним (публічним) правом, так і з приватним правом, яке є частиною національного права держави;

2) незважаючи на тісний зв'язок з міжнародним (публічним) правом, міжнародне приватне право входить у систему внутрішнього (національного) права держави. Це жорстко визначається предметом правового регулювання — приватноправовими відносинами. Воно регулює відносини між такими суб'єктами (фізичні і юридичні особи), які знаходяться під верховенством держави та, відповідно, під дією його внутрішнього права. Механізм міжнародно-правового регулювання не придатний для регулювання відносин між фізичними та юридичними особами;

3) у системі внутрішнього права міжнародне приватне право не є частиною цивільного права (сімейного, трудового). Воно посідає самостійне місце у цій системі - є самостійною галуззю зі своїми специфічними предметом і методом регулювання;

4) всупереч своїй назві міжнародне приватне право має національно-правову природу. На відміну від міжнародного (публічного) права, єдиного для всіх держав, міжнародне приватне право є в рамках внутрішнього (національного) права кожної держави: «польське міжнародне приватне право», «українське міжнародне приватне право», «англійське міжнародне приватне право» тощо».

III підхід: щодо місця МПрП в юридичній системі розглядають його як «полісистемний комплекс», який складається з двох видів норм МПрП: міжнародно-правових норм і внутрішньодержавних норм.

Зазначимо, що в кінцевому рахунку визначення місця МПрП в юридичній системі залежить від того, якої філософської концепції права дотримується той чи інший автор. Так, наприклад, прихильники соціологічного напрямку в юриспруденції схильні вважати МПрП частиною міжнародного права в широкому сенсі, а позитивісти розглядають його як окрему галузь внутрішнього права. Крім того, відповідь на це питання може залежати і від того, якої теорії співвідношення між національним і

міжнародним правом дотримується конкретний автор.

МПрП є складним явищем і в найширшому значенні воно вміщує чотири сегменти з різних систем права, тобто складається з міжнародно-правового (міждержавного), національного, транснаціонального та наднаціонального сегментів.

Цю концепцію МПрП можна подати за допомогою таблиці.

Міжнародне приватне право sensu largo (в широкому значенні)			
Міжнародне (міждержавне) приватне право	Національне міжнародне приватне	Транснаціональне приватне право (Lex mercatoria)	Наднаціональне міжнародне приватне право
Суб'єкти			
Держави та міжнародні (міжурядові) організації	Фізичні та юридичні особи	Фізичні особи, юридичні особи, транснаціональні (багатонаціональні) корпорації	Держави, міжнародні (міжурядові) організації, фізичні та юридичні особи
Основні джерела			
Міжнародний договір, міжнародний звичай	Закон, підзаконний акт, звичай	Міжнародний торговий звичай, узвичаєння (usage), типові контракти	Міжнародний договір, міжнародний звичай, регламенти та директиви ЄС

Як бачимо, окрім суто національного МПрП, ми можемо говорити й про інші його сфери. Так, у межах міжнародного (міждержавного) публічного права є низка міжнародних договорів, які за своєю суттю спрямовані на регулювання приватноправових відносин (наприклад, Віденська конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажі товарів 1980 р.). Деякі вчені навіть говорять про існування певних міжнародних звичаїв, які мають характер колізійних принципів (наприклад, *lex rei sitae* – закон місця знаходження речі), або ж про те, що в межах міжнародного права сформувалась особлива підсистема приватного права. З теоретичного погляду на заваді остаточного визнання існування в межах міжнародного права такої підсистеми приватного права стоїть те, що більшість юристів-міжнародників

(переважно позитивістів) не визнають правосуб'єктності фізичних і юридичних осіб. Однак не можна не помітити, що статус фізичних осіб у міжнародному праві має стійку тенденцію до зростання, наслідком чого може стати визнання необхідності існування в міжнародному праві відповідної підсистеми приватноправового характеру. Цікаво зазначити, що з погляду теорії товарної форми права, яку створив свого часу вчений Євген Пашуканіс, а сьогодні розвиває в стосунку до міжнародного права англійський вчений Чайна Мевіл (China Mieville), міжнародне право виникло раніше, ніж національне право. До того ж воно виникло як право, що регулювало обмін товарів між племенами, тобто як міжплемінне торгове право. Товарний обмін, вважав Пашуканіс, за логікою передбачає існування права: там, де є товар і товарний обмін, там відповідно існує право, яке визначає власність на товар і права та обов'язки сторін товарообмінних правочинів. З цього погляду міжнародне право є за своєю суттю приватним правом.

Транснаціональне приватне (торгове) право (*Lex mercatoria*) є більш старим, ніж національне МПрП. Можна навіть сказати, що воно є первинною формою існування торгового права як такого та багатьох інститутів сучасного МПрП. Пригадаємо також, що МПрП стало національним правом лише разом з появою стійкої системи національних держав, а до того існувало саме як міжнародне, універсальне право. Симптоматично, що основні джерела сучасного *Lex Mercatoria* в багатьох працях з МПрП розглядаються як джерела МПрП (наприклад, правила ІНКОТЕРМС та Принципи міжнародних комерційних договорів УНІДРУА).

Щодо наднаціонального МПрП, то його прикладом сьогодні є європейське МПрП, яке є частиною права ЄС. У межах ЄС свобода переміщення осіб, товарів, послуг та капіталу призвела до необхідності створення відповідних норм, які б ефективно регулювали відносини з іноземним елементом, що виникають у

процесі такого переміщення. Як наслідок, стали появлятися перші конвенції, директиви та регламенти, спрямовані на створення норм європейського приватного права, а сам термін «європейське міжнародне приватне право» міцно увійшов у науковий обіг. Яскравим прикладом європейського міжнародного приватного права є відомий регламент «Рим II» 2007 р., присвячений регулюванню колізійних питань позадоговірних зобов'язань.

Отже, МПрП у дійсності є більш складним і різноаспектним явищем, ніж його намагаються представити прихильники виключно національної концепції цього права.

ЛЕКЦІЯ 2

ПРИНЦИПИ ТА ОСНОВНІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

Мета лекції: *на основі аналізу доктринальних праць вчених-міжнародників у галузі міжнародного приватного права з'ясувати природу, сутність принципів міжнародного права, а також охарактеризувати основні методологічні підходи до міжнародного приватного права у сучасній юридичній науці.*

План

- 1. Територіальний та персональний принципи**
- 2. Принципи міжнародного приватного права та міжнародне публічне право**
- 3. Основні методологічні підходи до міжнародного приватного права**

1. Територіальний та персональний принципи

Історію розвитку МПрП з погляду сфери дії іноземних законів можна представити як боротьбу двох вихідних положень: *територіального та персонального принципів*. Якщо

територіальний принцип акцентує увагу на суверенітеті держави і робить точкою відліку в МПрП територію держави, то персональний принцип на перший план висуває людину та її невід'ємні права. В принципі можна стверджувати, що територіальний принцип виходить насамперед з інтересів держави, а персональний принцип — з інтересів людини (є, так би мовити, антропоцентричним). Послідовна реалізація територіального принципу веде до економічної автаркії та трансформації МПрП у публічне право, тоді як персональний принцип, навпаки, сприяє розвитку світового товарообігу, громадянського суспільства та тяжіє до юридичного універсалізму.

Спочатку в історії МПрП домінував персональний принцип, що було пов'язано з падінням в середині V ст. Західної Римської імперії під натиском варварів. У результаті цього падіння територія імперії була зайнята варварськими племенами, які принесли з собою свої племінні звичаї, до того ж кожен член того чи іншого племені (гот, франк, бургундець, алемман) підпорядковувався власному племінному праву. Така ситуація пояснювалась насамперед тим, що в умовах відсутності централізованої державної влади та системи достатньо сильних національних держав суверени не мали реальної можливості контролювати перебування та переміщення осіб на своїх територіях.

Лише в період феодалізму та у зв'язку з появою системи централізованих суверенних держав, які були в змозі ефективно реалізовувати свої закони на власних територіях, починається занепад персонального принципу і укріплення територіального принципу в МПрП. Ця тенденція була вперше відображена в доктрині МПрП французьким юристом д'Аржантре, а пізніше розвинута голландськими юристами, які зробили територіальний принцип наріжним каменем своєї теорії.

Так, голландський юрист У. Губер (1624-1694) сформулював

цю теорію в трьох відомих максимах:

1) закони кожної суверенної влади мають силу тільки в межах кордонів її держави і зобов'язують усіх її суб'єктів;

2) усі ті, хто перебуває постійно чи тимчасово в межах кордонів держави, підпорядковуються суверенній владі цієї держави;

3) закони іноземної держави можуть застосовуватися на території іншої держави в силу ввічливості та лише тоді, коли вони не порушують суверенну владу чи права громадян цієї іншої держави.

Територіальний принцип логічно випливає з концепції державного суверенітету як політико-територіального феномену.

Основною колізійною нормою, яка тісно пов'язана з територіальним принципом, є *lex fori*. Це означає, що через територіальне верховенство суверенної держави всі правовідносини з іноземним елементом регулюються відповідно до закону країни суду.

Класичними прикладами держав, у колізійному праві яких домінує територіальний принцип, є, безумовно, США та Великобританія. На прикладі цих країн добре видно як зазначений принцип розкривається наприклад у такому аспекті, як статус фізичних осіб. Так, в англо-американському праві цивільно-правовий статус фізичної особи визначається не за законом її громадянства, як це має місце в європейських країнах, а за законом її доміцилію (*lex domicilii*), тобто за законом держави, на території якої ця особа має постійне місце проживання.

Історія розвитку персонального принципу в МПРП пов'язана з Великою французькою революцією XVIII ст., яка замість принципу доміцилію закріпила в Кодексі Наполеона як основне вихідне положення при вирішенні колізійних питань принцип громадянства. Теоретичне обґрунтування персональний принцип отримав у праці італійського вченого П. Манчіні «Про національність як основу міжнародного права». У цій роботі Манчіні обстоював тезу про те, що індивід, маючи певні невід'ємні

права і свободи, зберігає ці права незалежно від місця свого перебування. Таким чином, з погляду персонального принципу закон громадянства (*lex patriae*) є основною колізійною прив'язкою.

Якщо країни, де панує територіальний принцип, дають змогу застосовувати іноземне право на своїй території лише як виняток з загального принципу *lex fori*, і тільки в порядку міжнародної ввічливості (*comitas gentium, comity*); то держави, в МПрП яких домінує персональний принцип, виходять з презумпції на користь законності правовідносини, що виникли в іноземній країні під впливом іноземного права.

У наш час в сучасному МПрП можна помітити певну тенденцію посилення персонального принципу МПрП внаслідок процесу, який умовно можна назвати федералізацією міжнародного права та міжнародних відносин. Суть цього процесу полягає у формуванні світового співтовариства держав, об'єднаних спільними цілями та інтересами. Іншою причиною цієї тенденції слід вважати підвищення тієї ролі, яку відіграють права людини у світовій політиці.

2. Принципи міжнародного приватного права та міжнародне публічне право

У доктрині МПрП не один десяток років ведеться дискусія щодо того, чи існують у міжнародному публічному праві якісь принципи, які регулюють сферу дії та застосування національних колізійних норм. По суті це питання має два аспекти: по-перше, чи є в міжнародному публічному праві якісь норми, які мають стосунок до колізії законів?; по-друге, якщо такі норми є, чи впливають вони на національні системи МПрП?

Щодо першого аспекту, то в міжнародному публічному праві на сьогоднішній день не міститься якихось норм приватного права як такого. З іншого боку, за своєю природою норми міжнародного права не можуть нав'язуватися якоюсь

наддержавною владою, а стають обов'язковими лише для тих держав, які добровільно висловили згоду на підпорядкування цим нормам. Загалом міжнародне право не передбачає відповідальності, якщо певна держава не приймає в своєму внутрішньому праві якихось норм, зокрема колізійних, якщо, звичайно, інше не передбачено міжнародним договором цієї держави чи міжнародним звичаєм.

Як відомо, прихильники «універсалізму» в МПрП намагаються обґрунтувати наявність у міжнародному публічному праві особливих принципів, які ґрунтуються на міжнародному звичаї, і з яких, на їхню думку, можна вивести основні принципи МПрП. У цьому зв'язку в науковій літературі пропонується така система принципів МПрП:

1. Кожна держава має власну систему МПрП.

1. Держави не повинні взагалі забороняти застосування на власній території норм приватного права інших держав.

2. Держави можуть обмежувати застосування іноземного права на своїй території в силу застереження про публічний порядок (*ordre public*, *public policy*).

3. Жодна держава не повинна нав'язувати свої норми по відношенню до осіб, які лише тимчасово перебувають на її території.

4. Нерухомі речі регулюються принципом *lex situs* (закон місця знаходження речі), а права щодо рухомих речей, набутих у силу попереднього *lex situs*, мають поважатися.

5. Форма правочину регулюється колізійним принципом *lex loci actus* (закон місця вчинення акту).

6. Процедурні питання регулюються колізійним принципом *lex fori* (закон суду).

7. Сторони контракту можуть обирати право, якому підпорядковується їхній контракт (*lex voluntatis*).

8. Кожна юридична особа має особистий статус, який підлягає визнанню за кордоном та має екстратериторіальну дію.

З усіх наведених вище принципів перші чотири не є принципами міжнародного права. Швидше вони віддзеркалюють певні тенденції, яким слідує переважна більшість держав. До того ж сам факт, що практично всі держави використовують у своєму праві застереження про публічний порядок для обмеження застосування іноземного права свідчить про те, що держави не можуть дійти згоди щодо якихось універсальних стандартів матеріального чи колізійного характеру. Щодо п'яти останніх принципів, то їх дійсно можна розглядати як принципи МПрП, але водночас вони не є принципами міжнародного публічного права, оскільки ці принципи не застосовуються всіма державами однаковим чином. На користь тези про те, що через міжнародний звичай зазначені принципи не є обов'язковими принципами міжнародного права, говорить також і те, що у разі їхнього порушення певною державою не настає міжнародно-правової відповідальності цієї держави.

Отже, в силу принципу суверенної рівності держав кожна держава має повне право встановлювати власні колізійні норми, причому проти відмінностей в «національних» правових системах МПрП не можна заперечувати з позицій міжнародного публічного права, якщо в цих «національних» системах не порушуються загальнообов'язкові для всіх країн принципи міжнародного публічного права (суверенітет держави, недоторканість її власності, рівне відношення до всіх іноземців без якої-небудь дискримінації тощо).

3. Основні методологічні підходи до міжнародного приватного права

З погляду юридичної техніки, яка застосовується для вирішення колізійної проблематики, в МПрП є два підходи, які можна визначити як *формалізм* та *прагматизм*.

Формалізм бере свій початок у теорії статутистів, які вважали, що для правильного вирішення колізійних питань необхідно

спочатку встановити класифікацію матеріальних норм цивільного права з певних категорій, а потім для кожної такої категорії знайти належний колізійний принцип.

На відміну від формалізму, прихильники прагматизму не вбачають необхідності в створенні абстрактних колізійних норм, а спираються на загальний колізійний принцип *lex causae* (або *the proper law of the contract*), згідно з яким до правовідносин з іноземним елементом слід застосовувати закон, який має найбільш тісний зв'язок з цими правовідносинами. До того ж кожна колізійна проблема, на думку прагматистів, має вирішуватися на основі *ad hoc*.

Якщо сильною стороною формалізму є визначеність та доволі висока ступінь передбачуваності результатів застосування колізійних норм, то прагматизм пропонує більш гнучкий підхід до колізійної проблематики.

З іншого боку, основним недоліком формалізму є те, що він через свою абстрактність не враховує повної мірою всі нюанси конкретної колізійної проблеми, а суттєвим недоліком прагматизму є його недостатня визначеність.

Формалістичний підхід є характерним для МПрП європейських країн, тоді як прагматизм більш властивий для країн загального права, насамперед для США та Великобританії.

У МПрП не треба ігнорувати якийсь з цих зазначених підходів, а слід намагатися знайти правильний, можна навіть сказати «діалектичний», баланс між ними. В останні десятиліття спостерігається тенденція певної конвергенції формалізму та прагматизму. Цей процес можна проілюструвати на прикладі МПрП окремих європейських країн, в яких відбувається так би мовити «пом'якшення» абстрактних колізійних формул. Так, наприклад, загальноприйнятий у Європі колізійний принцип *lex loci commissi* (закон місця здійснення правопорушення), що застосовується стосовно делікатних зобов'язань, «пом'якшується» за допомогою принципу *lex causae* (закон,

регулюючий сутність відносин). Свідченням цієї тенденції є також Закон України «Про міжнародне приватне право», який хоча загалом і ґрунтується на класичному формалістському підході, проте водночас закріплює як субсидіарний принцип правило *lex causae*. Так, відповідно до ст. 4 (п. 1) цього Закону: «Право, що підлягає застосуванню до приватноправових відносин з іноземним елементом, визначається згідно з колізійними нормами та іншими положеннями колізійного права цього Закону, інших законів, міжнародних договорів України та міжнародних звичаїв, що визнаються в Україні». Згідно з п. 2 цієї ж статті: «Якщо згідно з частиною першою цієї статті неможливо визначити право, що підлягає застосуванню, застосовується право, яке має більш тісний зв'язок із приватноправовими відносинами». Тобто українське МПрП розвивається з урахуванням новітніх тенденцій науки та практики цієї динамічної галузі права.

ЛЕКЦІЯ 3

СУЧАСНІ ТЕОРІЇ

МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

Мета лекції: *на основі аналізу доктринальних праць вчених-міжнародників у галузі міжнародного приватного права з'ясувати, які існують сучасні теорії міжнародного приватного права, охарактеризувати їх та визначити плюси та мінуси кожної з них.*

План

1. Теорія транснаціонального права
2. Теорія трансмуніципального права
3. Католицька теорія колізійного права
4. Герменевтика міжнародного приватного права
5. Антропологія міжнародного приватного права
6. Конфліктологічна теорія міжнародного приватного права

1. Теорія транснаціонального права

У другій половині XX ст. у науці МПрП сформувалися концепції транснаціонального права і сучасного (нового) *Lex mercatoria*. Одним з перших, хто спробував сформулювати концепцію транснаціонального права, був американський суддя Філіп Джессап (Philip C. Jessup). Джессап запропонував використовувати замість терміна «міжнародне право» термін «транснаціональне право» (*transnational law*). Відповідно до теорії Джессапа транснаціональне право містить все право, що регулює дії або події, що виходять за межі національних кордонів. Транснаціональне право, на думку Джессапа, містить у собі публічне і приватне міжнародне право, так само як і інші норми, що повністю не входять у такі стандартні категорії.

Концепція транснаціонального права, розроблена Джессапом, близька, але неідентична моністичній концепції Сселля («*un Droit intersocial unifie*»). На думку Джессапа, поняття «транснаціональна ситуація» як об'єкт регулювання транснаціонального права містить у собі діяльність індивідів, корпорацій, держав, організацій держав або інших груп. Розподіл права на різні галузі Джессап вважає чимось штучним і таким, що заважає вирішенню конкретних практичних проблем. Виявляючи прагматизм, властивий американській юриспруденції, він виступає за те, аби керуватися не юридичними абстракціями, а вимогами і обставинами конкретної справи. Специфіка теорії транснаціонального права полягає у наступному:

транснаціональне право містить як цивільно-правові, так і кримінально-правові аспекти, воно містить те, що ми знаємо як публічне і приватне міжнародне право, воно також містить національне право, як публічне, так і приватне; немає жодних причин, чому судовий орган, будь він національним або міжнародним, не повинен мати права вибирати між усіма цими галузями права норму, яку він вважає найбільш відповідною розумові і справедливості для розв'язання будь-якої конкретної суперечки. До того ж Джессап закликає керуватися людським досвідом і міркуваннями зручності.

Різновидом теорії транснаціонального права слід вважати теорію транснаціонального торговельного (комерційного) права або *Lex mercatoria*. Канадський вчений Клер Катлер (Claire Cutler) аналізує транснаціональне торговельне право з погляду його політико-економічного змісту в контексті процесу глобалізації. Зазначаючи помилковість розгляду транснаціонального торговельного права (*transnational merchant law*) у суто технічних, функціональних і «аполітичних» термінах, Катлер вбачає його політико-економічну сутність у тому, що це право є центральним і вирішальним медіатором між національним і глобальним політико-правовим порядком у тому плані, що воно дає змогу екстратериторіальне застосування національних законів, так само як національне застосування транснаціонального комерційного права. На думку вченого, торговельне право забезпечує основні норми, що регулюють власність, договір і розв'язання спорів, функціонуючи переважно в дистрибутивних термінах як правова основа глобального капіталізму.

У цьому зв'язку Катлер постулює існування в умовах глобального капіталізму особливого соціального класу - «меркатократії» («*mercatorcracy*» від терміна «*Lex mercatoria*»), що вміщує транснаціональних комерсантів, юристів, які спеціалізуються у галузі МПрП, а також інших професіоналів та їхні асоціації, урядових чиновників і представників міжнародних

організацій. Транснаціональне торговельне право, на думку Катлера, забезпечує норми, практики і загальну мову, що пов'язують і об'єднують цю глобальну корпоративну еліту. З іншого боку, «меркатократія» функціонує на глобальному і локальному рівнях, створюючи нові норми транснаціонального торговельного права, що регулює міжнародну торгівлю і вирішення міжнародних комерційних суперечок, а також «універсалізує» право за допомогою уніфікації і гармонізації національних комерційних правопорядків. Як складне поєднання публічної і приватної влади «меркатократія» спричинює нівелювання межі між публічними і приватними комерційними акторами, публічною і приватною діяльністю і правом³¹⁷. «Меркатократія» здійснює майже гегемоністський вплив завдяки своїм зв'язкам із транснаціональним капіталом і завдяки своїй монополії на експертне знання й інституціональні структури. Головну небезпеку діяльності «меркатократії» та його транснаціонального торговельного права Катлер вбачає у тому, що вони призводять до того, що сфера публічних інтересів видається за сферу приватних інтересів, отже, ця сфера виводиться з-під впливу демократичного контролю.

2. Теорія трансмуніципального права

Творцем теорії трансмуніципального права (trans-municipal law) є турецький вчений Ахмет Гундуз Окчун (Ahmet Gunduz Oksun), який, пропонуючи поняття трансмуніципального права, підтримував теорію транснаціонального права, розроблену Ф. Джессапом. Окчун вважав, що з погляду МПрП термін «транснаціональне право» не є цілком адекватним, позаяк ігнорує певні ситуації, що мають відношення до МПрП, але не є «транснаціональними». Як приклад такої ситуації, що пов'язана з колізійним правом, але водночас не є «транснаціональною», Окчун називає колізію між правовими системами різних штатів у рамках США, тобто «інтерлокальну» колізію.

На думку Окчуна, концепція міжнародного приватного права, яка базується на існуванні національних кордонів, є досить обмеженою і не відображає історію і сучасний розвиток МПРП. З іншого боку, термін «трансмуніципальне право», як вважає цей вчений, в змозі охопити будь-яку ситуацію, що містить певний трансмуніципальний елемент, попри той факт, що така ситуація може мати місце на внутрішньонаціональному, міжнародному або наднаціональному (*supra-national*) рівні».

Окчун критикує два положення, властиві традиційній теорії МПРП:

1) розгляд МПРП у відриві від відповідного матеріального права, що, на думку Окчуна, не завжди можливо в процесі вирішення колізійного питання;

2) трактування колізії законів, начебто вони знаходилися на одному рівні (так звана «горизонтальна» концепція традиційного МПРП).

До того ж Окчун пропонує враховувати не тільки «горизонтальний», але й також «вертикальний» вимір МПРП. Мається на увазі, що, окрім колізій між національними системами приватного права різних держав, є також «міжрегіональні» та «інтерлокальні» колізії (наприклад, колізії між правом різних суб'єктів федерації). У цьому зв'язку Окчун замість поняття «система права» (*legal system*), характерного для французької юриспруденції, або поняття «правова одиниця» (*legal unit*), властивого англосаксонській юриспруденції, пропонує ввести нове поняття — «правове утворення» (*legal entity*), під яким мається на увазі «утворення правового характеру, що має автономне існування, окреме, хоча і не завжди цілком незалежне від інших таких самоутворень. Прикладами таких «територіальних правових утворень» Окчун вважає Англію, Уельс, Велику Британію загалом, штат Нью-Йорк і США. Як приклади «персональних правових утворень» Окчун називає право ісламу для мусульман і право іудаїзму для євреїв.

Таким чином, концепція трансмуніципального права, як вважає її автор, враховує два важливих аспекти, яких не враховує традиційна теорія МПрП:

1) значимість матеріального права при визначенні випадку, що має іноземний елемент;

2) існування різних «правових утворень», що діють у різних вимірах.

На відміну від традиційної теорії МПрП, що заперечує значення матеріального права під час вирішення колізійного питання, концепція трансмуніципального права наголошує на матеріальному праві, оскільки саме на ньому сторони суперечки базують свої вимоги.

Основний зміст концепції трансмуніципального права зводиться до того, аби, окрім міжнародних колізій, охопити також «інтерлокальні» та «інтерперсональні колізії», а також врахувати не тільки «колізійну справедливість», але також «матеріальну справедливість» під час вирішення колізійних питань.

3. Католицька теорія колізійного права

Оригінальністю відрізняється католицька теорія колізійного права, яка несе на собі помітний відбиток теорії природного права. Відповідно до цієї теорії колізія законів неможлива у принципі, хоча закон є вимогою розуму, а правильний розум не може собі суперечити. Коли два закони знаходяться в очевидній суперечності, один із них матиме більший авторитет, ніж інший, а менш авторитетний закон перестає бути вимогою розуму і втрачає свій характер права. Відповідно до католицької теорії, якщо правові приписи, що знаходяться в конфлікті, належать до різних категорій права, тоді приписи вищого права мають пріоритет щодо приписів нижчого права. Так, наприклад, природне право має перевагу щодо позитивного права, божественне позитивне право — стосовно людського права, а канонічне право — щодо цивільного права. Хоча колізії між

цивільним і канонічним правом можливі, на практиці вони виникають нечасто, хоча Церква і світська влада у сфері законодавства прагнуть уникати втручання в справи один одного. Коли приписи, належать до однієї категорії права, тоді, відповідно до католицької теорії, загальне правило вирішення колізій полягає в тому, аби віддавати перевагу більш важливому або необхідному приписові права. Так, наприклад, право, яке захищає менше добро, має поступитися праву, що захищає більше добро, а зобов'язання, які випливають зі справедливості, мають примат стосовно зобов'язань, що випливають з милосердя. До того ж католицька доктрина не стільки протиставляє справедливість і милосердя, скільки стверджує, що справедливість є однією з граней християнського милосердя. Тут швидше за все йдеться про те, що вимога, яка ґрунтується на справедливості (і милосерді) є більш обґрунтованою, ніж вимога, яка спирається тільки на милосердя.

Загалом католицька теорія ставить колізійну проблематику в контекст християнського вчення про право.

4. Герменевтика міжнародного приватного права

Хоча наука МПрП за своєю природою належить до гуманітарних наук, її центральним завданням є «розуміння» в тому значенні, в якому ми можемо розуміти людей, їхню поведінку та витвори людського духу, враховуючи, зрозуміло, тексти права. До того ж не можна боятися підходити до розуміння тієї чи іншої наукової або практичної проблеми, зокрема колізійної проблеми в МПрП, з позицій «критичного раціоналізму». Так, прихильник «критичного раціоналізму» Карл Поппер, відповідаючи на запитання, як ми можемо навчитися розуміти наукову проблему, заявляє, що це можна зробити, тільки навчившись розуміти якусь живу проблему, «тільки намагаючись вирішити її і зазнавши невдачу». Саме таке «живе», а не мертве, схоластичне, розуміння колізійних проблем може дати науці

МПрП герменевтика.

З огляду на викладене сучасну науку МПрП неможливо собі уявити без такого важливого напрямку філолофсько-правової думки, як юридична герменевтика. Нагадаємо, що герменевтикою зазвичай називають «мистецтво і теорію тлумачення текстів».

У широкому значенні під юридичною герменевтикою розуміється вчення про розуміння і тлумачення текстів права. Однією з ключових категорій герменевтики є категорія тлумачення (інтерпретація), яку такий корифей МПрП, як Савіньї, називав мистецтвом, тобто практичною діяльністю, «спрямованою на досягнення певної мети, а саме: в цьому випадку — до розкриття змісту законодавчих норм».

Юридична герменевтика, так само як і наука МПрП, народилася в період середньовіччя в Болонській юридичній школі в процесі вивчення і тлумачення Кодексу Юстиніана. Власне кажучи, початок юридичній герменевтиці було покладено першими глосами, тобто тлумаченням і коментарями до римських текстів, а власне, глосатори стали першими герменевтиками.

Вагомий внесок у розвиток юридичної герменевтики зробив Ф. Савіньї, який у своїй класичній книзі «Система сучасного римського права» (Берлін, 1840) писав про чотири типи тлумачення:

- 1) за словесним змістом — «граматичне» тлумачення;
- 2) за сукупним взаємозв'язком, наприклад, за взаємозв'язком законів в їхній «органічній цілісності» — «систематичне» тлумачення;
- 3) за історичним походженням і становленням закону й у зв'язку з кожною даною «історичною ситуацією» — «історичне» тлумачення;
- 4) за змістом і метою закону — «телеологічне» тлумачення.

З-поміж сучасних філософів-герменевтиків, які зверталися у своїй творчості до правової проблематики, слід згадати

французького філософа Поля Рікера, який у своєму творі «Право і справедливість» розвивав думку про «ненасильницьку специфічність» права, коли «сторони судового процесу опиняються під впливом взаєморозуміння, що може призвести до їх примирення». Ця ідея, яку можна назвати «прагненням до примирення через взаєморозуміння», цілком могла б виявитися вельми корисною з погляду ефективного вирішення судом колізійних проблем.

Герменевтика завжди мала велике значення у цивілістиці, що не могло не позначитися на науці МПрП. Право загалом, як наголошує американський вчений Рональд Дворкін, є тлумаченням, пов'язаним з політикою і мораллю. У такому ракурсі МПрП так само вбачається тлумаченням у сфері колізійної проблематики.

У практиці МПрП проблема герменевтичного характеру наявна у питанні щодо «конфлікту кваліфікацій», яке стосується тлумачення колізійної норми та її елементів. Застосовуючи іноземне право, до якого відіслала колізійна норма національного права, національний суддя також зіштовхується з необхідністю правильного тлумачення норм іноземного законодавства, що безпосередньо пов'язано з питаннями юридичної герменевтики. Крім того, говорячи про герменевтику у межах МПрП, можна говорити про особливий вид колізій — «герменевтичні колізії», пов'язані з різними принципами і правилами тлумачення в різних системах права.

На жаль, герменевтичний підхід до проблематики МПрП ще не отримав належної уваги з боку науки МПрП, попри те, що юридична герменевтика здатна значно підвищити якісний рівень цієї науки.

5. Антропологія міжнародного приватного права

У зв'язку з тим, що розуміння як ключова категорія юридичної герменевтики ґрунтується на нашій загальній людській природі,

великого значення для науки права набуває антропологія. Цілком природно, що і для МПрП юридична антропологія має вагоме значення, хоча правові колізії (наприклад, так звані «інтерперсональні колізії») найчастіше мають помітний антропологічний аспект. У сучасних умовах неможливо ефективно вирішувати колізії з міжетнічним, міжкультурним і міжцивілізаційним відтінком без врахування досягнень юридичної антропології. Так, наприклад, суддя, який вирішує колізію в сфері сімейно-шлюбних відносин, що стосується особливостей поняття родини в традиційному суспільстві (наприклад, у деяких народів і племен Африки), повинен брати до уваги юридико-антропологічну складову цього питання. Як зазначив у своєму творі «Юридична антропологія» французький учений Норбер Ролан, африканський спосіб мислення пропонує специфічне бачення світу, що переважно визначає ставлення до питань власності, договірного права і сімейно-шлюбних відносин. У принципі юридична антропологія може допомогти науці МПрП більш чітко усвідомити залежність правильного і справедливого вирішення колізійних проблем від антропологічної специфіки цих проблем. Однак, на жаль, попри значимість юридичної антропології для науки МПрП, цій науці наразі явно бракує серйозних «колізійно-антропологічних» досліджень.

6. Конфліктологічна теорія міжнародного приватного права

По суті право і МПрП є засобами запобігання і вирішення міжлюдських конфліктів. За Кантом, наприклад, право слугує подоланню конфлікту.

Центральна категорія МПрП — колізія вже припускає конфлікт, і як наслідок — необхідність використання знань з арсеналу конфліктології. Наголошуючи на необхідності врахування конфліктологічних аспектів у цивільному праві, німецький учений Ян Шапп зазначає: право власності, договір,

держава не просто є предметами правового регулювання. Вони є інститутами, в яких знаходять своє вираження людська неприборканість і які допомагають дати відповідь на запитання, як саме подолати конфлікт. Тому навряд чи був би виправданий їх винятково нормативний розгляд, що сприяє розумінню цих інститутів лише як предметів правового регулювання. Важко не погодитися з цією думкою, до того ж вона сповна стосується і МПрП. Суддя, який вирішує колізію, пов'язану з МПрП, має усвідомлювати, що перед ним не просто правова колізія, що вимагає механічного застосування норми, а щось більше — життєвий конфлікт, учасниками якого є живі люди зі своїми інтересами і пристрастями. Звідси випливає, що бувають ситуації, коли суддя повинен виступити як конфліктолог, який прагне до примирення людей і їхніх інтересів. У цьому сенсі конфліктологічний підхід до МПрП може бути досить корисним не тільки з наукового, але і з практичного погляду.

ЛЕКЦІЯ 4

КОНЦЕПЦІЯ LEX MERCATORIA І МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

Мета лекції: *на основі аналізу доктринальних праць вчених-міжнародників у галузі міжнародного приватного права з'ясувати як співвідноситься концепція Lex mercatoria і міжнародне приватне право.*

План

- 1. Концепція Lex mercatoria як серйозний виклик МПрП**
- 2. Проблема співвідношення між Lex mercatoria і міжнародним публічним правом у сучасній юридичній науці**

1. Концепція Lex mercatoria як серйозний виклик МПРП

Головною ознакою нашого часу є бурхливий процес глобалізації та інтернаціоналізації, який відбувається в усіх сферах соціального життя і який має далекосяжні, на жаль, не завжди передбачувані для людства наслідки.

Безпосереднім результатом цього процесу є виникнення і формування глобального громадянського суспільства, матеріальною основою якого виступає світовий ринок і єдина світова економічна система.

На нинішньому етапі становлення глобального громадянського суспільства виникає ціла низка суперечностей між якісно новим станом світової економіки і неадекватністю наявних механізмів і методів її правового регулювання.

Так, зокрема, якщо світова економіка на сьогоднішній день має метанаціональну природу, коли як обмін продуктів виробництва, так і саме виробництво мають міжнародний характер, то правове регулювання світової економіки ще й досі залишаються за своєю суттю національним.

Іншою проблемою є те, що швидкість змін, які відбуваються у світовій економіці, вимагає оперативності і гнучкості з боку існуючих механізмів правового регулювання, чого, на жаль, і бракує національним правовим системам, основною метою яких є регулювання не стільки міжнародних, скільки суто внутрішніх відносин.

Отже, можна з повного підставою констатувати, що МПРП, яке побудовано на колізійному методі правового регулювання майнових і особистих немайнових відносин з іноземним елементом, опинилось у справжній кризі перед обличчям тих проблем, які виникли у процесі розвитку і глобалізації світової економіки. Саме ця криза спричинила необхідність пошуку нових більш адекватних методів правового регулювання зовнішньоекономічних операцій, задля подолання того розриву, який продовжує поглиблюватися між інтернаціональним

характером світової економіки і переважно національною формою її нормативної регламентації.

У цьому сенсі концепція *Lex mercatoria* становить серйозний виклик МПРП як альтернативний колізійному методу засіб правового регулювання зовнішньоекономічних операцій.

Слід зазначити, що на разі концепція *Lex mercatoria* є однією із найсуперечливіших концепцій у сучасній теорії МПРП, довкола якої точаться палкі дискусії прихильників і опонентів цієї концепції.

Суперечливість *Lex mercatoria* зумовлена невизначеністю її терміну, доктринальної дефініції та юридичного змісту що, очевидно, є суттєвою перешкодою на шляху більш широкого визнання цієї концепції в наукових колах вчених-цивілістів.

Невизначеність *Lex mercatoria* пояснюється передусім тим фактом, що *Lex mercatoria* є порівняно новим явищем соціального життя і знаходиться в стані постійного становлення під впливом мінливості процесу розвитку світової економіки.

Щодо самого терміна «*Lex mercatoria*» (буквально означає «торгове право»), то в юридичній літературі ще не склалося єдності думок з цього приводу. Поряд з цим терміном у доктрині МПРП пропонувались ще й такі терміни, як «транснаціональне» право, «позанаціональне» право тощо.

Втім термін «*Lex mercatoria*» є найбільш поширеним і вказує на певну спорідненість сучасного *Lex mercatoria* зі старим *Lex mercatoria*, що існувало ще за часів Середньовіччя.

Старе *Lex mercatoria* було одним із історичних етапів розвитку нормативного регулювання міжнародної торгівлі.

Lex mercatoria (або *jus mercatorum*) виникло на межі XI-XII століть паралельно з міжнародною торгівлею переважно в межах Європейського регіону. Хоча окремі автори вказують на той факт, що торгові звичаї почали виникати ще за часів «*Lex Rhodia*»¹ в

¹ «*Lex Rhodia*», Родоський морський закон (лат. *Lex rhodia de iactu*, буквально «Родоський закон щодо товарів, що викидаються з корабля» або «Родоський закон про аварії») — звичаєве морське право, що виникло в античні часи, можливо на острові Родос і

районі Середземного моря в третьому столітті до нашої ери.

Розквіт *Lex mercatoria*, яке стало реакцією купецького співтовариства на неспроможність римського права ефективно регулювати міжнародні комерційні відносини, прийшовся на XIII-XIV століття і передував виникненню системи суверенних європейських держав.

Характерними ознаками старого *Lex mercatoria* було те, що: по-перше, воно регулювало відносини між середньовічними купцями; по-друге, воно створювалось не політичною владою, а самими купцями під впливом тогочасної комерційної практики; по-третє, його норми втілювались у життя завдяки *consuetudines mercatorum*, тобто спеціальними купецькими судами, судді яких самі мали комерційний досвід; по-четверте, норми цього права вирізняла надзвичайна деталізація та досконалість, про що свідчить їхнє застосування аж до нашого часу; і нарешті, по-п'яте, це право було вельми уніфікованим і по-справжньому міжнародним, тобто його положення були ідентичні в різних країнах.

Джерелами старого *Lex mercatoria* були статuti купецьких гільдій, торгові звичаї та прецедентне право купецьких судів. Іншими особливостями тодішнього *Lex mercatoria* було й те, що купецькі суди намагалися виносити свої рішення відповідно до принципу *ex aequo et bono* і в максимально короткий відтинок часу, що тоді було дуже важливо з огляду на швидкість з якою велась торгівля. Найбільшого поширення норми *Lex mercatoria* набули в містах-республіках Північної Італії та «консульських» містах півдня Франції, тобто там не було сильної феодальної влади.

Слід також зазначити, що сучасне цивільне право багатьох держав завдячує *Lex mercatoria* численним інститутам і принципам, що зародилися в надрах саме цього права.

пізніше було інкорпороване до законодавства різних країн, зокрема Римської та Візантійської імперії.

Однак наприкінці XV ст. починається поступовий і невідворотний занепад *Lex mercatoria*, який посилюється особливо у зв'язку з виникненням європейської системи суверенних держав і утвердженням абсолютної монархії в більшості країн Європи.

Безпосереднім наслідком цього процесу стала «націоналізація» *Lex mercatoria*, тобто кодифікація його норм у внутрішньому законодавстві держав. У Великій Британії, наприклад, *Lex mercatoria* було трансформовано в *Common Law* (загальне право), а купецькі суди інтегровані в судову систему загального права.

Отже, починаючи з XVIII-XIX століть, регулювання міжнародних господарських зв'язків стало мати суто національний характер, а головним методом правового регулювання цих зв'язків став колізійний метод.

У сучасний період концепція *Lex mercatoria* отримала новий поштовх через те, що система суверенних держав виявилась неспроможною адаптуватись до глобалізації торгівлі. По суті міжнародні економічні відносини вийшли з-під контролю національного права окремих держав і знову набули міжнародного характеру.

У цьому зв'язку у другій половині 50-х років у науковій літературі деякі вчені-юристи починають захищати концепцію нового *Lex mercatoria*, яке, на їхню думку, здатне подолати ту кризу, яка склалася в практиці нормативного регулювання міжнародних торгово-економічних відносин. Серед прихильників цієї концепції слід назвати, насамперед, таких відомих юристів, як Б. Гольдман, Ф. Фушар, Ф. Кан, К. Шмітхофф та ін.

Серед вчених-цивілістів ще не склалося єдиної загальновизнаної наукової дефініції *Lex mercatoria*. Так, один із засновників цієї концепції Б. Гольдман вважає, що *Lex mercatoria* є сукупністю принципів, інститутів і норм, що впливають із усіх джерел, які живлять юридичні структури та діяльність тієї спільноти, яку становлять учасники міжнародної торгівлі.

Інші юристи вбачають у *Lex mercatoria*: «норми права, які

притаманні усім або більшості держав, котрі беруть участь в міжнародній торгівлі... а де подібні загальні норми не є ясними,... норма... котра бачиться арбітру найбільш прийнятною та справедливою... з урахуванням законів декількох правових систем», або «відбиття зростаючої одноманітності комерційних законів основних юрисдикцій», чи «єдину систему права, що регулює міжнародні комерційні угоди» тощо.

Поряд з доктринальними дефініціями *Lex mercatoria*, що пропонуються в науковій літературі, можна також зустріти спроби визначити це явище в судовій практиці.

Визначення *Lex mercatoria*, як «системи права, яка базується не тільки лише на інституціях і локальних звичаях будь якої окремої країни, а складається з певних принципів справедливості та торгових звичаїв, котрі були установлені загальною зручністю та почуттям справедливості для регулювання міжнародної комерційної діяльності» якраз і є одним із таких прикладів, взятих із сучасної судової практики.

Щодо опонентів *Lex mercatoria*, то деякі з них трактують його як *principia mercatoria*, тобто як сукупність загальних принципів, які не мають ніякої юридичної сили, або як квазіюридичні правила здорового глузду, справедливості та розсудливості, які вірогідно були б застосовані і без посилання на *Lex mercatoria*.

У працях авторів, які обстоюють концепцію *Lex mercatoria*, немає єдності щодо джерел цього права. Найчастіше серед джерел *Lex mercatoria* в науковій літературі називаються:

1) міжнародні конвенції, передусім Віденська конвенція ООН 1980 р. про договори міжнародної купівлі-продажу товарів, а також типові закони, які розробляються на міжнародному рівні;

1) торгові звичаї (*trade usages*);

2) загальні принципи права, які визнані більшістю комерційних держав;

3) правила міжнародних організацій;

4) типові контракти і проформи;

- 5) рішення міжнародних комерційних арбітражів;
- 6) комерційна практика, починаючи ще з часів *jus gentium*;
- 7) теоретичні праці видатних юристів тощо.

Деякі із зазначених вище джерел піддаються серйозній критиці навіть серед прихильників *Lex mercatoria*.

2. Проблема співвідношення між *Lex mercatoria* і міжнародним публічним правом у сучасній юридичній науці

Яскравим прикладом невизначеності юридичної природи *Lex mercatoria* може також вважатися проблема співвідношення між *Lex mercatoria* і міжнародним публічним правом.

На цей рахунок у науковій літературі склалося декілька основних підходів. Згідно з одним із цих підходів *Lex mercatoria* є складовою міжнародного права, яка регулює комерційні відносини за участі не тільки держав, але й також фізичних і юридичних осіб, транснаціональних корпорацій, банків тощо.

У цьому контексті *Lex mercatoria*, на думку прихильників цього погляду, є приватноправовим відгалуженням (*private-law leg*) міжнародного права і є свідченням того, що міжнародне право втрачає свою публічну природу і починає безпосередньо застосовуватися до недержавних суб'єктів. Інакше кажучи, нормами *Lex mercatoria* є ті норми міжнародного права, які хоча все ще залишаються публічними за походженням, є приватними за своєю природою.

Проте більшість прихильників концепції *Lex mercatoria* вважають це право автономним правопорядком стосовно як міжнародного права, так і щодо національного права. У цьому значенні *Lex mercatoria* має спільні з міжнародним правом джерела, насамперед загальні принципи права і міжнародні звичаї.

Принципи *Lex mercatoria*, які найчастіше наводяться в науковій літературі, є водночас принципами сучасного міжнародного публічного права.

Так, наприклад, принципами, на яких базується *Lex mercatoria* є: принцип *pacta sunt servanda*, *clausula rebus sic stantibus*¹, принцип справедливості (*equity*), принцип добросовісності (*bona fides*), принцип пропорційності, принцип відповідальності тощо.

Основними принципами *Lex mercatoria* є також принципи притаманні цивільному праву більшості правових систем світу, як, зокрема: заборона несправедливого збагачення; *restitutio in integrum* (відновлення стану, існуючого до порушення права або відновлення в колишніх правах); принцип, згідно з яким сторони контракту у разі виникнення непередбачених труднощів мають добросовісно вести перемовини аби подолати ці труднощі; принцип, відповідно до якого суттєве порушення умов контракту однією стороною звільняє іншу сторону від обов'язків за контрактом, але вона має вжити всіх заходів задля мінімізації втрат, спричинених порушенням контракту; *estoppel*²; *lex voluntatis* (автономії волі сторін); *actor incumbit probatio* (позивач несе тягар доказування) тощо.

Розглядаючи концепцію *Lex mercatoria*, не можна залишити поза увагою питання щодо того, чи може існувати право без держави. Це на перший погляд суто схоластичне питання має принципове значення для з'ясування юридичної природи *Lex*

¹ **КЛАЗУЛА ПРО НЕЗМІННІСТЬ ОБСТАВИН** (лат. *clausula rebus sic stantibus*) — застереження про те, що коли порядок речей, який є необхідною умовою міжнародного договору, впродовж певного часу змінився настільки, що виконання договору стає неможливим або втрачає сенс, тоді незалежно від того, була ця умова чітко висловлена чи тільки малася на увазі, договір втрачає обов'язкову силу. За старим МП передбачалося: кожний договір так чи інакше містить застереження про те, що він залишається чинним доти, доки обставини залишаються такими самими, як під час укладення договору (лат. *rebus sic stantibus* — доки обставини не змінилися). У сучасному МП такий підхід вважається неприйнятним, оскільки підриває принцип стабільності міжнародних договорів та принцип *pacta sunt servanda*.

² **Естопель** — правовий принцип у міжнародному праві, згідно з яким сторона в силу деяких обставин втрачає право посилаючись на будь-які підстави для визнання договору недійсним. Термін запозичений з англійського права, де він означає категоричне заперечення такої поведінки сторони в процесі, якою вона перекреслює те, що попередньо було нею визнано.

mercatoria. Справа в тому, що більшість юристів, які заперечують існування Lex mercatoria у своїх міркуваннях спираються на теорію юридичного позитивізму, згідно з якою право — це продукт держави, а оскільки Lex mercatoria не є результатом діяльності держави, то його немає взагалі.

Слід зазначити, що в кінцевому рахунку право — це не стільки продукт держави, а скільки результат самоорганізації суспільства, що, до речі, добре розуміли древньоримські юристи, які вважали, що «там де суспільство, там і право» (*ubi societas, ibi ius*).

Право взагалі і Lex mercatoria зокрема - це не команда суверена, яка підкріплена санкцією, згідно з позитивістським уявленням про характер права, а це швидше еталон, модель необхідної і правильної з погляду суспільства поведінки суб'єкта права.

Щодо Lex mercatoria, то його матеріальним джерелом є головним чином міжнародне торговельне співтовариство (*societas mercatorum*), яке охоплює фізичні і юридичні особи, і яке прагне створити автономну і єдину систему права, яка могла б забезпечити ефективне нормативне регулювання міжнародної торгівлі. Для міжнародного торговельного співтовариства Lex mercatoria є водночас нагальною потребою і метою, оскільки міжнародному приватному праву за сучасних умов бракує необхідного рівня уніфікації, що робить його менш привабливим і недостатньо ефективним засобом в очах міжнародного торговельного співтовариства.

Опонентами Lex mercatoria часто-густо висуваються два основні закиди на його адресу, а саме: відсутність механізмів імплементації цього права, тобто забезпечення його реалізації в примусовому порядку, а також його недостатня визначеність і ясність.

З нашого погляду, ніяк не можна погодитися з тезою щодо повної відсутності механізмів імплементації Lex mercatoria. Річ у тому що норми Lex mercatoria реалізуються так само, як і норми

міжнародного права, себто на рівні внутрішньодержавного права і за допомогою внутрішньодержавних механізмів імплементації міжнародно-правових норм. Крім того, реалізація норм *Lex mercatoria* може ще забезпечуватися не тільки юридичним, а й психологічними засобами, як, наприклад, тиск професійного співтовариства, необхідність підтримувати добру комерційну репутацію тощо.

Щодо недостатньої визначеності *Lex mercatoria*, слід наголосити на тому, що в останні роки все більше виявляється обнадійлива тенденція зростання ступеню визначеності норм *Lex mercatoria*. Значним кроком у цьому напрямі слід вважати передусім розробку і публікацію «Принципів міжнародних комерційних договорів» УНІДРУА (Міжнародного інституту уніфікації приватного права).

У вступі в цей документ йдеться про те, що метою Принципів УНІДРУА є встановлення збалансованої системи правил, розрахованих на застосування в усьому світі, незалежно від юридичних традицій та економічних і політичних умов в країнах, де ці Принципи будуть застосовуватися.

Зазначені Принципи є, з одного боку, викладенням загальних принципів контрактного права, яке існує на сьогодні, з іншого боку, вони спрямовані на подальшу гармонізацію і уніфікацію правових систем різних держав.

Пreamбула до цих Принципів передбачає можливість їхнього застосування у таких випадках:

1) коли вони свідомо були обрані сторонами міжнародного комерційного контракту;

1) коли сторони контракту посилаються в тексті контракту на *Lex mercatoria* або на загальні принципи права;

2) для доповнення чи заміни національного права, якщо воно не є достатньо ясним і чітким;

3) для тлумачення чи доповнення міжнародних конвенцій щодо комерційних питань;

4) як модель для національного законодавства.

Інакше кажучи, Принципи УНІДРУА мають великий потенціал як одне із джерел *Lex mercatoria*, що значно підвищить ступінь визначеності та надійності норм *Lex mercatoria*. Можна передбачити, що Принципи УНІДРУА, будучи не тільки своєрідним компромісом між різними юридичними традиціями, але і втіленням найвищих досягнень усіх основних правових систем світу, можуть стати вельми популярними як серед суддів міжнародних комерційних арбітражів, так і серед самих міжнародних комерсантів під час укладення міжнародних контрактів.

А відтак, буде зростати і авторитет самого *Lex mercatoria*.

Слід зазначити той факт, що, як свідчить практика, міжнародні комерційні арбітражі, так само як і національні суди, починають все більше звертатися до норм *Lex mercatoria* у своїй діяльності. Найбільшого поширення практика застосування *Lex mercatoria* набула серед міжнародних комерційних арбітражів.

Згідно з Європейською конвенцією 1961 р. про зовнішньоторговий арбітраж (ст. 7.1), Арбітражним регламентом ЮНСІТРАЛ 1976 р. (ст. 33.3) та Арбітражним регламентом Європейської економічної комісії ООН 1966 р. (ст. 38) під час розгляду спорів арбітри керуються також і торговими звичаями (*trade usages*), які, як зазначалось вище, є одним із джерел *Lex mercatoria*. Слід також додати у цьому питанні, що згідно з Нью-Йоркською конвенцією 1958 р. «Про визнання і виконання іноземних арбітражних рішень» (ст. 3) держави-учасниці цієї Конвенції зобов'язані виконувати арбітражні рішення, зокрема і ті, які були прийняті міжнародними комерційними арбітражами відповідно до *Lex mercatoria*.

З огляду на зазначене, можна підбити певні підсумки щодо того, яке місце на сьогоднішній день займає концепція *Lex mercatoria* в сучасній теорії та практиці міжнародного приватного права.

1. *Lex mercatoria* — це реальність, а не міф, незважаючи на свою теоретичну сумнівність в очах прихильників юридичного позитивізму. До того ж ніяка теорія (юридичний позитивізм чи якась інша) не повинна обмежувати суддю чи арбітра, коли він приймає рішення.

1. Виникнення *Lex mercatoria* є свідченням нездатності МПрП за допомогою колізійного методу ефективно виконувати функцію правового регулювання зовнішньоекономічних операцій. У цьому сенсі концепція *Lex mercatoria* становить серйозний виклик і альтернативу МПрП, як праву, що базується на теоретичних засадах юридичного позитивізму, і не визнає можливості існування автономного правопорядку поза державою.

2. *Lex mercatoria* є новим явищем і знаходиться у процесі формування. Звідси його недосконалість і недостатня визначеність. У принципі можна погодитися з тими юристами, які вважають *Lex mercatoria* «м'яким правом» (*soft law*), тобто сукупність норм, які мають не юридичну, а морально-політичну силу. Слід тільки додати, що хоча *Lex mercatoria* і є на разі «м'яким правом», водночас воно не є слабким правом і стрімко розвивається у напрямі «жорсткого права» (*hard law*), тобто права *per se* (тобто по суті).

3. *Lex mercatoria* в очах транснаціонального комерційного співтовариства є більш зручним і більш справедливим засобом правового регулювання відносин, що виникають між суб'єктами цього співтовариства. Привабливість *Lex mercatoria* для міжнародних комерсантів пояснюється, насамперед, тим фактом, що його норми є відносно простими порівняно зі складністю національних правових систем. Крім того, *Lex mercatoria* є більш справедливим, оскільки відносини між двома бізнесменами з різних країн регулюються не на основі одного з правопорядків якогось одного бізнесмена за рахунок іншого, а на основі третього, автономного правопорядку, який рівною мірою є відомим для обох бізнесменів.

4. Існування *Lex mercatoria* є свідченням недостатньої уніфікованості національних правових норм, що регулюють комерційні відносини, обтяжені іноземним елементом. Концепція *Lex mercatoria*, яка є своєрідним загальним знаменником основних правових систем світу, в кінцевому рахунку виражає нагальну потребу глобального громадянського суспільства в уніфікованих матеріально-правових нормах, здатних забезпечити адекватне регулювання світової торгівлі, а також є віддзеркаленням одвічного прагнення людства до єдності і несе в собі значний гуманістичний заряд.

5. *Lex mercatoria* виконує важливу функцію заповнення правового вакууму між різними національними правовими системами, а також між національним і міжнародним правом.

6. Подальша доля *Lex mercatoria* не є заздалегідь визначеною і переважно залежить від того, чи зможе МПрП впоратися зі своїм нинішнім кризовим становищем.

Можна передбачити три основні варіанти відповіді МПрП на виклик *Lex mercatoria*:

Подальше зростання впливу *Lex mercatoria* і відповідне зменшення авторитету МПрП у середовищі міжнародних комерсантів.

Якщо МПрП врешті-решт впорається зі своїми проблемами і піде шляхом більшої уніфікації національних правових систем, тоді можливо відбудеться занепад концепції *Lex mercatoria*, яке ще не встигло повністю сформуватись.

Останнім варіантом є мирне співіснування і взаємодоповнення *Lex mercatoria* та МПрП.

З огляду на зазначене на разі важко спрогнозувати, яким саме шляхом будуть розвиватися взаємовідносини між концепцією *Lex mercatoria* і МПрП. Остаточної відповіді на це запитання зможе лише майбутнє.

ЛЕКЦІЯ 5

СУЧАСНЕ МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Мета лекції: *на основі аналізу доктринальних праць вчених-міжнародників з у галузі міжнародного приватного права 'ясувати проблеми, перспективи та основні напрямки розвитку сучасного міжнародного приватного права.*

План

- 1. Досягнення міжнародного приватного права**
- 2. Проблеми і вирішення у сучасному міжнародному праві**
- 3. Тенденції та перспективи розвитку сучасного міжнародного права**
- 4. Наука міжнародного приватного права в XXI ст.**

1. Досягнення міжнародного приватного права

Цілком очевидно, що головним досягненням МПрП є той факт, що за допомогою його колізійних норм державам вдалося значною мірою подолати «юридичний націоналізм», який проявлявся у замкнутості національних правових систем і підпорядкуванні всіх правовідносин з іноземним елементом виключно закону країни суду (*lex fori*). У цей час практично всі держави світу дають змогу застосування до цивільних правовідносин з іноземним елементом не лише національного, але й іноземного права.

Велике значення має і та обставина, що завдяки МПрП відбувається досить активний процес гармонізації та уніфікації норм приватного права різних країн. У цьому сенсі МПрП виступає в ролі каталізатора створення системи єдиних матеріально-правових норм, спрямованих на регулювання приватноправових відносин з іноземним елементом.

Ще одним важливим досягненням у сфері МПрП слід також вважати укріплення такої колізійної засади, як принцип автономії

волі (*lex voluntatis*), який дає змогу сторонам зовнішньоекономічної угоди самостійно вибирати право, що підлягає застосуванню до цієї угоди. По суті, цей колізійний принцип є своєрідним свідченням демократичності МПрП.

Таким чином, головні досягнення МПрП зводяться до того, що визначальними напрямками розвитку національних систем приватного права стають такі процеси, як інтернаціоналізація та розширення сфери самостійності суб'єктів МПрП.

2. Проблеми і вирішення у сучасному міжнародному праві

За своєю природою МПрП є засобом регулювання приватноправових відносин з іноземним елементом шляхом розмежування сфер дії правопорядків різних країн. У зв'язку з цим перед нами виникає питання щодо того, наскільки успішно впоралося з цим завданням МПрП у минулому, а також які його подальші перспективи у контексті зростаючої інтенсивності міжнародних цивільно-правових взаємин.

Слід зазначити, що на сьогодні МПрП опинилося перед обличчям доволі складних завдань і суперечностей, що дає нам змогу говорити про його справжню кризу. В основі цієї кризи покладено низку невирішених не лише теоретичних, але й суто практичних проблем, пов'язаних головним чином з колізійним методом, який, як і раніше, є головним методом МПрП. У юридичній літературі ці проблеми були порушені і обговорювалися вже досить давно, проте так і не отримали адекватного розв'язання. Серед головних проблем МПрП зазначимо такі.

1. Сторона правовідношення, ускладненого іноземним елементом, у момент здійснення дії часто не в змозі передбачати, яка саме колізійна норма може бути застосована судом і яким чином буде врегульоване дане цивільне правовідношення. Таким чином, використання колізійної норми часто веде до непередбачуваних результатів, що підриває принцип визначеності права.

1. Є проблема встановлення змісту іноземного права, коли місцевий суд за посередництвом колізійної норми повинен застосувати іноземне право, проте точне використання іноземних норм само по собі є вельми проблематичним, оскільки на практиці місцевий суд навряд чи здатний виявити зміст іноземного права і застосовувати його з таким самим ступенем точності і детальності, що і своє вітчизняне право.

2. Колізійна норма відсилає до матеріальної норми національного права, створеної, як правило, для регулювання суто внутрішніх правовідносин без врахування специфіки правовідносин з іноземним елементом.

3. У МПрП до сих пір не вирішено проблему зворотного відсилання (*renvoi*), а також відсилання до права третьої держави (*transmission*).

4. Продовжує існувати проблема конфлікту кваліфікацій. До того ж жодна з теорій, що пропонувалися у свій час, не є адекватним вирішенням цієї проблеми, яка продовжує гостро стояти на порядку денному.

5. У МПрП країн континентальної системи права і країн загального права є принципові розбіжності з приводу правового статусу фізичних і юридичних осіб, які навряд чи будуть подолані у найближчому майбутньому.

6. Ще одним серйозним недоліком колізійного методу регулювання є застосування права конкретної держави до відносин, що відбуваються поза територією не лише цієї держави, але й також у міжнародному просторі.

7. Складною проблемою сучасного МПрП залишається найнебезпечніша з практичного погляду колізія — «колізія колізійних норм» різних держав, що призводить до так званих «кульгаючих відносин», коли за правом однієї країни певні відносини визнаються юридично дійсними, тоді як за правом іншої країни ці самі відносини не мають правових наслідків.

Крім того, в межах МПрП є також низка інших проблемних

питань, пов'язаних, зокрема, з визнанням і реалізацією іноземних судових рішень.

Загалом сам термін «міжнародне приватне право», як наголошують деякі представники доктрини, може ввести в оману, оскільки за своєю юридичною природою МПрП не є ані міжнародним, ані приватним правом.

Слід також звернути увагу на те, що в різних національних правових системах по-різному визначається сам предмет правового регулювання МПрП.

На цьому тлі інколи навіть складається враження, що МПрП є комплексом невирішених суперечностей і проблем.

У зв'язку з цим необхідно зазначити, що, на жаль, в цей час у МПрП вищезгадані проблеми не лише не вирішуються, але швидше продовжують поглиблюватися, поступово перетворюючи МПрП, яке базується на колізійному методі регулювання, на гальмо подальшого розвитку міжнародного товарообігу.

Які можливі варіанти рішень у зв'язку з цим становищем, в якому перебуває зараз МПрП? Як вважає професор О.О. Мережко, світовому співтовариству необхідно продовжувати послідовно йти шляхом подальшої уніфікації колізійних і матеріально-правових норм у сфері приватного права різних країн. З цією метою як найбільш невідкладне завдання є розробка і прийняття універсальної конвенції, яка б встановлювала відповідні колізійні норми, розроблені на основі «основних принципів МПрП», а також на основі міжнародних колізійних норм, що набули найбільшого поширення в практиці міжнародних судів і комерційних арбітражів. Центральним положенням такої конвенції повинен стати принцип-презумпція, згідно з яким правовідносини, що виникли і визнавалися законними (дійсними) в одній державі, повинні визнаватися законними також і в іншій державі, якщо спеціальним рішенням цієї іншої держави не буде визнана незаконність цих

правовідносин. Крім того, з урахуванням специфіки і особливої складності колізійної проблематики, в національних правових системах можливе створення спеціальної категорії національних судів, які б спеціалізувалися на вирішенні питань, безпосередньо пов'язаних із проблематикою МПрП. Створення таких судів МПрП, які б складалися зі спеціально підготовлених висококваліфікованих суддів, дозволило би оперативно і якісно вирішувати цивільно-правові справи з іноземним елементом. До того ж ці суди у разі потреби застосування норм іноземного права могли б безпосередньо звертатися за допомогою до аналогічних судів інших країн. І, нарешті, можна запропонувати створення міжнародного суду МПрП на кшталт Міжнародного суду ООН, до компетенції якого входило б вирішення найбільш складних колізійних питань, що виникають у практиці національних судів. Діяльність такого міжнародного суду з питань МПрП і його рішення з конкретних справ могли б мати величезне значення для уніфікації норм МПрП і цивільного права різних країн, а також стимулювати появу і розвиток міжнародних звичаїв та своєрідного прецедентного права у сфері МПрП.

3. Тенденції та перспективи розвитку сучасного міжнародного права

Які основні тенденції формуються в МПрП і які його подальші перспективи на порозі XXI ст.?

1. У національних правових системах невідомо зростає питома значення уніфікованих матеріально-правових норм, що само по собі свідчить про зближення та взаємопроникнення національних систем права.

1. Відбувається певна регіоналізація МПрП. Якщо раніше прикладом такої регіоналізації в латиноамериканських країнах був відомий Кодекс Бустаманте, то зараз все більше говорять про формування європейського МПрП. До того ж європейське МПрП часто розглядається як найбільш прогресивний приклад для

інших країн.

2. Постійно розширюється сфера застосування та предметна сфера МПРП.

3. Відбуваються помітні зміни в юридичній техніці МПРП, пов'язані з пошуком прийняттого балансу між формалізмом занадто абстрактних колізійних формул, з одного боку, і недостатньою визначеністю такої гнучкої колізійної засади, якою є «закон, з яким правовідношення найтісніше пов'язане» — з іншого боку. Так, наприклад, у МПРП багатьох країн Європи відбувається процес, так би мовити, «пом'якшення» деяких колізійних формул, що особливо помітно на прикладі прив'язки *lex loci delicti commissi* (закон місця вчинення правопорушення), яка «пом'якшується» за допомогою субсидіарного принципу *lex causae* (закон, регулюючий сутність відносин).

Проте найпомітніший вплив на розвиток МПРП здійснюють, безумовно, нові інформаційні технології і глобальна мережа Інтернет, в межах якої в недалекому майбутньому очікується стрімке зростання так званої «електронної комерції».

Очевидно, саме Інтернет, а також те, що сучасні економісти називають «ною економікою» якраз і визначатиме подальші перспективи розвитку МПРП.

Як відомо, МПРП регулює цивільні правовідносини з іноземним елементом. До того ж іноземний елемент може міститися в різних структурних компонентах правовідношення. У зв'язку з цим перед МПРП незабаром виникнуть труднощі, які стосуватимуться такого нового поняття, як «інформаційне суспільне відношення», що виникає в процесі використання Інтернету.

Це відношення, на думку деяких авторів, може складатися з п'яти таких елементів: користувач/споживач - провайдер 1 - інформаційний ресурс - провайдер 2 - власник/творець інформаційного ресурсу.

У свою чергу кожен з цих елементів може належати до

іноземної держави, що неминуче веде до колізій різних правових систем. Звідси видно, що МПрП ще належить виробити відповідні юридичні механізми для вирішення колізій, що виникають внаслідок використання Інтернет з метою ведення «електронної комерції».

Водночас у межах Інтернет дедалі більшого поширення набуває використання «електронного (цифрового) підпису», що дає змогу не лише укласти угоди в Інтернеті, але й також створювати своєрідні електронні цінні папери.

У деяких країнах (наприклад, у Франції і Німеччині) вже були ухвалені закони, що регулюють використання електронного підпису. А в межах ЮНСІТРАЛ ведеться робота з створення модельного закону про електронні підписи.

Щодо правового регулювання електронної комерції загалом, то під егідою ЮНСІТРАЛ в 1996 р. було створено модельний закон про електронну комерцію, метою якого є усунення юридичних перешкод на шляху використання безпаперової форми документації в комерційних стосунках.

Питанням електронної комерції в контексті МПрП був також присвячений круглий стіл, проведений Гаазькою конференцією з МПрП у вересні 1999 р.

Під час роботи цього круглого столу наголошувалося, що Інтернет є унікальним засобом, який дає змогу укласти і здійснювати міжнародні контракти повністю в режимі он-лайн (тобто без фізичної присутності контрагентів), коли йдеться про купівлю-продаж нематеріальних товарів і надання послуг (зокрема фінансових та інтелектуальних).

Результатом роботи круглого столу стали рекомендації, які загалом можуть стати основою для подальшої розробки правил регулювання електронної комерції.

Так, серед згаданих рекомендацій можна виокремити такі.

1. Наскільки це можливо, замість створення нових норм для регулювання електронної комерції слід застосовувати правила,

принципи і процедури, зокрема шляхом відповідного тлумачення, враховуючи використання функціональних еквівалентів.

1. Взагалі для контрактів он-лайн у питаннях юрисдикції і застосовного права, якщо виконання відповідного зобов'язання здійснюється в режимі оф-лайн (тобто поза мережею Інтернет), продовжують залишатися чинними норми МПрП, які належать до місця виконання контракту. До того ж якщо виконання контракту здійснюється в режимі онлайн, місце виконання не має значення як колізійної прив'язки. У такому разі відповідною колізійною прив'язкою є місцезнаходження кожної сторони контракту.

2. Під час здійснення електронних операцій у питаннях застосовного права і юрисдикції провідним принципом має бути принцип автономії волі сторін.

Говорячи про перспективи МПрП у контексті електронної комерції і Інтернету, слід мати на увазі, що у кінцевому рахунку багато залежить від ступеня впливу на функціонування Інтернету самої держави, частиною нормативної системи якої є МПрП.

Поки ми можемо спостерігати стійку тенденцію послаблення державного контролю і впливу на Інтернет та електронну комерцію, внаслідок чого неминуче відбувається зменшення значущості колізійних норм МПрП для регулювання електронної комерції.

По суті, національне право в особі МПрП дедалі менше відповідає потребам електронної комерції і більше не в змозі ефективно регулювати комерційні відносини, що складаються в Інтернеті.

Очевидно, в зв'язку з цим МПрП ще належить розробити гнучкіші та ефективніші механізми регулювання електронної комерції, яка через свій міжнародний характер не піддається контролю з боку національного права, а швидше ґрунтується на самодисципліні її учасників.

4. Наука міжнародного приватного права в ХХІ ст.

Відповідно до основних постулатів теорії американського вченого Томаса Куна щодо структури наукових революцій, сучасне кризове становище МПрП слід пояснювати невідповідністю між пануючою парадигмою науки МПрП і реальністю використання його норм.

Річ у тому, що ті суперечності, які накопичилися у МПрП, свідчать про неадекватність сучасної парадигми науки МПрП, яка керується тим, що МПрП є невід'ємним компонентом національної правової системи.

На нашу думку, наука МПрП зараз знаходиться на порозі відмови від цієї застарілої парадигми і створення принципово нової парадигми. Суть цієї нової парадигми, цілком можливо, полягатиме у визнанні того, що МПрП є елементом не стільки національного, скільки міжнародного права. Варто також пригадати, що до появи національних держав і посилення процесу «націоналізації» ними норм приватного права, МПрП з самого початку вважалось міжнародним, а не національним правом.

До того ж тенденція перетворення міжнародного права з права суто публічного в правову систему з публічним і приватним елементами була помічена досить давно. У цьому сенсі магістральний напрям подолання кризи МПрП нам бачиться якраз у тому, що поступово під впливом науково-технологічного прогресу МПрП перетвориться на справжнє міжнародне (універсальне) приватне право.

ЛЕКЦІЯ 6

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Мета лекції: *на основі аналізу доктринальних праць вчених у*

галузі міжнародного приватного права з'ясувати проблеми, перспективи та основні варіанти вирішення практичних ситуацій у сфері регламентації трудових відносин з іноземним елементом.

План

1. Загальна характеристика трудових відносин у міжнародному приватному праві
2. Міжнародне регулювання міжнародних трудових відносин
3. Міжнародно-правове регулювання праці
4. Працевлаштування іноземців в Україні
5. Трудові відносини українських громадян за кордоном
6. Правове регулювання праці співробітників міжнародних та міжурядових організацій

1. Загальна характеристика трудових відносин у міжнародному приватному праві

Трудова міграція - явище, характерне для сучасного світу. На збільшення кількості працівників-мігрантів впливають різні чинники економічного і політичного характеру (розпад держав, воєнні конфлікти, міжетнічні зіткнення і помилки під час переходу країн Східної Європи до ринкової економіки тощо). І як наслідок — практично в кожній країні світу є певна група працівників, які законно чи незаконно прибули з іншої держави для працевлаштування.

Дослідники відзначають, що сьогодні триває процес переселення людей до багатих країн. Основна мета переселенців — вирішення завдань економічного характеру, звичайно, є й інші цілі — родинні, релігійні тощо. Як правило, прибулі знаходять застосування своєї праці у тих галузях, які через різні причини є непривабливими для працівників корінної нації. Такими галузями є: аграрне виробництво, будівництво, сфера обслуговування (вивезення сміття, доглядання за хворими і престарілими) та ін.

Проблемам правового регулювання «транскордонної» трудової діяльності велика увага приділяється як на міждержавному рівні, так і на рівні національному. Законодавством переважної більшості держав право їх громадян на виїзд за кордон з метою працевлаштування нічим не обмежується. Деякі країни стимулюють виїзд громадян за кордон шляхом підписання дво- і багатосторонніх договорів. Кожна держава встановлює власний порядок в'їзду на її територію іноземних громадян. Багато країн світу обмежують в'їзд іноземців шляхом одержання спеціального дозволу на отримання роботи. Такі дозволи вимагаються за законодавством Німеччини, Франції, Великої Британії, США, Австрії та інших держав. Крім того, деякі країни встановлюють щорічні квоти на в'їзд іноземців з метою працевлаштування (США, Австрія, Швеція та ін.). Додатково окремі держави приймають спеціальне законодавство, що регулює трудові відносини на спільних підприємствах та у вільних економічних зонах, наприклад, Закон КНР про спільні підприємства з китайським та іноземним капіталом 1979 р.

Право, яке регулює трудові відносини, має подвійний характер: йому, крім приватноправового елемента, належить і елемент публічно-правовий. А тому система норм, яка впливає на трудові відносини з іноземним елементом, формує підгалузь МПП - міжнародне приватне трудове право, що складається із матеріально-правових і колізійних норм. До сфери дії МПП належать ті з них, що мають цивілістичний характер, - відносини трудового найму, питання відшкодування шкоди, завданої трудовим каліцтвом, тощо.

Для практики судів і доктрини країн Заходу характерні спроби розподілити застосування права до трудових відносин за питаннями приватного і публічного права. Одні

автори відповідно до національних концепцій намагаються застосувати до трудових угод загальні колізійні принципи зобов'язального права (обрання права сторонами на підставі автономії волі сторін, застосування закону місця укладення угоди та ін.). Інші висувають на перший план питання публічно-правового характеру, відносно яких не може застосовуватись іноземне публічне право, а завжди підлягає застосуванню правило країни місця роботи.

Міжнародно-правове регулювання трудової міграції - це встановлена міжнародними договорами (актами) система стандартів відносно регулювання трудової міграції, яку держава, що приєдналася до відповідного договору (ратифікувала його), використовує в національному законодавстві. Визначальними є положення Загальної декларації прав людини щодо права особи вільно покидати будь-яку країну, включаючи власну (ст. 13), та права вільно обирати роботу (ст. 23).

Сучасна міжнародно-правова регламентація міграційних процесів розвивається частіше за все як договірне право. Джерелом міжнародно-правової регламентації міграційних процесів стає вся сукупність міжнародних угод, які регулюють міграційні процеси незалежно від географічного охоплення та кількості учасників. Тому ця проблема стала предметом багатосторонніх, двосторонніх угод, договорів та угод держав, вона перебуває в полі зору універсальних і регіональних міжнародних організацій.

У доктрині міжнародного права немає єдиного погляду на термін «міжнародний трудовий мігрант». У науці міжнародного трудового права виділяють п'ять основних типів міжнародних мігрантів: 1) поселенців; 2) контрактних працівників; 3) професіоналів; 4) нелегальних іммігрантів; 5) осіб, що шукають притулок, і біженців.

2. Міжнародне регулювання міжнародних трудових відносин

У Законі України «Про міжнародне приватне право» названо таку основну колізійну прив'язку — право держави, де виконується робота (ст. 52). У законодавстві ж інших країн закріплено не тільки такі, а й відмінні правила. Тому у сфері трудових відносин склалися основні колізійні принципи, наведені нижче.

Закон країни праці (*lex loci laboris*) - основний принцип законодавства про МПП Австрії, Угорщини, Іспанії, Швейцарії, Бразилії та ін. Згідно з цим принципом до іноземців застосовується закон країни праці. Даний принцип визначається по-різному. В одних випадках - закон країни місця знаходження підприємства, де працює особа.

Вільний вибір права (автономія волі - *lex voluntatis*). Законодавство деяких країн дозволяє сторонам трудової угоди обрати закон для її врегулювання.

Закон місця знаходження працедавця - цей колізійний принцип застосовується у тих випадках, коли трудові функції виконуються на території декількох держав, і тоді застосовується закон місця знаходження, закон місця проживання або закон місця комерційної діяльності працедавця.

Закон прапора судна (*lex flagi*). Трудові відносини працівника, який виконує службові обов'язки на водному чи повітряному транспорті, регламентуються законом країни, де зареєстровано транспортний засіб.

Особистий закон роботодавця - фізичної або юридичної особи (*lex personalis / lex societatis*). Застосовується тоді, коли відряджений працівник виконує свої трудові функції за кордоном або коли місце роботи практично неможливо встановити. Іноді при відрядженні працівника в іншу країну

для виконання тих або інших трудових завдань застосовується принцип закону країни установи, яка відрядила працівника (*lex loci delegationis*).

Закон країни укладення угоди про найом (*lex loci contractus*). Деякі країни у своєму законодавстві визначають, що до трудових відносин, укладених у цих країнах застосовується місцеве право (Велика Британія, США).

У юридичній літературі доволі часто називається два випадки екстериторіального застосування трудового права: а) за допомогою укладення спеціальної угоди; б) іноземне право застосовується у всіх випадках, коли колізійні норми прямо відсилають до іноземного закону. Будь-яка країна може заборонити застосування на своїй території норм іноземного права, якщо це суперечить публічному порядку. Інші країни бажають розширити екстериторіальну дію свого трудового законодавства (наприклад, деякі закони США не тільки діють на території США, а й поширюються на трудові відносини американських громадян, що проживають за кордоном, з американськими компаніями, які функціонують за межами США).

3. Міжнародно-правове регулювання праці

Серед великої кількості міжнародно-правових актів багатостороннього чи двостороннього характеру, що регулюють працю іноземців, чільне місце посідає Загальна декларація прав людини 1948 р., яка визнає за кожною людиною право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі та сприятливі умови праці та на захист від безробіття (ст. 23).

Під егідою ООН прийнято та схвалено Конвенцію про захист прав працівників-мігрантів і членів їх сімей 1990 р. Її основні положення такі: а) трудящі-мігранти і члени їх сімей мають право бути повністю інформованими державою

походження або державою роботи про умови їх допущення до роботи, зокрема, про умови їх перебування і оплачуваної діяльності, якою вони можуть займатися, а також щодо вимог, яких вони повинні дотримуватися в державі роботи, і щодо можливого органу, до якого вони мають звертатися з метою змінення цих умов; б) заборонено дискримінацію мігрантів у сфері праці і трудових відносин. Встановлено, що вони користуються не менш сприятливим ставленням, ніж громадяни держави роботи. Це стосується як трудових відносин, так і колективних договорів та соціально-партнерських відносин; в) трудящі-мігранти і члени їх сімей користуються правом вільного пересування територією держави роботи та свободою обрання місця проживання в ній; г) трудящі-мігранти мають право створювати профспілки в державі роботи за наймом; г) у країнах, де приймання на роботу трудящих-мігрантів пов'язаний з обмеженнями, останні повинні не застосовуватися до працівників-мігрантів, що прожили в країні працевлаштування більше п'яти років; д) трудящий-мігрант не позбавляється права на проживання або одержання роботи та не повинен висилатися із країни тільки на підставі невиконання зобов'язань, які випливають з трудового договору, якщо тільки виконання такого зобов'язання не було умовою для отримання дозволу на роботу; е) після закінчення перебування в країні роботи за наймом трудящий-мігрант і члени його сім'ї мають право перевести свій заробіток і заощадження на батьківщину і вивезти своє особисте майно та речі. Депортація з країни не позбавляє трудящого-мігранта заробітної платні та інших виплат, що належать йому; є) у разі смерті трудящого-мігранта або розірвання шлюбу держава роботи за наймом повинна позитивно вирішити питання про надання членам сім'ї цього мігранта дозволу на проживання; ж) щодо трудящих-

мігрантів, які одержали обмежений у строках дозвіл на роботу, держава роботи за наймом може: надавати право вільного вибору діяльності за умови, що трудящий-мігрант законно проживав на території держави роботи за наймом протягом передбаченого в його національному законодавстві періоду, який не повинен перевищувати двох років; обмежувати доступ трудящого-мігранта до трудової діяльності, зважаючи на надання пріоритету місцевим громадянам. Проте будь-яке таке обмеження не застосовується до трудящого-мігранта, який законно проживає на території країни приймання протягом передбаченого в національному законодавстві періоду, що не повинен перевищувати п'яти років. У разі законного проживання на її території протягом певного періоду надається право вибору діяльності, протягом більш тривалого періоду - необмежений доступ до трудової діяльності.

Конвенція передбачає утворення Міжнародного комітету із захисту прав трудящих-мігрантів і членів їх сімей. Держави, що ратифікували Конвенцію, зобов'язані регулярно надавати в цей комітет доповіді про виконання своїх зобов'язань. Комітет має право розглядати скарги, у тому числі індивідуальні, щодо порушення державами положень Конвенції.

Найбільшу кількість нормативних актів, що регулюють умови праці та життя працюючих, розроблено під егідою спеціалізованої установи ООН - Міжнародної організації праці, створеної в 1919 р. відповідно до Версальського мирного договору. На сьогодні членами МОП є 187 держав. Згідно зі Статутом МОП від 28 червня 1919 р. її членом може бути кожна держава-член ООН.

У даний час МОП повинна вирішувати такі завдання: а) розроблення узгодженої політики і програм, спрямованих на

розв'язання соціально-трудових проблем; б) розроблення і ухвалення міжнародно-трудових норм (конвенцій та рекомендацій) для втілення прийнятої політики в життя; допомога країнам-членам МОП у розв'язанні проблем зайнятості та скорочення безробіття тощо. МОП як міжурядова організація є тристоронньою: в ній представлені уряди, представники підприємців і працівників. Її документи є результатом докладного обговорення відповідних питань на щорічних сесіях міжнародних конференцій праці, на яких присутні по чотири делегати від кожної країни: два — від уряду, один — від підприємців та один — від трудящих (профспілок). Ці делегати мають однакові права, виступають і голосують окремо.

Міжнародні норми про працю набувають форми конвенцій і рекомендацій. Конвенції підлягають ратифікації державами, а тому зобов'язують держави-учасниці виконувати певні юридичні обов'язки. У разі ратифікації конвенції держава зобов'язана регулярно (раз у два роки або раз у п'ять 5 років) подавати до МОП доповіді щодо вжитих заходів для ефективного застосування ратифікованої конвенції. Якщо конвенцію не ратифікована, держава все ж таки зобов'язана відповідати на запити Адміністративної ради про стан національного законодавства і практики його застосування відносно нератифікованої конвенції і про заходи, які передбачається вжити для надання їй чинності.

Рекомендації ратифікації не підлягають. Вони є побажаннями, які держава може, але не зобов'язана використовувати під час правового регулювання праці. Рекомендація — джерело інформації і можлива модель для вдосконалення національного законодавства. Нині в МОП обговорюється питання про підвищення ролі рекомендацій як одного з джерел міжнародно-правового регулювання праці.

Норми МОП, як правило, по суті є виразом світового прогресивного досвіду в галузі праці на період їх ухвалення. Під час їх розроблення МОП прагне врахувати реальні можливості держав, з тим щоб втілити ці норми у життя якомога ширше. Отже, важливим є те, що в галузі міграції МОП ставить завдання розроблення і здійснення партнерами низки заходів, спрямованих на ефективний захист працівників-мігрантів та вдосконалення механізму регулювання потоків мігрантів, а особливо — щодо зменшення випадків дискримінації, інтеграції легальних мігрантів у суспільстві країн, що приймають, тощо.

Конвенції і рекомендації, прийняті Міжнародною конференцією праці, мають загальний характер. Це означає, що вони застосовуються до всіх працівників незалежно від громадянства. Серед конвенцій можна назвати такі: «Про припинення трудових відносин» 1982 р., «Про оплачувані відпустки» 1970 р., «Про рівноправність громадян країни та іноземців і осіб без громадянства у галузі соціального забезпечення» 1962 р. У звітах для Комітету експертів МОП серед причин, які заважають ратифікації конвенцій МОП з питань міжнародної трудової міграції урядами різних держав, як правило, називають відсутність в їх законодавстві предмета міжнародної міграції або його наявність у зародковому стані.

На міжнародно-правове регулювання праці значний вплив справляє діяльність Всесвітньої федерації профспілок (ВФП), яка ухвалила три найважливіших акти: Програму дії профспілок на сучасному етапі і захист інтересів та прав трудящих (1961 р.), Хартію профспілкових прав трудящих (1954 р.) і Хартію соціального страхування (1961 р.). Діяльність цієї організації триває і сьогодні, але це не єдина міжнародна профспілкова організація. Серед них — Міжнародна конференція вільних профспілок з її галузевою

системою, Європейська конфедерація профспілок та ін.

4. Працевлаштування іноземців в Україні

В Україні діє законодавство, яке в цілому прирівнює трудові права іноземців до прав громадян України у цій сфері. Праця іноземців регулюється в першу чергу Конституцією України, а також КЗпП України, де в ст. 8 закріплено норму про те, що трудові відносини громадян України, які працюють за її межами, а також трудові відносини іноземних громадян регулюються законодавством держави, в якій здійснюється працевлаштування (наймання) працівника, і міжнародними договорами України. У ст. 81 КЗпП України визначено співвідношення міжнародних договорів про працю і законодавства України, а саме: якщо міжнародним договором або міжнародною угодою, в яких бере участь Україна, встановлено інші правила, ніж ті, що їх містить законодавство України про працю, то застосовуються правила міжнародного договору або міжнародної угоди.

Такими міжнародними договорами є конвенції МОП. Це безпосередньо впливає із Закону України «Про міжнародні договори України». Включаючи в наше законодавство норми міжнародного трудового права (конвенції і рекомендації МОП), слід забезпечити їх реальне виконання. Ця формула потребує подальшої конкретизації, оскільки іноземні громадяни, вступаючи в трудові відносини на території України, поділяються на категорії, в кожній з яких правовий режим у сфері праці має свої особливості. За різними категоріями можна виділити такі основні категорії іноземних громадян.

За строком перебування на території України: іноземні громадяни, що постійно проживають на території; іноземні громадяни, що тимчасово проживають на території; іноземні

громадяни, що тимчасово перебувають на території, у тому числі іноземна робоча сила, яка залучається на певний час з інших держав.

За підставами в'їзду в Україну: працівники-мігранти; біженці; особи, що перебувають на навчання.

За видами організацій і підприємств, з якими іноземні громадяни перебувають у трудових відносинах: ті, хто працюють в українських організаціях; ті, хто задіяні на підприємствах і в організаціях з іноземними інвестиціями, у тому числі з пайовою участю іноземних інвестицій, що повністю належать іноземним інвесторам, у філіях іноземних юридичних осіб; ті, хто працюють на підприємствах і в організаціях, розташованих у вільних економічних зонах; ті, хто відряджаються на якийсь час іноземними юридичними особами до України для виконання певних робіт; працівники дипломатичних представництв іноземних держав в Україні.

Ця класифікація, безумовно, не є вичерпною, проте дає змогу зрозуміти різноманіття категорій іноземців.

Відомо, що ефективність їх застосування прямо залежить від того, наскільки внутрішнє законодавство готове до їх сприйняття і чи здатне воно саме належним чином регулювати правові відносини, враховуючи політичний, економічний, соціальний стан країни.

У ст. 26 Конституції України зазначено: «Іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, — за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України». Зазначений принцип щодо здійснення прав, свобод і обов'язків іноземцями закріплено і в Законі України «Про правовий статус іноземців». Іноземці можуть реалізовувати ці права і обов'язки так само, як і громадяни України.

Закон України «Про міжнародне приватне право» містить особливості регулювання трудових відносин іноземців та осіб без громадянства, які працюють в Україні (ст. 54). Зокрема, вказано два випадки, коли трудові відносини іноземців та осіб без громадянства не регулюються правом України: а) іноземці та особи без громадянства працюють у складі дипломатичних представництв іноземних держав або представництв міжнародних організацій в Україні; б) іноземці та особи без громадянства за межами України уклали з іноземними роботодавцями — фізичними чи юридичними особами трудові договори про виконання роботи в Україні. Наведені положення можна змінити міжнародними договорами.

Національний режим стосовно цивільної правоздатності іноземців має безумовний характер. Це означає, що такий режим надається іноземцям у кожному конкретному випадку без вимоги взаємності, незалежно від того, чи надаються такі самі права громадянам країни на батьківщині іноземців.

Законодавство України може встановлювати винятки щодо правоздатності іноземців. Ці винятки стосуються, зокрема, обмежень призначення на посади або певної діяльності, що пов'язано з належністю до громадянства України. Іноземні громадяни та особи без громадянства не можуть бути аудиторами, судьями, прокурорами, нотаріусами тощо.

5. Трудові відносини українських громадян за кордоном

Як відомо, велика кількість громадян України працюють за кордоном офіційно, а кількість осіб, що працюють нелегально, — в декілька разів більша. Деякі держави виявляють занепокоєння з приводу проникнення наших громадян на «чорний ринок» робочої сили.

Нелегальній міграції сприяє комерційна діяльність різноманітних посередницьких організацій, що з'явилися недавно, які займаються питаннями працевлаштування наших громадян за кордоном.

Ця проблема стала предметом розгляду Верховної Ради України, де було підтверджено, що міграція українців нині перетворилася на проблему державного рівня. Більшість українців працюють у статусі нелегальних мігрантів, тому їх захист значно ускладнюється.

Серед причин міграційних процесів головними є соціально-економічні, а також низькі доходи громадян в Україні. Високий рівень безробіття - також причина пошуку кращої долі за кордоном. Іноземні країни найбільш зацікавлені в приході висококваліфікованої робочої сили. Так, Україна витрачає значні кошти на підготовлення кваліфікованих фахівців, а вони застосовуються в країнах, що економлять кошти на підготовлення та перепідготовлення різних спеціальностей. Підкреслювався і позитивний бік трудової міграції - держава одержує додатково значні фінанси.

За ст. 43 Конституції України кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Для реалізації цього принципу громадяни України мають право, зокрема, укладати трудові договори з іноземними наймачами як на території України, так і за кордоном.

Для визначення права, яке регулюватиме подібні трудові відносини, у ст. 8 КЗпП України закріплено норму про те, що трудові відносини громадян України, які працюють за її межами, а також трудові відносини іноземних громадян регулюються законодавством держави, в якій здійснюється працевлаштування (наймання) працівника, і

міжнародними договорами України.

Крім того, ст. 53 Закону України «Про міжнародне приватне право» передбачає два випадки, коли праця громадян України за кордоном регулюватиметься правом України: а) громадяни України працюють у закордонних дипломатичних установах України; б) громадяни України уклали з роботодавцями - фізичними або юридичними особами України трудові договори про виконання роботи за кордоном, у тому числі в їх відокремлених підрозділах, якщо це не суперечить законодавству держави, на території якої виконується робота.

Таким чином, для українських громадян, які працюють за кордоном з іноземним наймачем, вітчизняне колізійне право встановлює прив'язку до права країни працевлаштування. Це означає, що трудові відносини українських громадян за кордоном залежать від політики іноземної держави у сфері працевлаштування іноземців (допущення іноземців на ринки праці, заснування квот, установлення відповідальності тощо) і регулюються відповідно до міжнародних договорів про працевлаштування, трудового законодавства конкретної країни, статуту відповідного підприємства, трудових договорів та інших локальних нормативних актів. Від них залежать права та обов'язки у сфері праці українських громадян, їх правовий статус у трудових відносинах як іноземців у певній країні. Українське матеріальне право в даних питаннях не є компетентним.

Додатково питання трудової міграції можуть бути врегульовано двосторонніми угодами.

6. Правове регулювання праці співробітників міжнародних та міжурядових організацій

Трудові відносини між міжнародною і міжурядовою

організацією та її персоналом незалежно від категорії та громадянства регулюються виключно положеннями та правилами про персонал і не підпадають під сферу дії норм національного трудового права. Це обґрунтовується тим, що міжурядова організація, яка є суб'єктом міжнародного приватного права, користується повною автономією щодо розгляду питань, які стосуються її внутрішньої діяльності. Отже, організація має особливий характер правосуб'єктності, на нього не впливатиме ні місце укладення угоди, ні місце виконання співробітником своїх обов'язків.

Трудові спори ООН та її спеціалізованих установ зі своїм персоналом розглядаються адміністративними трибуналами цих організацій. Відповідно до свого Статуту Адміністративний трибунал ООН компетентний заслуховувати та виносити рішення за заявами, які стосуються порушень контрактів найму персоналу Секретаріату ООН або умов найму такого персоналу. В ст. 14 Статуту встановлено, що компетенція Трибуналу може поширюватися на будь-яку спеціалізовану установу на умовах, передбачених спеціальною угодою, яка повинна бути укладена з кожною такою установою Генеральним секретарем ООН.

Адміністративний трибунал МОП компетентний розглядати скарги, пов'язані з додержанням за змістом або за формою умов призначення на посаду та застосування до даного випадку відповідних приписів Положення про персонал співробітників Міжнародного бюро праці та співробітників тих міжнародних організацій, які визнали правомочність Трибуналу (наприклад, ЮНЕСКО, Міжнародний союз електрозв'язку, Продовольча та сільськогосподарська організація, Всесвітній поштовий союз та ін.).

Положення про персонал міжнародних організацій

закріпили права і обов'язки та основні умови праці осіб, які працюють за наймом на постійних або тимчасових засадах. Усі члени персоналу організацій є міжнародними цивільними службовцями та їх відповідальність має міжнародний характер.

У положеннях про персонал передбачаються порядок найму персоналу, виплати зарплатні та інших грошових винагород, відрядження, а також пенсійне забезпечення. Відповідно до Статуту ООН не встановлено жодних обмежень щодо прав жінок та чоловіків брати участь у виконанні трудових функцій, так само і підбирання на роботу здійснюється без різниці за ознаками раси або релігії. За можливістю підбирання має здійснюватися на конкурсних засадах. Вирішуються й інші важливі умови виконання трудових обов'язків працівників таких організацій: надання відпусток, пенсійне забезпечення, дисциплінарна відповідальність працівника, години праці та відпочинку, медичних оглядів або медичного забезпечення, виплат різного роду компенсацій тощо.

Таким чином, правове регулювання праці персоналу ООН та інших міжурядових організацій здійснюється тільки на основі положень про персонал.

ЛЕКЦІЯ 7

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СІМЕЙНО-ШЛЮБНИХ ВІДНОСИН В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Мета лекції: *на основі аналізу доктринальних праць вчених у галузі міжнародного приватного права з'ясувати актуальні проблеми правового регулювання шлюбно-сімейних відносин у праві різних держав.*

План

1. Особливості правового регулювання шлюбно-сімейних відносин у праві різних держав
2. Колізійне регулювання укладення та розірвання шлюбу в міжнародному приватному праві
3. Майнові відносини подружжя в міжнародному приватному праві
4. Міжнародне усиновлення та його наслідки
5. Аліментні зобов'язання в міжнародному приватному праві

1. Особливості правового регулювання шлюбно-сімейних відносин у праві різних держав

При вивченні будь-якого розділу Особливої частини МПП стає очевидним, що кожна держава у межах своєї юрисдикції встановлює власні правила регулювання однакових відносин. Сфера шлюбно-сімейних відносин у цьому сенсі є унікальною, оскільки ні процес уніфікації, ні існування міжнародних звичаїв не можуть нівелювати ту специфіку в регулюванні, що зумовлюється національними нормами. На регулювання шлюбно-сімейних відносин дуже сильний вплив справляють історичні традиції, релігійні настанови, місцеві звичаї, соціально-економічні та побутові особливості та ін.

До шлюбно-сімейних відносин у МПП належить вирішення колізій щодо: укладання та розірвання «шлюбу з іноземним елементом», тобто шлюбу між особами різної державної належності або здійснення цих дій за кордоном; регулювання відносин подружжя у шлюбах з іноземним елементом; «міжнародне усиновлення», тобто усиновлення дитини особами з іншою державною належністю; аліментні зобов'язання батьків і дітей та ін. У сучасних умовах у сфері правового регулювання сімейних відносин також набуває гостроти проблема регулювання так званих «нових» відносин, пов'язаних з науковими досягненнями та змінами ціннісних орієнтирів у деяких суспільствах (наприклад, відносини щодо «цивільних»

шлюбів, одностатевих шлюбів, сурогатного материнства тощо).

Підставою виникнення колізій у галузі шлюбно-сімейних відносин є застосування у різних державах різного правового регулювання до однакових фактичних обставин. Правова система кожної держави закріплює такий інститут сімейного права, як укладання шлюбу. При цьому національне законодавство звичайно містить як власне поняття шлюбу (шлюб-договір, шлюб-статус, шлюб-партнерство), так і власні вимоги щодо його дійсності. Ці вимоги можна поділити на такі групи.

Вимоги до осіб, які укладають шлюб (шлюбний вік, стать, наявність і ступінь споріднення, добровільна згода на шлюб сторін, їх батьків чи інших осіб, відсутність попереднього нерозірваного шлюбу, стан здоров'я та ін.). Такі вимоги ще називають матеріальними. Недодержання матеріальних вимог тягне за собою визнання шлюбу недійсним. Разом із тим наявність у кожній державі власних матеріальних вимог до осіб, які укладають шлюб, сприяє виникненню «кульгаючих відносин» — таких відносин, які одержали неоднакову оцінку в праві різних держав, тобто в одній державі визнаються юридично дійсними, а в іншій — вважаються нікчемними і не породжують жодних правових наслідків.

Взаємна згода сторін на укладання шлюбу є обов'язковою у більшості європейських держав (Франція, Велика Британія) та США, проте у мусульманських державах таку умову укладання шлюбу не передбачено. Відповідно до сімейного законодавства Ємену, Ірану, Пакистану від імені нареченої шлюбний договір укладає її батько або опікун, який може видати заміж неповнолітню дівчину без її згоди.

Різностатевість сторін за законодавством окремих держав не є обов'язковою умовою укладання шлюбу. Так, за законодавством Швеції, Нідерландів, Франції, Італії одностатеві шлюби є дозволеними.

Одношлюбність — обов'язкова умова укладання шлюбу в

Україні, США, країнах Європи та Латинської Америки. У мусульманських країнах шлюби залишаються полігамними (чоловік може мати до чотирьох дружин). Звичаєве право окремих африканських племен взагалі не містить обмежень полігамії щодо кількості жінок або чоловіків.

У сімейному законодавстві різних держав можуть міститися й інші матеріальні вимоги до осіб, які укладають шлюб: задовільний стан здоров'я; відсутність тимчасової заборони на укладання шлюбу; інші заборони.

Вимоги до процедури укладання шлюбу (формальні вимоги) також є досить різними за законодавством різних держав: а) визнається лише цивільна форма реєстрації шлюбу в компетентних органах держави (Україна, Франція, Німеччина, Японія та ін.); б) дозволеною є як цивільна, так і релігійна форма шлюбу в таких державах, як Велика Британія, Італія, Бразилія тощо; в) тільки релігійна форма шлюбу є правомірною і породжує правові наслідки у більшості мусульманських держав (Ірак, Іран) та Ізраїлі, Греції, Ліхтенштейні; г) дозволяються юридично не оформлені шлюби, тобто шлюби за загальним або звичаєвим правом, «common law marriage» (відомі у деяких штатах США, низці провінцій Канади). У цьому разі достатніми є наявність добровільного волевиявлення стати чоловіком і дружиною та існування фактичних шлюбних відносин.

Загальним правилом за законодавством більшості держав є обов'язкова особиста присутність обох сторін при укладанні шлюбу. Лише в окремих державах допускається шлюб через представника (Перу, Іспанія, Мексика).

Суттєвими у праві різних держав є і відмінності, що стосуються припинення шлюбу. Ще й досі існують держави, в яких розірвання шлюбу не допускається (Ірландія, Андорра, деякі держави Латинської Америки, де значний вплив католицизму). Не схвалюється розірвання шлюбу й у мусульманських країнах, проте воно є можливим. Наприклад, за правом Об'єднаних

Арабських Еміратів жінка може вимагати розірвання шлюбу, якщо чоловік забезпечує її гірше за батька. Чоловіку ж достатньо тричі вимовити слово «розлучення», щоб шлюб було розірвано. Однак норми шаріату вимагають суттєвих підстав для цього. Крім того, дружина має залишатися під одним дахом з чоловіком протягом трьох місяців, аби він переконався, що вона не вагітна.

Різними є й підходи щодо визначення підстав розірвання шлюбу: у деяких державах воно є можливим лише за умови винної поведінки одного із подружжя, причому у законодавстві цих держав, як правило, міститься вичерпний перелік підстав розірвання шлюбу, до яких взаємна згода подружжя не належить (Велика Британія, деякі штати США); закони інших держав є більш ліберальними і дозволяють розірвання шлюбу за різними підставами, включаючи взаємну згоду подружжя.

У деяких державах обов'язковим етапом, що передедує розірванню шлюбу, чи окремою підставою такого розірвання виступає сепарація — роздільне проживання подружжя протягом певного проміжку часу (Велика Британія, Італія, більшість держав Латинської Америки, деякі штати США, Франція).

2. Колізійне регулювання укладення та розірвання шлюбу в міжнародному приватному праві

Укладання шлюбу з іноземним елементом передбачає різні ситуації: укладання шлюбу громадянином (-кою) України з особою іншої державної належності, як на території України, так і за її межами, укладання шлюбу в консульській установі або дипломатичному представництві, визнання шлюбів, укладених за кордоном.

Укладання шлюбу на території України. Відповідно до ст. 56 Закону України «Про міжнародне приватне право» формальні умови (форма і порядок укладання шлюбу) в Україні між громадянином України та іноземцем або особою без громадянства, а також між іноземцями або особами без

громадянства визначаються правом України. Щодо матеріальних вимог, то ст. 55 цього Закону закріплює, що право на шлюб визначається особистим законом кожної з осіб, які подали заяву про укладання шлюбу. В разі укладання шлюбу в Україні застосовуються вимоги СК України щодо підстав його недійсності.

Укладання шлюбу за кордоном. Питання про визнання таких шлюбів в Україні залежить від державної належності осіб, які укладають шлюб. Шлюб між громадянами України, шлюб між громадянином України та іноземцем, шлюб між громадянином України та особою без громадянства, що укладений за межами України відповідно до права іноземної держави, є дійсним в Україні за умови додержання стосовно громадянина України вимог СК України щодо підстав недійсності шлюбу (ч. 1 ст. 58 Закону «Про міжнародне приватне право»).

Шлюб між іноземцями, шлюб між іноземцем та особою без громадянства, шлюб між особами без громадянства, що укладені відповідно до права іноземної держави, є дійсними в Україні (ч. 2 ст. 58 цього Закону), тобто такі шлюби визнаються в Україні і за формальними, і за матеріальними умовами відповідно до права держави місця укладання шлюбу (прив'язка *lex loci celebrationis*). Дана прив'язка традиційно використовується у шлюбно-сімейних відносинах, проте найчастіше вона регулює саме формальні умови укладання шлюбу. До матеріальних вимог з метою запобігання виникненню «кульгаючих відносин» застосовується кумулятивна прив'язка — права держави місця укладання шлюбу (прив'язка *lex loci celebrationis*) та особистого закону кожної з осіб, які укладають шлюб (*lex personalis*). Так, відповідно до Закону Угорщини про МПП вимоги до шлюбу регулюються спільним особистим законом осіб, що укладають шлюб. Якщо особисті закони цих осіб є різними, то шлюб буде дійсним лише у разі додержання умов дійсності шлюбу за особистими законами обох сторін.

Укладання шлюбу в консульській установі або дипломатичному представництві. Такі шлюби одержали назву «консульські шлюби». Можливість укладання консульських шлюбів виникає тоді, якщо обидві особи мають національну належність держави, що призначила посла чи консула.

Відповідно до ст. 57 зазначеного Закону шлюб між громадянами України, якщо хоча б один з них проживає за межами України, може укладатися в консульській установі або дипломатичному представництві України згідно з правом України. Такі шлюби беззаперечно визнаються в Україні.

Укладення шлюбу між іноземцями в консульській установі або дипломатичному представництві відповідних держав в Україні регулюється правом держави, що акредитує. Умовою визнання таких консульських шлюбів може бути взаємність (в Україні визнаватимуться шлюби, укладені у консульських установах тих держав, які визнають шлюби, укладені консульствами України у цих державах). Ці питання вирішуються, як правило, консульськими угодами між державами. Іноді консульські конвенції містять застереження про те, що консул має право здійснювати реєстрацію шлюбів за правом держави, що акредитує, якщо це не суперечить законам держави перебування, чи про те, що консул здійснює реєстрацію шлюбів, якщо він уповноважений на це своєю державою та за умови додержання законодавства держави перебування. Обов'язковим є повідомлення місцевих органів про реєстрацію шлюбу консулом, якщо цього вимагають місцеві закони.

Взагалі у сфері колізійного регулювання сімейних відносин головним і найбільш поширеним є принцип особистого закону (*lex personalis*). Усі найбільш важливі питання регулювання сімейних відносин вирішуються за особистим законом учасників цих відносин, що зумовлюється тісним зв'язком сімейних відносин, по-перше, з особистим статусом людини, обсягом її правосуб'єктності, і, по-друге, з соціокультурною традицією.

Тому цілком виправданим є відсилання до правової системи, до якої належать учасники сімейних відносин. Специфіка міжнародного приватно-правового регулювання полягає у необхідності в більшості випадків встановлення спільного особистого закону подружжя. Так, відповідно до Закону України «Про міжнародне приватне право» (статті 60, 63) правові наслідки шлюбу, включаючи припинення шлюбу та правові наслідки такого припинення, визначаються спільним особистим законом подружжя, а за його відсутності — правом держави, в якій подружжя мало останнє спільне місце проживання, за умови, що хоча б один з подружжя все ще має місце проживання у цій державі, а за відсутності такого — правом, з яким обидва з подружжя мають найбільш тісний зв'язок іншим чином.

Подружжя, яке не має спільного особистого закону, може обрати право, що застосовуватиметься до правових наслідків шлюбу, якщо подружжя не має спільного місця проживання або якщо особистий закон жодного з них не збігається з правом держави їхнього спільного місця проживання. Однак у цьому разі автономія волі є обмеженою, оскільки існує вибір лише між особистими законами кожного з подружжя. Вибір права, здійснений подружжям, має бути зафіксовано у письмовій формі або явно впливати з умов шлюбного договору. В разі укладення угоди про вибір права в Україні необхідним є її нотаріальне посвідчення (ст. 62 цього Закону).

Класичним прикладом комбінованого підходу до визначення спільного особистого закону подружжя є так звана «шкала Кегеля», яку було закріплено у Вступному законі до Цивільного уложення Німеччини. Ця шкала передбачає наступні прив'язки у такій послідовності: закон спільного громадянства подружжя; у разі його відсутності — закон останнього спільного громадянства, якщо один із подружжя зберіг його; за його відсутності — закон звичайного спільного місця проживання подружжя на даний момент; у разі відсутності спільного місця

проживання — закон останнього спільного місця проживання, якщо один із подружжя і зараз там проживає; за відсутності всіх цих умов — закон держави, з якою відносини мають найбільш тісний зв'язок. Така система забезпечує можливість для гнучкого й ефективного розв'язання колізійних проблем з урахуванням широкого кола можливих фактичних обставин і можливості обрання прив'язок. Подібний підхід щодо визначення спільного особистого закону подружжя закріплено і у Конвенції СНД про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993 р. (ст. 30).

Окремою проблемою у сфері регулювання шлюбно-сімейних відносин є визнання розірвання шлюбу (розлучення), що мало місце за кордоном. Це визнання полягає у поширенні законної сили рішення іноземного суду (чи іншого правозастосовного органу) на територію України. Таке визнання може здійснюватися у двох формах: або у вигляді визнання іноземного судового рішення про розлучення судом України, або шляхом легалізації документа про розлучення, виданого за кордоном.

Міжнародно-правове регулювання шлюбно-сімейних відносин має на меті уніфікацію правового регулювання у даній сфері. До основних міжнародних договорів слід віднести Конвенцію про стягнення за кордоном аліментів 1956 р., Конвенцію про згоду на одруження, шлюбний вік і реєстрацію шлюбу 1962 р., Конвенцію про визнання розлучень і рішень про окреме проживання подружжя 1970 р., Конвенцію про укладення і визнання дійсності шлюбів 1978 р., Конвенцію про право, що застосовується до режимів власності подружжя 1978 р., Конвенцію про захист дітей та співробітництво у галузі міжнародного усиновлення 1993 р.

3. Майнові відносини подружжя в міжнародному приватному праві

Подружжя може бути суб'єктом майнових відносин, у тому числі відносин власності, як на загальних цивілістичних засадах, так і на спеціальних умовах, визначених наперед фактом перебування їх у шлюбі. Породження шлюбом майнових відносин подружжя є загальноновизнаним фактом. При цьому найбільш істотно виявляються особливості тих майнових відносин подружжя, які складаються між ними (внутрішні відносини). Ці особливості визначаються переважно нормами сімейного законодавства окремих держав.

Правові системи різних держав містять суттєві відмінності щодо визначення правового режиму майна подружжя. У порівняльно-правовому аспекті можна виділити три основні види правових режимів майна подружжя: а) режим роздільності майна («separate property»), коли майно належить кожному з подружжя окремо. Такий режим було встановлено в Англії законом 1882 р. і прийнято іншими державами загального права; б) режим спільності майна («community property»), що передбачає об'єднання майна подружжя в єдиний майновий масив і встановлення спеціальних правил щодо його володіння, користування та розпорядження. При цьому кожний із подружжя зберігає право власності на дошлюбне, успадковане та подароване майно. Цей режим (як і режим роздільності) має у правовій культурі глибокі традиції, його елементи можна знайти у Кодексі царя Хаммурапі, праві античних Єгипту і Греції тощо. Класичний правовий режим спільності рухомого і придбаного майна подружжя було встановлено Французьким Цивільним кодексом 1804 р.; в) режим відкладеної спільності («deferred community») полягає в тому, що кожний з подружжя визнається власником належного йому майна, яким він володіє, користується і розпоряджається самостійно. У разі ж припинення шлюбу все майно подружжя розподіляється між ними порівну. Такий правовий режим встановлено у Німеччині, Данії, Фінляндії, Ісландії, Норвегії і Швеції.

У Законі України «Про міжнародне приватне право» міститься спеціальна стаття (ст. 61), яка закріплює правило визначення компетентного правопорядку для регулювання майнових відносин подружжя, ускладнених іноземним елементом. Відповідно до закону за відсутності вибору права подружжям майнові наслідки шлюбу визначаються правом, яке застосовується до правових наслідків шлюбу (як уже зазначалося, першочергово застосовується прив'язка до спільного особистого закону подружжя, потім до права місця останнього спільного проживання). Тобто законом встановлюється автономія волі стосовно регулювання майнових відносин подружжя. Однак у даному випадку автономія волі є обмеженою, оскільки імперативно визначаються умови (відсутність спільного особистого закону або спільного місця проживання) і види відносин, до яких допускається застосування принципу автономії волі (правові наслідки шлюбу (ст. 60), майнові відносини подружжя (ст. 61), укладання шлюбного договору (ст. 59). Також обмеженим є коло правопорядків, з поміж-яких можливий вибір — подружжя може обрати для регулювання майнових наслідків шлюбу: 1) право особистого закону одного з подружжя, або 2) право держави, в якій один із них має звичайне місце перебування, або 3) стосовно нерухомого майна, право держави, в якій це майно знаходиться. Вибране право припиняє застосовуватися або змінюється за згодою сторін у разі зміни особистого закону або звичайного місця перебування того з подружжя, до особистого закону або звичайного місця перебування якого було прив'язане обране право. Нове право застосовується до правових відносин з моменту укладення шлюбу, якщо інше письмово не встановлено подружжям. Закріплення у законодавстві обмеженої автономії волі пов'язано насамперед з намаганням запобігти обходу закону і порушенню внаслідок цього прав і свобод одного з подружжя або третіх осіб.

Майнові права подружжя можуть регулюватися як нормами

закону (легальний режим), так і договором, укладеним між ними (договірний режим майна подружжя). За шлюбним договором (контрактом) подружжю надається можливість урегулювати майнові відносини на свій розсуд, у тому числі й передбачити порядок управління майном. Законодавство багатьох держав передбачає порядок укладення шлюбного договору. Так, за законодавством Німеччини обов'язковими є особиста присутність обох сторін і нотаріальне посвідчення їх підписів. Можливість укладення шлюбного договору передбачено і правом України. Щодо розв'язання колізійної проблеми, то відповідно до ст. 59 Закону України «Про міжнародне приватне право» сторони шлюбного договору можуть обрати право, що застосовується до шлюбного договору, відповідно до перелічених вище вимог.

4. Міжнародне усиновлення та його наслідки

Інститут усиновлення міцно ввійшов у життя нашого суспільства і є у певному сенсі мірилом гуманності будь-якого суспільства і держави. Цей інститут має багату і цікаву історію, яка бере витoki з найдавніших часів. Норми про усиновлення було закріплено у законах Хаммурапі, праві Стародавнього Риму тощо. Особливого інтересу набуває усиновлення дітей іноземцями. Якщо у середині 40-х рр. XX ст. мали місце лише одиничні випадки такого усиновлення, то на кінець 80-х рр. таке усиновлення стало у більшості держав світу звичайною практикою. У цей період починає широко використовуватися термін «міжнародне усиновлення», що раніше об'єднував окремі поняття «усиновлення дітей-іноземців» і «усиновлення дітей іноземцями».

У випадку міжнародного усиновлення зачіпаються інтереси декількох осіб, які є громадянами різних держав, або осіб, які проживають на території різних держав. У праві цих держав можуть закріплюватись різні, навіть протилежні погляди на усиновлення. Ці розбіжності зумовлюються насамперед різними

цілями, що поставлені перед інститутом усиновлення у цих державах. Так, у країнах Західної Європи законодавчо закріплено, що усиновлення можливе лише з урахуванням інтересів дітей, але у той же час воно спрямоване на те, щоб забезпечити бездітних осіб спадкоємцями, зробити можливим існування фірми, внаслідок чого у деяких державах допускаються шлюби між усиновителем та усиновленою ним дитиною, а також усиновлення повнолітніх осіб.

Цікавим є той факт, що у мусульманських країнах усиновлення взагалі заборонено. Це базується на одному з положень Корану: «Не створив Аллах для людини двох сердець усередині і не зробив ваших годованців вашими дітьми. Возведіть їх до їхніх батьків, це є більш справедливим у Аллаха, а якщо не знаєте їх батьків, то це ваші брати у вірі і ваші близькі». Єдиною мусульманською державою, де функціонує інститут усиновлення, є Туніс. В інших державах існує інститут «прийому» чи «притулку», відповідно до якого подружжя зобов'язується прийняти дитину і надати їй необхідну допомогу, проте дитина не може ні носити прізвище своєї нової сім'ї, ні розраховувати на частину майна чи спадок.

Оскільки у відносинах міжнародного усиновлення бере участь іноземний елемент, то можливими є такі випадки усиновлення: 1) в Україні іноземець усиновлює дитину-громадянина України; 2) в Україні громадянин України всиновлює дитину-громадянина іншої держави; 3) в Україні іноземець всиновлює дитину-іноземця; 4) за кордоном громадянин України всиновлює дитину-іноземця; 5) за кордоном громадянин України всиновлює дитину-громадянина України; 6) за кордоном іноземний громадянин усиновлює дитину-громадянина України. Як бачимо, випадків немало, у зв'язку з чим виникає питання вибору компетентного правопорядку.

Міжнародною практикою розроблено три підходи до регулювання цього питання: 1) усиновлення за участю іноземного

елемента регулюється особистим законом усиновлювача (Австрія, Німеччина, Швейцарія); 2) усиновлення регулюється законом усиновленого (Велика Британія). У Великій Британії наказ про усиновлення видається судом, а усиновлення регулюється внутрішнім англійським правом; 3) відносини з усиновлення регулюються особистим законом усиновлювача з органічним застосуванням особистого закону усиновленого (Франція, Норвегія, Швеція, Фінляндія, країни Латинської Америки).

Особливістю колізійного регулювання відносин з усиновлення в Україні є застосування кумуляції, тобто одночасного використання права різних держав. Відповідно до ст. 69 Закону України «Про міжнародне приватне право» усиновлення та його скасування регулюються особистим законом дитини та особистим законом усиновлювача. Якщо усиновлювач — подружжя, яке не має спільного особистого закону, то застосовується право, що визначає правові наслідки шлюбу. При цьому здатність особи бути усиновлювачем визначається відповідно до її особистого закону. Щодо правових наслідків усиновлення або його припинення, то вони визначаються особистим законом усиновлювача. Нагляд та облік дітей, усиновлених відповідно до положень цієї статті, здійснюються відповідно до особистого закону дитини.

Процедура усиновлення в Україні регламентується постановою Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2008 р. № 905, якою затверджено Порядок провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей.

5. Аліментні зобов'язання в міжнародному приватному праві

Загальновизнаними у міжнародному приватно-правовому регулюванні є обов'язок батьків утримувати своїх неповнолітніх чи повнолітніх непрацездатних дітей, які потребують

матеріальної допомоги, та кореспондуючий обов'язок повнолітніх дітей піклуватися про своїх батьків і утримувати непрацездатних батьків, що потребують допомоги. В разі ухилення від виконання цього обов'язку кошти на утримання можуть бути стягнуті у судовому порядку.

Закон України «Про міжнародне приватне право» закріплює, що права та обов'язки батьків і дітей визначаються особистим законом дитини або правом, яке має тісний зв'язок із відповідними відносинами і якщо воно є більш сприятливим для дитини (ст. 66). Відповідно до ст. 67 цього Закону зобов'язання щодо утримання, які виникають із сімейних відносин, крім випадків, передбачених ст. 66 цього Закону, регулюються правом держави, в якій має місце проживання особа, яка має право на утримання. Якщо дана особа не може одержати аліменти відповідно до вказаного права, застосовується право їхнього спільного особистого закону. Якщо це неможливо і за останнім правом, то застосовуватиметься право держави, в якій особа, яка зобов'язана надати утримання, має місце проживання. Окрему норму присвячено розв'язанню колізійної проблеми щодо утримання родичів та інших членів сім'ї (крім батьків та дітей) (ст. 68). Відповідно до закону вимога про утримання вказаних осіб не може бути задоволена, якщо відповідно до права місця проживання особи, яка зобов'язана надати утримання, такого зобов'язання про утримання не існує.

Важливу роль у регулюванні аліментних зобов'язань відіграють міжнародні конвенції та договори про правову допомогу. Так, Конвенція про право, що застосовується до аліментних зобов'язань, підписана у Гаазі у 1973 р., встановлює загальні положення відносно вибору компетентного права, що застосовується до аліментних зобов'язань, як відносно повнолітніх осіб, так і стосовно дітей (до цього моменту діяла Конвенція 1956 р. про право, що застосовується до аліментних зобов'язань відносно дітей). Конвенція 1973 р. застосовується до аліментних зобов'язань, що виникають із сімейних відносин,

батьківства і материнства, шлюбу та свояцтва, включаючи аліментні зобов'язання щодо позашлюбної дитини. Вибір права відповідно до Конвенції здійснюється за допомогою декількох прив'язок, які перебувають у субпідрядному зв'язку: звичайно застосовується право держави звичайного проживання кредитора, що одержує аліменти (у разі зміни звичайного місця проживання кредитора внутрішнє право нового звичайного місця проживання застосовується з моменту настання змін); якщо за названим правом одержання аліментів неможливе, застосовується право їх спільного громадянства; якщо й останнє не надає права на одержання аліментів, застосовується внутрішнє право держави місця знаходження компетентного органу, до якого здійснюється запит. Обране за вказаними правилами право визначає, чи має право кредитор вимагати аліментів і від кого; хто має право порушувати справу про стягнення аліментів і які строки позовної давності для її порушення; розмір зобов'язань боржника.

Україна є учасницею Конвенції про стягнення аліментів за кордоном від 20 червня 1956 р., яку було ратифіковано 20 липня 2006 р. На відміну від Конвенції 1973 р., ця Конвенція спрямована на матеріально-правове регулювання аліментних відносин. На її виконання Наказом Міністерства юстиції України від 29 грудня 2006 р. було затверджено Інструкцію про виконання в Україні Конвенції про стягнення аліментів за кордоном. Сфера дії Конвенції поширюється на стягнення аліментів, на які особа (позивач), що перебуває на території однієї з Договірних Сторін, заявляє своє право, з іншої особи (відповідача), яка підпадає під юрисдикцію іншої Договірної Сторони. Ця мета досягається за допомогою установ і органів, які називаються Органи, що передають, та Органи, що приймають. Функції цих органів в Україні відповідно до Інструкції про виконання в Україні Конвенції про стягнення аліментів за кордоном покладено на Міністерство юстиції України.

ЛЕКЦІЯ 8

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СПАДКОВИХ ВІДНОСИН В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Мета лекції: *на основі аналізу доктринальних праць вчених у галузі міжнародного приватного права з'ясувати основні проблемні питання правового регулювання спадкування у міжнародному приватному праві.*

План

1. Основні колізії у спадкуванні за міжнародним приватним правом
2. Міжнародно-правове регулювання спадкових відносин
3. Спадкові права іноземців в Україні
4. Спадкові права українських громадян за кордоном
5. Правовий режим відумерлої спадщини у міжнародному приватному праві

1. Основні колізії у спадкуванні за міжнародним приватним правом

Спадкове право — це сукупність норм, які регулюють відносини, пов'язані з переходом прав та обов'язків померлого до інших осіб.

Унаслідок міграції населення в усьому світі кількість спадкових справ, ускладнених наявністю іноземного елемента, постійно збільшується. Переселенці часто пов'язані родинними стосунками з громадянами країни свого походження, що і стає підставою для виникнення спадкових справ з іноземним елементом. Різноманітність практики в цій галузі та труднощі, що виникають при вирішенні конкретних спадкових справ, пояснюється значними розбіжностями у

матеріальному праві різних держав.

Інститут спадкування в системах загального та континентального права розглядається по-різному: у першому випадку — як система норм, що регулюють відносини, пов'язані з виконанням адміністратором (або виконувачем заповіту) функцій особистого представника померлого; у другому — як система норм, що регулюють правонаступництво, де права та обов'язки померлого переходять безпосередньо до спадкоємців.

Спадкування за заповітом є одним із видів спадкування. Заповіт являє собою волевиявлення спадкодавця, яке спрямоване на визначення юридичної долі його майна після смерті, що складене у формі, прописаної законом. Метою регулювання спадкових відносин на законодавчому рівні є встановлення такого порядку та вимог до заповіту, які б виключали будь-які сумніви стосовно останньої волі заповідача. За законодавством майже всіх країн світу заповіт, який було складено з порушенням формальних вимог, передбачених законом, може бути визнаний недійсним.

У законодавстві кожної держави встановлюються власні вимоги до порядку складання заповіту та його форми. Для законодавства більшості країн континентальної Європи характерними є такі форми заповіту: власноручний (олографічний) заповіт); заповіт у формі публічного акта; таємний заповіт; усна (спрощена) форма заповіту.

При складанні заповіту важливу роль відіграє питання здатності особи на його складання. Заповіт не мають права складати недієздатні та неповнолітні особи. Визнаються недійсними заповіти, складені психічнохворими особами, а також ті, які було складено внаслідок погроз та вчинення насильницьких дій.

Спадкове право іноземних країн містить різний віковий ценз із набуттям якого особа має право складати заповіт. З 18

років мають право складати заповіт у Франції, Швейцарії, Великій Британії, більшості штатів США, а також в Україні. Однак французьким законодавством передбачено, що неповнолітня особа 16-річного віку має право скласти заповіт стосовно половини належного їй майна, а за відсутності родичів до шостого ступеня родинності — на рівні з повнолітньою особою. З 16 років мають право складати заповіти громадяни Німеччини.

У ст. 72 Закону України «Про міжнародне приватне право» закріплено, що здатність особи на складання і скасування заповіту, а також форми заповіту і акта його скасування визначаються правом держави, у якій спадкодавець мав постійне місце проживання в момент складання акта або в момент смерті. Заповіт або акт його скасування не можуть бути визнані недійсними внаслідок недодержання форми, якщо остання відповідає вимогам права місця складання заповіту або права громадянства, або права звичайного місця перебування спадкодавця у момент складання акта чи в момент смерті, а також права держави, у якій знаходиться нерухоме майно. Отже, українське законодавство до форми заповіту та здатності особи його складати застосовує колізійну прив'язку — право держави постійного місця проживання спадкодавця, але в момент складання акта або в момент смерті.

Заповіти, в яких відображено волю двох чи більше осіб, найчастіше між подружжям — це спільні заповіти, які дозволяються законодавством Німеччини, Великої Британії та США і заборонені у Франції, Польщі, Італії, Іспанії. Українське законодавство закріплює (ст. 1243 ЦК), що подружжя має право скласти спільний заповіт щодо майна, яке належить йому на праві спільної сумісної власності (так званий спадковий договір). Запроваджено своєрідне двоступеневе спадкування: після смерті одного з подружжя

спадщина переходить до другого, а після його смерті — до тих, хто визначений у заповіті.

Для захисту інтересів членів сім'ї у законодавстві багатьох держав закріплено різну ступінь свободи заповіту. Спадкодавець має право розпоряджатися власним майном тільки в межах, дозволених законом, а інша частина майна переходить до членів його сім'ї, які мають право на обов'язкову частку (резерв) у спадку. Коло осіб, які мають право на обов'язкову частку в спадку у різних країнах визначається неоднаково, як правило, до таких осіб належать один із подружжя, неповнолітні діти та батьки померлого.

Стосовно спадкування за законом, то в праві різних країн існує велике різноманіття у визначенні кола осіб, які мають право на одержання спадку.

Історично склалися дві базові системи спадкування за законом: романська система та система парантел. Романська система — заснована на поділі спадкоємців за низхідними, висхідними та боковими лініями, класами, чергами та розрядами. Система парантел. Парантела — група кровних родичів зі спільним предком і його низхідними родичами.

Отже, внаслідок великих розбіжностей у матеріальному праві різних країн на практиці для врегулюванні спадкових відносин традиційно використовують такі колізійні прив'язки: особистий закон спадкодавця (як закон громадянства, так і закон доміцилію); закон звичайного місця перебування спадкодавця (на момент складання заповіту або на момент смерті); закон місця знаходження майна (в основному застосовується у разі спадкування нерухомого майна); закон місця складання заповіту.

2. Міжнародно-правове регулювання спадкових відносин

Найуспішнішою формою уніфікації спадкових норм на

сьогодні є їхня уніфікація на регіональному рівні. Найвідомішими регіональними міжнародними договорами залишаються: 1) Кодекс міжнародного приватного права 1928 р. (Кодекс Бустаманте), учасниками якого є 15 країн Латинської Америки; 2) Конвенція країн СНД про правову допомогу та правові відносини по цивільних, сімейних та кримінальних справах 1993 р. (Мінська конвенція), учасниками якої є країни СНД, у тому числі Україна. Також міжнародних договорів у сфері спадкування належить Гаазька конвенція про колізії законів стосовно форми спадкових розпоряджень від 5 жовтня 1961 р. Ця Конвенція в інтересах спадкодавця надає перелік правопорядків, за приписами яких щодо форми може бути складено спадкове розпорядження. Серед інших міжнародних договорів, які знаходяться на універсальному рівні і регламентують питання спадкування, належать: Гаазька конвенція 1989 р. про право, яке підлягає застосуванню до спадкового майна, Гаазька конвенція про міжнародне управління спадковим майном 1973 р., Вашингтонська конвенція про форму міжнародного заповіту 1973 р.

На жаль, Україна не бере участі в жодному багатосторонньому міжнародному договорі з питань спадкування, але є учасницею близько 30 двосторонніх договорів про правову допомогу, якими і врегульовуються питання іноземного спадкування. Характерними рисами договорів про правову допомогу у спадкових справах є те, що: 1) майже всі вони надають національний режим громадянам іншої сторони у спадкових міжнародних відносинах щодо здатності до складання заповіту і здатності одержувати майно та права; 2) договори виходять із розщеплення спадкування згідно з категоріями майна, яке спадкується, тобто сповідується принцип дуалізму, коли до рухомого майна застосовується закон громадянства чи закон

постійного місця проживання, а до нерухомого — закон місця його знаходження; 3) форма заповіту майже завжди визначається за законом громадянства спадкодавця на момент смерті чи на момент місця складення заповіту.

3. Спадкові права іноземців в Україні

В Україні іноземні громадяни можуть на загальних засадах разом з українськими громадянами бути суб'єктами спадкових відносин. Надання іноземцям національного режиму у сфері зазначених відносин ґрунтується на положеннях Конституції України, Закону України «Про правовий статус іноземців», ЦК України, а також консульських конвенцій та міжнародних договорів про правову допомогу. Національний режим має безумовний характер, тобто надається іноземному громадянину без вимоги про взаємність.

Іноземці-спадкодавці, як і українські громадяни, можуть заповідати майно, призначаючи спадкоємців шляхом складання заповіту; на власний розсуд розподіляти між спадкоємцями спадкове майно, майнові права та обов'язки; не вказуючи причин, позбавляти права на спадкування будь-яку особу з числа спадкоємців за законом; включати до заповіту інші розпорядження, передбачені ЦК України; скасовувати чи змінювати складений заповіт тощо. Іноземці-спадкоємці в Україні можуть спадкувати майно за законом і за заповітом або відмовитися від прийняття спадщини; закликатися до спадкування у порядку черговості.

Із принципу рівності громадян і іноземців виходять також багатосторонні та двосторонні угоди про правову допомогу, в яких зазначено, що громадяни кожної з Договірних Сторін можуть спадкувати на території інших Договірних Сторін майно або права за законом або за заповітом на рівних умовах і в тому ж обсязі, як і громадяни

даної Договірної Сторони (ст. 44 Мінської конвенції).

Надаючи іноземцям національний режим щодо спадкування, Україна не ставить умови про взаємність. Разом із тим, прирівнюючи іноземців до громадян України у правах і обов'язках, держава може встановити певні обмеження, закріпивши їх у законі або міжнародному договорі. Так, спадкування громадян однієї держави на території іншої допускається лише відносно таких видів майна, які за законом цієї держави можуть бути об'єктами спадкування його власних громадян.

Відповідно до ст. 70 Закону України «Про міжнародне приватне право» спадкові відносини регулюються правом держави, у якій спадкодавець мав останнє місце проживання, якщо спадкодавцем не обрано у заповіті право держави, громадянином якої він був (закон місця проживання спадкодавця). Тобто в разі смерті іноземного спадкодавця, останнім місцем проживання якого була Україна, спадкові відносини мають бути врегульовані українським законодавством. Норми, спрямовані на врегулювання питань спадкування з іноземним елементом, містяться у міжнародних конвенціях і угодах, укладених Україною. Ці питання підлягають колізійному врегулюванню на основі спеціальних прив'язок: для спадкування рухомого майна застосовується особистий закон спадкодавця (*lex domicilii*), а для нерухомого — закон місцезнаходження майна (*lex rei sitae*). Переважно на таких самих засадах визначається держава, органи якої здійснюють діловодство у справах про спадкоємство. При спадкуванні рухомого майна компетентними є установи тієї держави, на території якої мав місце проживання спадкодавець у момент смерті; при спадкуванні нерухомого майна — установи тієї держави, на території якої знаходиться майно. Окремими міжнародними договорами може бути встановлено інший розподіл

компетенції провадження по справах про успадкування рухомого майна.

Якщо йдеться про спадкування за заповітом, то згідно зі ст. 46 Мінської конвенції здатність особи до складання і скасування заповіту, а також форма заповіту та його скасування визначаються за правом тієї країни, де заповідач мав місце проживання в момент складання акта. Але заповіт або його скасування не можуть бути визнані недійсними внаслідок недержання форми, якщо остання задовольняє вимогам права місця його складення. Нотаріус повинен повідомити про відкриття спадщини дипломатичне представництво або консульську установу держави, громадянином якої є спадкодавець або спадкоємець.

Українське законодавство для прийняття спадщини встановлює строк у шість місяців, який починається з часу відкриття спадщини (з моменту смерті спадкодавця). Однак міжнародними договорами може бути встановлено його відлік з моменту повідомлення дипломатичного чи консульського представництва про смерть спадкодавця. Іноземні спадкоємці у зазначений строк повинні особисто або через представників подати в нотаріальну контору за місцем останнього проживання спадкодавця заяву про прийняття спадщини. До прийняття спадщини спадкоємцями охорона спадкового майна здійснюється нотаріусом за місцем відкриття спадщини. На майно, що переходить у порядку спадкування до спадкоємців і знаходиться в Україні, нотаріус видає свідоцтво про право на спадщину.

4. Спадкові права українських громадян за кордоном

У зв'язку зі смертю за кордоном громадянина України, відкриттям спадщини і наявністю за кордоном спадкового майна виникають спадкові відносини, що регулюються на підставі або колізійних норм внутрішнього законодавства

певної держави, або норм міжнародної угоди. Україна визнає права спадкування, що виникли під дією іноземного закону. Громадяни України як спадкодавці за кордоном мають право заповідати своє майно і майнові права. Це означає, що українські громадяни можуть виступати спадкоємцями певної черги при спадкуванні за законом і мають право на одержання спадкової частки у разі відкриття спадщини за кордоном за законом держави, в якій відкрилася спадщина.

У більшості випадків внутрішнє законодавство, міжнародні угоди з правової допомоги та консульські конвенції виходять із принципу розщеплення режиму спадкування майна залежно від його категорії. Відносно нерухомого майна застосовується закон місцезнаходження майна, а відносно рухомого — закон громадянства спадкодавця (або закон місця проживання). Якщо, наприклад, український громадянин помер на території іноземної держави, то його рухоме майно передається консулу України для того, щоб він вчинив з ним за законом своєї держави. На нерухоме ж майно поширюється закон держави, на території якої воно знаходиться. Однак при успадкуванні майна в деяких країнах цей принцип може не зберігатися.

На відміну від законодавства України, яке передбачає шестимісячний строк для прийняття спадщини, у більшості зарубіжних країн цей строк є значно більшим. Наприклад, у Великій Британії він сягає сім років. У США, Австралії, Канаді питання спадкування регулюються законодавством адміністративних одиниць цих країн (штатів, провінцій). Ним визначається і строк подання заяви на одержання спадщини, який може дорівнювати від кількох років до 30 років.

Захист спадкових прав українських громадян за кордоном покладений на консулів.

У справах про спадкоємство, у тому числі зі спадкових спорів, дипломатичні представництва або консульські установи є компетентними представляти (за винятком права на відмову від спадщини) без спеціальної довіреності в установах інших держав громадян своєї держави, якщо вони відсутні або не призначили представника.

5. Правовий режим відумерлої спадщини у міжнародному приватному праві

При спадкуванні майна в будь-якій державі світу можлива така правова ситуація, за якої на спадкове майно, що залишилося після смерті спадкодавця, ніхто із спадкоємців не претендує. Таке майно називається відумерлим.

В Україні правовий режим відумерлої спадщини врегульовано ст. 1277 ЦК України, згідно з якою підставами визнання спадщини відумерлою є: 1) відсутність спадкоємців за заповітом і за законом; 2) усунення їх від права на спадкування; 3) неприйняття ними спадщини, а також відмова від її прийняття. За наявності таких підстав майно за рішенням суду, яке може бути постановлене після спливу одного року після відкриття спадщини переходить у власність територіальної громади за місцем відкриття спадщини.

Спадкове право майже всіх країн передбачає перехід відумерлого майна до державної казни, що унеможлиблює втрату права власності на спадкове майно і тим самим сприяє його захисту від можливого пошкодження або втрати. Для набуття державою права на відумерле майно прийняття спадщини законом не передбачено.

Разом з тим у різних правових системах існують дві різні концепції права держави на спадкування відумерлого майна. Концепція «права окупації» означає, що відумерле

майно, яке знаходиться на території держави, переходить у її власність як безхазяйне, вільне від будь-яких обтяжень на підставі принципу місцезнаходження речі або місця смерті громадянина (Франція, Австрія, США). Держава обертає таке майно на свою користь незалежно від зв'язків між нею і спадкодавцем. Право окупації виключає можливість передання відумерлого майна іноземній державі, яка претендує на нього за правом спадкування. Концепція «права спадкування» ґрунтується на універсальному правонаступництві і передбачає наявність зв'язку між державою і спадкодавцем, оскільки відумерле майно переходить у власність держави, громадянином якої був померлий, незалежно від місцезнаходження майна (Іспанія, Швейцарія). У цьому разі держава несе відповідальність за боргами спадкодавця. Отже, якщо громадянин помер за кордоном і в нього немає спадкоємців, то за концепцією права окупації відумерле майно перейде до держави, в якій громадянин помер або де знаходиться спадкова маса. Перехід же майна за правом спадкування означатиме, що воно буде звернено державі, громадянином якої був спадкодавець.

Різний правовий режим, як правило, передбачено при переході до держави різних категорій майна. Рухоме відумерле майно передається державі, громадянином якої був спадкодавець (особистий закон спадкодавця), а нерухоме — за будь-яких умов переходить до держави, на території якої воно знаходиться (закон місцезнаходження речі).

Таким чином, доля відумерлого майна залежить: 1) від того, якої концепції його переходу додержується конкретна держава; 2) від місцезнаходження спадкової маси; 3) від належності майна до рухомого чи нерухомого.

ЛЕКЦІЯ 9

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Мета лекції: *на основі аналізу сучасних доктринальних праць вчених-міжнародників у галузі міжнародного приватного права з'ясувати актуальні проблеми міжнародного цивільного процесу.*

План

1. Поняття міжнародного цивільного процесу та його джерела
2. Правове становище іноземних осіб у цивільному процесі
3. Міжнародна підсудність (юрисдикція) цивільних справ з іноземним елементом
4. Іноземні судові доручення
5. Визнання та примусове виконання іноземних судових рішень

1. Поняття міжнародного цивільного процесу та його джерела

У Загальній частині МПП зазначалося, що основною проблемою МПП є проблема вибору між правовими системами декількох країн, які «стикаються» одна з одною при виникненні приватноправових відносин з іноземним елементом. Проблема вибору стосується не тільки матеріального права, а й правопорядку в цілому, включаючи вибір судової юрисдикції певної країни.

Міжнародне цивільне процесуальне право (далі – МЦП) — це сукупність процесуальних правових норм, що містяться у внутрішньому праві держави і міжнародних договорах за участю цієї держави, які регулюють цивільно-процесуальні відносини з іноземним елементом при

здійсненні правосуддя з цивільних справ і надання міжнародної правової допомоги.

Для МЦП притаманні такі особливості: по-перше, він потрібен, якщо в цивільному правовідношенні з'являється іноземний елемент; по-друге, своєю метою МЦП має захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави; по-третє, МЦП має в цілому публічний характер; по-четверте, МЦП припускає взаємозв'язок та взаємодію органів різних держав та міжнародних організацій, які реалізують функції в галузі захисту цивільних прав.

До компетенції МЦП найчастіше відносять вирішення питань щодо: цивільного процесуального становища іноземців, осіб без громадянства, іноземних підприємств і організацій; судового імунітету іноземної держави та її дипломатичних представників, міжнародних (міждержавних) організацій; міжнародної підсудності (юрисдикції) з цивільних справ; іноземних судових доручень; визнання та примусового виконання іноземних судових рішень з цивільних справ та ін.

На підставі ст. 2 ЦПК України цивільне судочинство здійснюється відповідно до Конституції України, цього Кодексу та Закону України «Про міжнародне приватне право». Якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, передбачено інші правила, ніж встановлені цим Кодексом, застосовуються правила міжнародного договору. Перш за все це означає, що участь іноземців у цивільному процесі як позивачів чи відповідачів або заінтересованих осіб не змінює загального порядку розгляду справ у суді України. Проведення ведеться за загальними правилами цивільного судочинства, встановленими ЦПК України.

Отже, цивільне судочинство та пов'язані з ним цивільні процесуальні відносини з іноземним елементом, як правило, підпорядковані власному праву суду. Таким чином, згідно з чинним законодавством та домінуючою в МПП доктриною суд, розглядаючи справу з іноземною особою, повинен застосовувати, як правило, процесуальне право своєї країни, або закон місця розгляду спору, або «закон суду» (*lex fori*).

Основними внутрішніми джерелами МЦП є: Конституція України, Закон України «Про міжнародне приватне право», ЦПК України, закони України - «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», «Про біженців», «Про нотаріат» та численні підзаконні нормативно-прапвові акти.

Щодо міжнародних договорів, то важливими джерелами МЦП є: Віденська конвенція про правонаступництво держав відносно договорів 1976 р., Конвенція про отримання за кордоном доказів у цивільних або комерційних справах 1970 р., Конвенція про вручення за кордоном судових та позасудових документів у цивільних або комерційних справах 1965 р., Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та Перший протокол та протоколи № 2, 4, 7, 11 до цієї Конвенції, які було ратифіковано Україною 17 липня 1997 р., Віденська конвенція про дипломатичні зносини 1961 р., Віденська конвенція про консульські зносини 1963 р., численні двосторонні договори України про правову допомогу та правові відносини в цивільних справах.

2. Правове становище іноземних осіб у цивільному процесі

Під іноземними особами в МЦП розуміються всі фізичні особи, що не є громадянами даної країни (іноземці та особи без громадянства), усі юридичні особи, що не мають

«національності» даної країни (іноземні фірми та міжнародні юридичні особи), а також іноземні держави та міжнародні організації (далі — іноземні особи).

До цивільних процесуальних прав іноземних осіб передусім належить право на звернення до суду і на засоби судового захисту, а також право на справедливий і публічний розгляд у суді. Ці права закріплено як у двосторонніх договорах про взаємну правову допомогу, так і у внутрішньому законодавстві кожної держави.

Міжнародні договори закріплюють принцип надання іноземцям та особам без громадянства захисту цивільних прав на засадах національного режиму. Цей принцип означає, що іноземці в даній державі мають право на захист тих самих цивільних прав тими самими засобами та в тому самому порядку, як і всі громадяни цієї держави, і не можуть претендувати на винятки з місцевого закону.

Відповідно до ст. 22 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» іноземці і особи без громадянства мають право на звернення до суду та до інших державних органів для захисту їх особистих, майнових та інших прав. Розділ X ЦПК, а також розділ XI Закону України «Про міжнародне приватне право» присвячено, зокрема, цивільним процесуальним правам іноземців і осіб без громадянства. Так, згідно з ч. 2 ст. 410 ЦПК іноземні особи мають процесуальні права та обов'язки нарівні з фізичними і юридичними особами України, за винятками, встановленими Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Наданий іноземним особам в Україні національний режим у судовому провадженні є безумовним. Це означає, що суд, як правило, не повинен ставити в кожному окремому випадку питання про наявність взаємності, тобто не повинен

з'ясовувати в процесі конкретної справи, чи передбачено законодавством іноземної держави рівнозначні права для фізичних та юридичних осіб України. Разом з тим, якщо в іноземній державі допущено обмеження цивільних процесуальних прав фізичних осіб, установ, підприємств чи організацій, законом України можуть бути встановлено відповідні обмеження (реторсії) щодо фізичних та юридичних осіб тих держав, у яких допускаються такі спеціальні обмеження. Цивільне процесуальне законодавство України не містить обмежень чи умов, виконання яких є необхідним іноземним особам для звернення до суду.

Іноземні особи можуть бути суб'єктами цивільних процесуальних правовідносин, якщо вони визнані носіями процесуальних прав та обов'язків, наділені процесуальною правоздатністю і володіють процесуальною дієздатністю. На відміну від матеріальної цивільної право- та дієздатності в питаннях процесуальної право-дієздатності в МЦП немає єдності ні відносно термінології, ні відносно змісту понять, ні відносно критеріїв, що визначають можливість іноземних осіб брати участь у зарубіжних цивільних процесах.

3. Міжнародна підсудність (юрисдикція) цивільних справ з іноземним елементом

Міжнародна підсудність — це розмежування компетенції між судовими органами тієї чи іншої держави щодо розгляду і вирішення певних категорій цивільних справ з іноземним елементом та здійснення окремих процесуальних дій стосовно іноземної особи. При вирішенні питання про міжнародну підсудність суд іноземної держави повинен встановити межі власної компетенції та не зачіпати питання про те, чи компетентний вирішувати дану справу будь-який інший іноземний суд або інший юрисдикційний орган.

Вирішуючи питання про підсудність справ з іноземним елементом, суди України повинні керуватися не тільки нормами внутрішнього процесуального законодавства, а й тими колізійними нормами, які містяться перш за все у двосторонніх міжнародних договорах про правову допомогу та інших міжнародних договорах. Відповідно до ст. 414 ЦПК підсудність судам України цивільних справ по спорах, у яких беруть участь іноземці, особи без громадянства, іноземні юридичні особи, а також по спорах, у яких хоча б одна із сторін проживає за кордоном, визначається законодавством України. Отже, при вирішенні питання про міжнародну підсудність в Україні також діє «закон суду» (*lex fori*).

Загальні правила підсудності цивільних справ з іноземним елементом регулюються ст. 75 Закону України «Про міжнародне приватне право»: підсудність судам України справ з іноземним елементом визначається на момент відкриття провадження у справі, незважаючи на те, що в ході провадження у справі підстави для такої підсудності відпали або змінилися.

Стаття 77 Закону України «Про міжнародне приватне право» містить перелік випадків, коли справи з іноземним елементом підсудні виключно судам України і не можуть розглядатися за кордоном:

1. якщо нерухоме майно, щодо якого виник спір, знаходиться на території України;
2. якщо у справі, яка стосується правовідносин між дітьми та батьками, обидві сторони мають місце проживання в Україні;
3. якщо у справі про спадщину спадкодавець — громадянин України і мав в ній місце проживання;
4. якщо спір пов'язаний з оформленням права інтелектуальної власності, яке потребує реєстрації чи видання свідоцтва (патенту) в Україні;

5. якщо спір пов'язаний з реєстрацією або ліквідацією на території України іноземних юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців;
6. якщо спір стосується дійсності записів у державному реєстрі, кадастрі України;
7. якщо у справах про банкрутство боржник був створений відповідно до законодавства України;
8. якщо справа стосується випуску або знищення цінних паперів, оформлених в Україні;
9. якщо справи стосуються усиновлення, яке було здійснено або здійснюється на території України;
10. в інших випадках, визначених законами України.

4. Іноземні судові доручення

У широкому розумінні слова *міжнародна правова допомога у цивільних справах* — це сприяння, яке надається компетентними судами та іншими установами однієї держави судам та іншим установам іншої держави у зв'язку з розглядом цивільних справ.

Виходячи із змісту міжнародних договорів про правову допомогу, можна виділити такі види міжнародної правової допомоги у цивільних справах: складання і пересилання документів; вручення документів; проведення дій щодо забезпечення доказів — огляд, призначення експертизи, допит сторін, третіх осіб, свідків, експертів, видання речових доказів; розшук осіб; визнання і виконання іноземних судових рішень.

Відповідно до ст. 80 Закону України «Про міжнародне приватне право» у разі, якщо при розгляді справи з іноземним елементом у суду виникне необхідність у врученні документів або одержанні доказів, проведенні окремих процесуальних дій за кордоном, суд може направити відповідне доручення компетентному органу

іноземної держави в порядку, встановленому ЦПК України або міжнародним договором України.

У міжнародному цивільному процесі під *іноземним судовим дорученням* розуміють звернення компетентного суду однієї держави до суду іншої держави з проханням про надання міжнародної правової допомоги в цивільних справах щодо вручення документів, одержання доказів та виконання інших процесуальних дій на території іншої держави. Таке звернення може здійснюватися у формі доручення, прохання, запиту — залежно від вимог міжнародного договору України.

Відповідно до ст. 415 ЦПК суди України можуть звертатися до іноземних судів з дорученням про виконання окремих процесуальних дій (вручення повісток та інших документів, допит сторін і свідків, проведення експертизи і огляду на місці тощо). Порядок зносин судів України з іноземними судами визначається законодавством України, двосторонніми міжнародними договорами України про взаємну правову допомогу, Конвенцією про вручення за кордоном судових та позасудових документів у цивільних або комерційних справах від 15 листопада 1965 р. (далі — Гаазька конвенція від 15 листопада 1965 р.), Конвенцією про одержання за кордоном доказів у цивільних або комерційних справах від 18 березня 1970 р. (далі — Гаазька конвенція від 18 березня 1970 р.) та Інструкцією про порядок виконання міжнародних договорів з питань надання правової допомоги в цивільних справах щодо вручення документів, одержання доказів та визнання і виконання судових рішень, затвердженою Наказом Міністерства юстиції та Державною судовою адміністрацією України від 27 червня 2008 р.

Щодо змісту та обсягу іноземних судових доручень, то практично в кожному міжнародному договорі України про правову допомогу визначено перелік процесуальних дій, які

можуть провадитися для виконання доручень іноземних судів.

Перелік процесуальних дій, про що зазначено у ст. 415 ЦПК та міжнародних договорах, не є вичерпним. Тому теоретично можливе виконання й інших процесуальних дій, передбачених законодавством України.

Іноземне доручення виконується судом України без необґрунтованих зволікань протягом місяця з дати його одержання. В обґрунтованих випадках суд України виконує доручення протягом тривалішого розумного строку. У разі, якщо в іноземному дорученні міститься прохання щодо його виконання у певний строк, суд України його додержується.

Практичне значення має питання щодо змісту та форми доручення про надання правової допомоги. Аналіз міжнародних договорів дає змогу зробити висновок про те, що в дорученні (клопотанні) про надання правової допомоги з цивільних справ повинні міститися такі реквізити: 1) найменування запитуючої установи; 2) найменування запитуваної установи; 3) назва справи, по якій запитується правова допомога; 4) імена і прізвища сторін, місце їх постійного або тимчасового проживання, громадянство, заняття, а щодо юридичних осіб — їх назва і місце знаходження; 5) імена і прізвища, адреси представників сторін; 6) зміст клопотання і необхідна для його виконання інформація, зокрема імена, прізвища і адреси свідків, якщо вони відомі, докази, які можуть бути одержані або інша процесуальна дія, яку потрібно провести, запитання, які потрібно поставити особам в ході опитування, документи або інше нерухоме чи особисте майно, що підлягають огляду, тощо. Клопотання про надання правової допомоги повинно бути засвідчене підписом компетентної посадової особи і скріплене гербовою печаткою запитуючої Договірної

Сторони. Договірні Сторони можуть застосовувати двомовні бланки для клопотань про надання правової допомоги.

Внутрішнє процесуальне законодавство, а також міжнародні договори про правову допомогу передбачають підстави для відмови у наданні правової допомоги. Згідно із ч. 1 ст. 415 ЦПК суди України не виконують передані їм у встановленому порядку доручення іноземних судів у таких випадках: коли виконання доручення суперечить суверенітету України або загрожує національній безпеці України; якщо виконання доручення не належить до юрисдикції суду. Крім того, Мін'юст України повертає іноземне доручення органу, від якого воно надійшло, якщо його виконання не охоплюється обсягом правової допомоги згідно з міжнародним договором України, на підставі якого його складено.

При виконанні доручень іноземних судів про вчинення окремих процесуальних дій запитувана установа застосовує законодавство своєї держави. Проте на прохання установи, від якої виходить доручення, вона може застосовувати процесуальні норми Договірної Сторони, від якої виходить доручення, якщо вони не суперечать законодавству її держави. Якщо запитувана установа не компетентна виконати клопотання, вона пересилає його компетентній установі, повідомивши про це запитуючу установу.

5. Визнання та примусове виконання іноземних судових рішень

Судове рішення, яке набрало законної сили, за загальним правилом може бути виконано лише в межах тієї держави, суд якої постановив це рішення. Для виконання рішення за межами цієї держави необхідно особливе розпорядження, яке має назву «екзекватура» (від лат. *exequatur*, що означає «нехай буде виконано»).

Екзекватура — це розпорядження суду про дозвіл виконання рішення іноземного суду. Відповідно до ст. 82 Закону України «Про міжнародне приватне право» визнання та виконання рішень іноземних судів здійснюються у порядку, встановленому законом України. В теперішній час порядок визнання та звернення до виконання рішень іноземних судів, що підлягають примусовому виконанню в Україні, визначаються розділом VIII ЦПК, а також відповідними міжнародними договорами України.

Визнання рішення іноземного суду — це поширення законної сили рішення іноземного суду на територію України в порядку, встановленому ЦПК. Визнання рішення іноземного суду, що не підлягає примусовому виконанню, означає, що воно слугує підтвердженням цивільних прав і обов'язків у такому ж ступені, що і рішення власного суду.

Виконання ж рішення іноземного суду означає застосування засобів примусового виконання рішення іноземного суду в Україні в порядку, передбаченому ЦПК. Визнання іноземного судового рішення є необхідною передумовою його примусового виконання, яке можливо лише внаслідок відповідного розпорядження компетентного суду тієї держави, у якої запрошується дозвіл на таке виконання.

Практичне значення має питання про те, що слід розуміти під «рішенням іноземного суду», про яке йдеться в розділі VIII ЦПК та договорах, бо цей термін у них, як правило, не пояснюється, за винятком договорів між Україною та Монголією, а також між Україною та Китайською Народною Республікою.

Згідно із Законом України «Про міжнародне приватне право» в Україні можуть бути визнані і виконані рішення іноземних судів у справах, що виникають із цивільних, трудових, сімейних та господарських правовідносин, вироки

іноземних судів у кримінальних справах у частині, що стосується відшкодування шкоди та заподіяних збитків, а також рішення іноземних арбітражів та інших органів іноземних держав, до компетенції яких належить розгляд цивільних і господарських справ, що набрали законної сили (ст. 81 цього Закону).

У нормах міжнародних договорів під рішеннями розуміються владні постанови суду або арбітражу, якими визначаються обов'язкові для сторін певні права та обов'язки. Це може бути як рішення у вузькому розумінні цього слова, так і затверджена судом мирова угода (інший акт примирення), ухвала, постанова (в тому числі про стягнення аліментів) суду (судді) та судовий наказ.

Коло рішень, які згідно з міжнародними договорами визнаються і виконуються на території іншої держави, досить широке. Як правило, визнання і виконання не пов'язуються з характером правовідносин, по яких постановлено рішення. Наприклад, відповідно до Конвенції держав-членів СНД від 22 січня 1993 р. кожна з Договірних Сторін визнає і виконує такі рішення, ухвалені на території інших Договірних Сторін: а) рішення судів з цивільних та сімейних справ, включаючи затверджені судом мирові угоди; б) рішення судів з кримінальних справ у частині, що стосується відшкодування шкоди, заподіяної злочином. У більшості договорів питання про коло рішень, які підлягають визнанню та виконанню, вирішуються аналогічним чином.

Рішення іноземного суду може бути пред'явлено до примусового виконання в Україні протягом трьох років з дня набрання ним законної сили, за винятком рішення про стягнення періодичних платежів протягом строку, що перевищує три роки, яке може бути пред'явлено до примусового виконання протягом усього строку проведення стягнення з погашенням заборгованості за останні три роки.

Порядок визнання рішення іноземного суду, що не підлягає примусовому виконанню, регламентує глава 2 розділу VIII ЦПК.

ЛЕКЦІЯ 10

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ

МІЖНАРОДНОГО КОМЕРЦІЙНОГО АРБІТРАЖУ

Мета лекції: *на основі аналізу сучасних доктринальних праць вчених-міжнародників у галузі міжнародного приватного права з'ясувати актуальні проблеми міжнародного комерційного арбітражу.*

План

- 1. Поняття і види міжнародного комерційного арбітражу**
- 2. Міжнародно-договірна уніфікація комерційного арбітражу**
- 3. Міжнародні регламенти, типовий закон про міжнародний комерційний арбітраж ЮНСІТРАЛ**
- 4. Арбітражна угода та компетенція міжнародного комерційного арбітражу**
- 5. Арбітражні рішення. Виконання рішень**

1. Поняття і види міжнародного комерційного арбітражу

Міжнародний комерційний арбітраж (або третейський суд) є різновидом комерційного арбітражу. Законодавство про арбітраж багатьох країн відображає природу арбітражу як альтернативного засобу вирішення спорів, що виникають у сфері економічного обігу, в основі якого лежить договір і який виключає юрисдикцію державних судів щодо розгляду конкретної справи. Договірна природа арбітражу означає, що його формування є прерогативою

сторін. Заснування або обрання арбітражу здійснюється сторонами, між якими існує спір про право.

Чинне законодавство різних держав, як правило, закріплює можливість розгляду міжнародними комерційними арбітражами цивільних справ між національними, з одного боку, та іноземними суб'єктами права — з другого, а в деяких випадках — і можливість розгляду арбітражами цивільних справ у спорах між іноземними суб'єктами права. Так, згідно із Законом України «Про міжнародний комерційний арбітраж» у міжнародний комерційний арбітраж можуть передаватися спори, що виникають з договірних та інших цивільно-правових відносин при здійсненні зовнішньоторгових та інших видів міжнародних економічних зв'язків, якщо комерційне підприємство хоча б однієї із сторін знаходиться за кордоном, а також спори підприємств з іноземними інвестиціями та міжнародних об'єднань і організацій, створених на території України, між собою, спори їх учасників, а рівно їх спори з іншими суб'єктами права України (ст. 1).

В умовах усе більшого розвитку і спеціалізації міжнародного економічного обміну роль комерційного арбітражу зростає. В літературі слушно підкреслюються ефективність арбітражу, його переваги при розгляді міжнародних цивільних справ порівняно з національними судами. Перевага арбітражу полягає, перш за все, у тому, що він забезпечує прийнятну, доступну і більш просту, на відміну від судової, процедуру вирішення спорів. Досить суттєвим є і те, що сторони можуть формувати склад арбітражу, який розглядає і вирішує справи, що сприяє довірі сторін до арбітрів і їх компетентності. Провадження в арбітражі передбачає також можливість узгодити взаємно прийнятну мову провадження. Провадження в арбітражі має конфіденційний характер, на відміну від гласності судового процесу, що також є його перевагою. До переваг арбітражу належить і можливість обирати не тільки прийнятну арбітражну процедуру, а й прийнятне право. Рішення комерційного арбітражу, на відміну від рішень суду, є

остаточними, що сприяє завершеності будь-якого арбітражного провадження.

Особливо слід підкреслити існування механізму, що забезпечує визнання і виконання рішень комерційного арбітражу в межах конвенційного регулювання цього питання.

Міжнародна практика створила різні види комерційного арбітражу: випадковий та інституційний. Випадковий арбітраж створюється для розгляду конкретного спору (австрійський юрист Ламмош назвав його арбітражем *ad hoc*). Після вирішення того чи іншого спору арбітраж припиняє існування. Процедура випадкового арбітражу може визначатися сторонами самостійно чи шляхом домовленості про застосування модельних правил арбітражу (наприклад, Арбітражного регламенту ЮНСІТРАЛ). Щодо інституційного арбітражу (або постійнодіючого), то цей різновид арбітражу, як правило, формується при торгово-промислових палатах, фондових біржах, міжнародних організаціях, функціонує на підставі статуту чи регламенту, де прописані чіткі правила щодо арбітражного порядку розгляду комерційних спорів, є юридичною особою, має організаційну структуру, майно, банківський рахунок, печатку тощо. Одним з атрибутів інституційного арбітражу є наявність рекомендаційного списку арбітрів, з якого сторони можуть обрати найбільш кваліфікованих фахівців для прозгляду між ними спору. Основою метою діяльності інституційних арбітражів є надання послуг з організації та проведення арбітражу.

2. Міжнародно-договірна уніфікація комерційного арбітражу

У міру поширення міжнародного комерційного арбітражу зростала необхідність його правової регламентації. В першу чергу це відображено в укладенні двосторонніх договорів і угод, що містять положення про арбітраж. Особливо ж слід відмітити колективні зусилля держав у плані міжнародно-договірної

уніфікації питань арбітражу в багатосторонніх угодах на регіональному або універсальному рівні. Двосторонні договори і угоди давали можливість здолати відмінності в практиці виконання рішень іноземного арбітражу в різних державах, ураховуючи те, що внутрішнє законодавство по-різному визначало умови визнання і примусового виконання його рішень.

У міжнародно-правовій практиці норми про визнання та приведення до виконання арбітражних рішень вперше було включено у Конвенцію про компетентність судів і про приведення до виконання рішень з цивільних справ, укладену між Францією і Швейцарією 15 червня 1869 р. Норми про визнання і виконання іноземних арбітражних рішень було передбачено у Договорі про міжнародне процесуальне право 1889 р., Договорі про приведення до виконання іноземних актів, підписаних або ратифікованих незначною кількістю держав (Аргентиною, Болівією, Колумбією, Парагваєм, Перу, Венесуелою, Еквадором). У 1925 р. у Гавані на шостій конференції американських держав було прийнято Кодекс міжнародного приватного права (Кодекс Бустаманте), який передбачав умови виконання іноземних арбітражних рішень. Порівняно із зазначеними договорами цей Кодекс застосовувався у багатьох державах (Бразилія, Куба, Коста-Ріка, Гаїті, Нікарагуа, Панама та ін.).

Найбільш масштабною спробою міжнародно-договірної уніфікації питань арбітражу стали так звані Женевські угоди - Протокол про арбітражні застереження 24 вересня 1923 р. і Конвенція про визнання приведення до виконання іноземних арбітражних рішень 26 вересня 1927 р.

Наступна уніфікація правового регулювання питань арбітражу відбулася в Нью-Йоркській конвенції про визнання і приведення до виконання іноземних арбітражних рішень 1958 р. Ця Конвенція містить норми про визнання арбітражної угоди і про виконання іноземних арбітражних рішень. Сферу її поширення закріплено в ст. 1, у якій передбачено, що Конвенція застосовується

відносно визнання і приведення до виконання арбітражних рішень, винесених на території держави іншої ніж та держава, де одержується визнання і приведення до виконання таких рішень, по спорах, сторонами в яких можуть бути як фізичні, так і юридичні особи. Вона застосовується також до арбітражних рішень, які не вважаються внутрішніми рішеннями в тій державі, де одержується їх визнання і приведення до виконання.

Підвищенню ефективності правової регламентації функціонування арбітражу сприяла і сприяє Європейська конвенція про зовнішньо-торговельний арбітраж 1961 р., яка є прикладом регіональної уніфікації інститутів арбітражного провадження. У преамбулі Конвенції передбачено, що вона покликана сприяти розвитку європейської торгівлі шляхом усунення, у міру можливості, деяких ускладнень у функціонуванні зовнішньоторговельного арбітражу при розгляді спорів у відносинах між фізичними та юридичними особами різних європейських раїн. Згідно зі ст. 1 Конвенції вона застосовується: а) до арбітражних угод як фізичних, так і юридичних осіб, які на момент укладення таких угод мають постійне місце проживання або відповідно своє місце проживання в різних державах, що домовляються, про вирішення в порядку арбітражу спорів, що виникають при здійсненні операцій із зовнішньої торгівлі; б) до арбітражних процесів і рішень, що ґрунтуються на цих угодах.

Крім зазначених конвенцій та угод, заслуговує на увагу і Міжамериканська конвенція про міжнародний комерційний арбітраж 1975 р. Незважаючи на регіональне походження та найменування, приєднатися до Конвенції може будь-яка держава. Конвенція передбачає остаточність рішення арбітражу та порядок його визнання і виконання, який діє відносно рішень, винесених місцевими або іноземними загальними судами відповідно до процесуального законодавства країни, де воно повинно бути виконане, та положеннями міжнародних договорів (ст. 4).

3. Міжнародні регламенти, Типовий закон про міжнародний комерційний арбітраж ЮНСІТРАЛ

Поряд з формуванням міжнародно-договірною регулювання комерційного арбітражу вживалися й інші зусилля, спрямовані на уніфікацію арбітражної процедури. Особливе значення при цьому мають міжнародні регламенти ЮНСІТРАЛ (Комісія ООН з права міжнародної торгівлі), ЄЕК (Економічна комісія ООН для Європи), ЕКАДС (Економічна комісія ООН для Азії та Далекого Сходу), а також Типовий закон про міжнародний комерційний арбітраж ЮНСІТРАЛ, розроблені під егідою ООН.

У Резолюції 31/98, прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН 15 грудня 1976 р., відмічається, що, визнаючи цінність арбітражу як методу регулювання спорів, що виникають з міжнародних торговельних угод, та доцільність розроблення регламенту для спеціального арбітражу, який був би прийнятним для держав з різними правовими, соціальними і економічними системами, з метою гармонізації міжнародних економічних відносин Генеральна Асамблея при врегулюванні таких спорів рекомендує використовувати Арбітражний регламент ЮНСІТРАЛ, зокрема, шляхом посилання на Регламент у комерційних контрактах.

Арбітражний регламент ЮНСІТРАЛ, на відміну від інших міжнародних регламентів, є документом, що містить універсальні правила арбітражної процедури, які характеризують її як завершене процесуальне провадження.

Згідно зі ст. 1 Регламенту, якщо сторони в договорі погодились у письмовій формі на те, що спори, які належать до цього договору, будуть передані на розгляд в арбітражі відповідно до Арбітражного регламенту ЮНСІТРАЛ, підлягають розгляду згідно з цим Регламентом з тими змінами, про які сторони можуть домовитись у письмовій формі. Арбітражний регламент регулює арбітражний розгляд, за винятком випадків, коли те чи інше з його правил суперечить нормі застосованого до його арбітражу закону, від якої сторони не мають права відступати. До цього слід додати,

що Арбітражний регламент ЮНСІТРАЛ, як впливає із Резолюції 31/98 і його змісту, розроблено для спеціального арбітражу, тобто арбітражу *ad hoc*, та не торкається правила процедури в інституційних арбітражах.

Регламент ЄЕК та Правила ЕКАДС, як і Регламент ЮНСІТРАЛ, є результатом уніфікації правил арбітражної процедури. Однак, якщо Регламент ЮНСІТРАЛ має більш універсальний характер, Регламент ЄЕК та Правила ЕКАДС розроблялись, як видно з їх найменування, для регіонального застосування. В Правилах ЕКАДС прямо передбачено їх застосованість до арбітражного розгляду, що виникає з міжнародної торгівлі регіону ЕКАДС (ст. 1). Як і Арбітражний регламент ЮНСІТРАЛ, Регламент ЄЕК та Правила ЕКАДС регулюють процедуру арбітражу *ad hoc*.

Комісія ООН з права міжнародної торгівлі підготувала і прийняла у 1985 р. Типовий закон про міжнародний комерційний арбітраж. Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 40/172 від 11 грудня 1985 р. з урахуванням потреб міжнародної торгівлі цей закон рекомендовано всім державам з метою одноманітності арбітражного законодавства і конкретних потреб практики міжнародного комерційного арбітражу. Типовий закон не має прямої дії в національній системі законодавства тієї чи іншої держави. Йдеться про те, що національні закони про арбітраж повинні ґрунтуватися на Типовому законі ЮНСІТРАЛ.

Найбільш принципове положення закону можна звести до такого. Типовим законом визначено сферу його застосування. Стаття 1 передбачає, що він застосовується до міжнародного комерційного арбітражу за умови додержання будь-якої угоди, що діє між даними державами та будь-якою іншою державою або державами. Положення цього закону застосовуються тільки в тому разі, якщо місце арбітражу знаходиться в даній державі. Арбітраж є міжнародним, якщо комерційні підприємства сторін арбітражної угоди в момент її укладання знаходяться в різних державах або

одне з наступних місць знаходиться за межами держави, в якій сторони мають свої комерційні підприємства (місце арбітражу; місце, де повинна бути виконана значна частина зобов'язань або з яким найбільше пов'язаний предмет спору; сторони домовилися про те, що предмет арбітражної угоди пов'язаний більше ніж з однією стороною).

Велика кількість норм Типового закону має диспозитивний характер, що дає можливість сторонам за своєю згодою встановлювати інші правила процедури (п. 1 ст. 19).

4. Арбітражна угода та компетенція міжнародного комерційного арбітражу

В основі арбітражного вирішення спорів лежить арбітражна угода, тобто угода про передання спору на розгляд і вирішення арбітражу. Арбітражна угода є умовою для визнання компетенції арбітражу, і тому найбільш актуальними були і залишаються проблеми правової природи арбітражної угоди та компетенції арбітражу.

Арбітражна угода є специфічним договором. Специфічність арбітражної угоди полягає в тому, що, будучи цивільно-правовим правочином, вона має процесуальні наслідки. А це означає, що для кваліфікації арбітражної угоди як цивільно-правового правочину застосовується цивільне законодавство. Що ж стосується виключення державного суду, тобто вилучення тієї чи іншої справи з його ведення та допустимості арбітражної угоди, то ці питання вирішуються на підставі цивільного процесуального законодавства.

У міжнародному комерційному обігу зустрічаються два види арбітражних угод: арбітражне застереження і третейський запис. Угода про арбітраж, включена до контракту як така, що передбачає можливість розгляду спорів, котрі можуть виникнути з контракту, називається арбітражним застереженням. Угода про арбітраж, що передбачає можливість розгляду спору, укладена у формі окремої

від зовнішньо-торговельного контракту угоди, називається третейським записом.

У більшості країн, у тому числі в Україні, країнах Східної Європи, Великій Британії, Франції, Німеччині, Данії, Норвегії, США, Канаді та ін., передбачено єдиний правовий режим арбітражного застереження і третейського запису. Згідно зі ст. 7 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» арбітражна угода — це угода сторін про передання до арбітражу всіх або окремих спорів, які виникли або можуть виникнути між ними у зв'язку з будь-якими конкретними правовідносинами, незалежно від того, мають вони договірний характер чи ні. Арбітражна угода може бути укладена у вигляді арбітражного застереження або окремої угоди.

Як правило, у внутрішньому законодавстві передбачено коло спорів, які підлягають розгляду міжнародним комерційним арбітражем. Крім того, для більшості країн характерним для визначення дійсності арбітражної угоди є застосування категорії публічного порядку. Інакше кажучи, якщо спір стосується публічного порядку відповідної країни, він виключається з компетенції арбітражу.

Арбітражна угода є підставою розгляду комерційного спору в міжнародному комерційному арбітражі і водночас джерелом компетенції складу арбітражу. Арбітри повинні чітко слідувати положенням арбітражної угоди і не виходити за межі наданих сторонами компетенції. Арбітражний порядок розгляду комерційних спорів загалом схожий із цивільним процесом, може відбуватися з проведенням усних слухань або ж лишень на підставі розгляду документів, якщо сторони це погодили заздалегідь і зафіксуувати у арбітражній угоді таку згоду.

5. Арбітражні рішення. Виконання рішень

Розглянувши спір, арбітраж виносить рішення, яким розв'язується справа по суті. Арбітражне рішення є остаточним.

Воно виноситься в письмовій формі та підписується одноособовим арбітром або арбітрами. При колегіальному арбітражному розгляді достатньо наявності підписів більшості членів арбітражу за умови пояснення причини відсутності інших підписів. В арбітражному рішенні повинні бути зазначені мотиви, на яких воно ґрунтується, висновок про задоволення або відхилення позовних вимог, сума арбітражного збору та витрат по справі, їх розподіл між сторонами, дата і місце арбітражу. Після винесення арбітражного рішення кожній стороні повинна бути надана його копія, підписана арбітрами.

Незважаючи на остаточний характер арбітражного рішення, усе ж існує можливість скасування рішення за процесуальними порушеннями, які мали місце під час розгляду комерційного спору. Так, Типовий закон ЮНСІТРАЛ передбачає можливість скасування арбітражного рішення. Процедура скасування в суді арбітражного рішення може бути здійснено тільки шляхом передання відповідного клопотання, зокрема у разі, коли сторона, яка заявляє клопотання, надасть докази того, що одна із сторін в арбітражній угоді була будь-якою мірою недієздатною; якщо ця угода недійсна за законом, якому сторони цю угоду підпорядкували, а за відсутністю такої вказівки — за законом країни суду; якщо сторона не була належним чином повідомлена про призначення арбітра чи про арбітражний розгляд або з інших причин не могла надати свої пояснення, або рішення винесено по спору, не передбаченому чи такому, що не підлягає умовам арбітражної угоди, або містить постанови з питань, що виходять за межі арбітражної угоди; якщо склад арбітражного суду або арбітражна процедура не відповідали угоді сторін та ін. Рішення може бути оскаржене за процесуальними порушеннями (не за суттю чи змістом) і в тому разі, коли суд визначить, що об'єкт спору не може бути предметом арбітражного розгляду за законами даної держави або арбітражне рішення суперечить публічному порядку цієї держави.

Як правило, рішення арбітражу виконуються добровільно. Добровільність виконання рішень арбітражу відповідає правовій природі цієї юрисдикції. Разом з цим іноді виникає необхідність звернення до застосування заходів примусового виконання рішень арбітражу. Арбітражне рішення національного арбітражу в тій чи іншій державі звичайно виконується в тому самому порядку, що й рішення суду.

Для міжнародного комерційного арбітражу більш актуальною проблемою є порядок виконання іноземного арбітражного рішення. Йдеться про те, чи може арбітражне рішення бути виконаним в іншій країні. Попри на відмінності у національних законодавствах, можна констатувати, що в принципі можливість примусового виконання іноземного арбітражного рішення передбачена у всіх країнах. При цьому загальний принцип виконання іноземних арбітражних рішень зводиться до того, що вони можуть бути виконані за законодавством іншої країни, де одержується їх виконання. Якщо ж є міжнародний договір, учасниками якого є та чи інша держава, то відповідно до договірної міжнародної практики застосовуються міжнародно-правові норми.

Незважаючи на загальне положення про можливість примусового виконання іноземного арбітражного рішення, існують різні механізми визнання іноземного арбітражного рішення як підстави його наступного виконання. Згідно із ст. 35 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» арбітражне рішення незалежно від того, в якій країні воно було винесено, визнається обов'язковим та при поданні в компетентний суд письмового клопотання приводиться до виконання. Сторона, яка спирається на арбітражне рішення або клопотання про приведення його до виконання, повинна надати оригінал належним чином завіреного арбітражного рішення або належним чином завірену копію останнього, а також оригінал арбітражної угоди або належним чином завірену її копію. Якщо арбітражне рішення або угода викладені іноземною мовою, сторона повинна надати

належним чином завірений переклад цих документів українською мовою.

Правила визнання і можливості виконання арбітражних рішень уніфіковані в міжнародному масштабі, зокрема у Нью-Йоркській конвенції про визнання і приведення до виконання іноземних арбітражних рішень 1958 р. Конвенцією врегульовано основні питання визнання та приведення до виконання іноземних арбітражних рішень (статті III, IV, V, VI). Зобов'язання учасників Конвенції до виконання арбітражних рішень містяться в ст. III, яка передбачає, що держава, яка домовляється, визнає арбітражні рішення як обов'язкові і приводить їх до виконання відповідно з процесуальними нормами тієї території, де одержуються визнання і приведення до виконання цих рішень, на умовах, викладених у наступних статтях Конвенції. До визнання і приведення до виконання арбітражних рішень не повинні застосовуватися суттєво більш обтяжуючі чи більш високі мито або збори, ніж ті, які існують для визнання і приведення до виконання внутрішніх арбітражних рішень.

ТЕМИ І ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Семінарське заняття 1 ПОНЯТТЯ ТА ПРИРОДА МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА. ПРОБЛЕМА СПІВВІДНОШЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ПУБЛІЧНОГО І МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

План

1. Поняття та сутнісні характеристики міжнародного приватного права.
2. Міжнародне приватне право у світлі проблеми включення до публічного чи приватного права.
3. Мета та функції міжнародного приватного права.
4. Міжнародне приватне та міжнародне публічне право: взаємодія і співвідношення.

Завдання для самостійної роботи

Опрацювати питання:

1. Міжнародне право як право міжнародного співтовариства.
2. Взаємодія норм та інститутів міжнародного публічного та міжнародного приватного права у створенні умов розвитку міжнародної співпраці в різних галузях.
3. Міжнародне приватне право як галузь національного права.

Реферати, доповіді:

1. Взаємопроникнення міжнародного публічного та міжнародного приватного права в практиці розв'язання міжнародних спорів Міжнародного суду ООН і Постійної палати міжнародного правосуддя (на прикладі справи *Serbian and Brazilian Loans*).
2. Проблеми відокремлення міжнародного публічного порядку від внутрішнього публічного порядку держави (на прикладі справи *Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited (Belgium v. Spain)*).

Література

Нормативні акти:

Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН, 1970 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_569.

Заключний акт НБСЕ, 1975 р. URL: http://zakon.nau.ua/doc/?code=994_055.

Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16 квітня 1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12>

Закон України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>

Закон України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 року 1906-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 50. Ст. 540. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>

Конвенція з питань цивільного процесу 1954 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_083#Text

Конвенція Організації Об'єднаних Націй про юрисдикційні імунітети держав та їх власності 2004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_e50#Text

Конвенція про угоди про вибір суду 2005 р. URL: <https://assets.hcch.net/docs/510bc238-7318-47ed-9ed5-e0972510d98b.pdf>

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

Статут ООН, 1945 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_010.

Угода про порядок вирішення спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності 1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_076#Text

Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

Основна література:

Білоусов Є.М., Яковюк І.В. Міжнародне приватне право: підручник. Х.: Право, 2021. 408 с.

Вишновецька С.В., Корнєєв Ю.В. Міжнародне приватне право: навч. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2020. 164 с.

Міжнародне приватне право. Навчальний посібник. Практикум/ В.О. Бажанов, О.О. Білик-Ромашенко, Т.В. Боднар, Е.М. Грамацький, І.А. Діковська, А.О. Кодинець, О.В. Кохановська, Р.А. Майданик, Л.В. Панова, Ю.Д. Притика, Л.І. Радченко, В.В. Цюра / кер. авт. кол. д-р юрид. наук, проф. І.А. Діковська. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 368 с.

Міжнародне приватне право: особлива частина: навч.-метод. посіб. / О.Р. Вайцеховська, О.В. Руденко. Харків: Право, 2023. 520 с.

Міжнародне приватне право: навч. посіб., практикум / [В.О. Бажанов та ін.]. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 365 с.

Міжнародне приватне право: підручник / [Є.М. Білоусов та ін.]; за заг. ред. Є.М. Білоусова, І.В. Яковюка; М-во освіти і науки України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2020. 407 с.

Фединяк Г.С., Фединяк Л.С. Міжнародне приватне право: підручник. Вид. 8-ме, переобл. і допов. Київ: Алерта, 2021. 524 с.

Цивільне право України: навч. посіб. до складання вступ. випробування в магістратуру у форматі ЗНО / В.І. Борисова, К.Ю. Іванова, Б.П. Карнаух, Ю. Є. Ходико. Харків: Право, 2021. 396 с.

Цивільне процесуальне право України: підручник/ В.М. Коссак, Р.Я. Лемик, Ю.В. Навроцька, С.В. Сеник; за заг. ред. В.М. Коссака. Харків: Право, 2020. 752 с.

Додаткова література:

Бігняк О.В., Владишевська В.В. Застереження про публічний порядок в міжнародному приватному праві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 438-442.

Войціховський А.В. Міжнародне право: підручник. МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 544 с.

Грамацький Е.М. Євроінтеграційні процеси та міжнародне приватне право: окремі аспекти. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 3. С. 357-361.

Грамацький Е.М. Рекодифікація цивільного законодавства України та міжнародне приватне право: до питань перспектив. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 1. С.177-181.

Довгерт А.С. Доктрина міжнародного приватного права в Україні на зламі століть. *Право України*. 2020. № 6. С. 13-40.

Матвеева А. Актуальні трансформаційні процеси у міжнародному приватному праві. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. № 1 (43). 2022. С. 64-72.

Іноземна література:

European Law Institute/ UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure of 2020. 509 p.

URL: <https://www.unidroit.org/english/principles/civilprocedure/eli-unidroit-rules/200925-eli-unidroit-rules-e.pdf>

Conflict of Laws: A Comparative Approach: 2nd edition; Gilles Cuniberti, Professor of Comparative and Private International Law, University of Luxembourg. 2022. 488 p.

International Investment Law and Arbitration. Cambridge University Press; 2nd edition (April 22, 2021). 682 p.

Інтернет-ресурси:

Законодавство України. Верховна Рада України: офіц. веб-портал. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws>

Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua>

Семінарське заняття 2

ПРИНЦИПИ ТА ОСНОВНІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

План

1. Територіальний принцип і суверенітет держави.
2. Персональний принцип, людина та її невід’ємні права.
3. Принципи міжнародного приватного права та міжнародне публічне право.
4. Система принципів міжнародного права.
5. Основні методологічні підходи до міжнародного приватного права.

Самостійна робота

Опрацювання питань:

1. Роль та значення основних принципів міжнародного публічного права в міжнародному приватному праві.

2. Принцип автономії волі в міжнародному приватному праві.
3. Специфіка колізійного методу в міжнародному приватному праві.

Реферати, доповіді

1. Європейська конвенція про зовнішньоторговельний арбітраж 1961 року: загальні засади.
2. Система Міжнародного Центру з врегулювання Інвестиційних Спорів (ICSID).

Література

Нормативні акти:

Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН, 1970 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_569.

Заключний акт НБСЄ, 1975 р. URL: http://zakon.nau.ua/doc/?code=994_055.

Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16 квітня 1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12>

Закон України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>

Закон України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 року 1906-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 50. Ст. 540. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

Статут ООН, 1945 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_010.

Угода про заснування Світової організації торгівлі 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_060#Text

Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

Основна література:

Білоусов Є.М., Яковюк І.В. Міжнародне приватне право: підручник. Х.: Право, 2021. 408 с.

Вишновецька С.В., Корнєєв Ю.В. Міжнародне приватне право: навч. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2020. 164 с.

Міжнародне приватне право. Навчальний посібник. Практикум / В.О. Бажанов, О.О. Білик-Ромащенко, Т.В. Боднар, Е.М. Грамацький, І.А. Діковська, А.О. Кодинець, О.В. Кохановська, Р.А. Майданик, Л.В.

Панова, Ю.Д. Притика, Л.І. Радченко, В.В. Цюра / кер. авт. кол. д-р юрид. наук, проф. І.А. Діковська. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 368 с.

Міжнародне приватне право: особлива частина: навч.-метод. посіб. / О.Р. Вайцеховська, О.В. Руденко. Харків: Право, 2023. 520 с.

Міжнародне приватне право: навч. посіб., практикум / [В.О. Бажанов та ін.]. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 365 с.

Міжнародне приватне право: підручник / [Є.М. Білоусов та ін.]; за заг. ред. Є.М. Білоусова, І.В. Яковюка; М-во освіти і науки України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2020. 407 с.

Фединяк Г.С., Фединяк Л.С. Міжнародне приватне право: підручник. Вид. 8-ме, переобл. і допов. Київ: Алерта, 2021. 524 с.

Цивільне право України: навч. посіб. до складання вступ. випробування в магістратуру у форматі ЗНО / В.І. Борисова, К.Ю. Іванова, Б.П. Карнаух, Ю. Є. Ходико. Харків: Право, 2021. 396 с.

Цивільне процесуальне право України: підручник/ В.М. Коссака, Р.Я. Лемик, Ю.В. Навроцька, С.В. Сенік; за заг. ред. В.М. Коссака. Харків: Право, 2020. 752 с.

Додаткова література:

Бігняк О.В., Владиславська В.В. Застереження про публічний порядок в міжнародному приватному праві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 438-442.

Войціховський А.В. Міжнародне право: підручник. МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 544 с.

Грамацький Е.М. Євроінтеграційні процеси та міжнародне приватне право: окремі аспекти. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 3. С. 357-361.

Задорожна С.М. [Спільні матеріальні принципи сучасних правових систем](#). *Приватне та публічне право*. 2020. № 3. С. 97-102.

Корнева П. М., Храпська А.О. Автономія волі сторін у міжнародному приватному праві: деякі аспекти реалізації в умовах війни. *Наукові перспективи*. 2022. №11 (29). С 303-314.

Матвєєва А. Актуальні трансформаційні процеси у міжнародному приватному праві. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. № 1 (43). 2022. С. 64-72.

Іноземна література:

Bonomi A., Ilaria Pretelli I., Romano G.-P. Yearbook of Private International Law Vol. XXIV-2022/2023. Publisher: [Verlag Dr.Otto Schmidt](#), 2023. 480 p.

Conflict of Laws: A Comparative Approach: 2nd edition; Gilles Cuniberti, Professor of Comparative and Private International Law, University of Luxembourg. 2022. 488 p.

International Investment Law and Arbitration. Cambridge University Press; 2nd edition (April 22, 2021). 682 p.

The Law of Investment Treaties; 3rd Edition. Oxford University Press (April 18, 2021). 640 p.

Інтернет-ресурси:

Єдиний державний реєстр судових рішень України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>

Законодавство України. Верховна Рада України: офіц. веб-портал. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws>

Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua>

ООН. URL: <http://www.un.org>

Семінарське заняття 3 СУЧАСНІ ТЕОРІЇ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

План

1. Теорія транснаціонального права.
2. Теорія трансмуніципального права
3. Католицька теорія колізійного права
4. Герменевтика міжнародного приватного права
5. Антропологія міжнародного приватного права
6. Конфліктологічна теорія міжнародного приватного права

Завдання для самостійної роботи

Опрацювати питання:

1. Основні сучасні підходи до розуміння сутності та природи міжнародного приватного права.
2. Феноменологічний підхід до розуміння сутності міжнародного приватного права.
3. Теорія економічного аналізу міжнародного приватного права.

Реферати, доповіді:

1. Солідаристська теорія міжнародного приватного права.
2. «Револьюційні» течії в науці міжнародного приватного права.

Література

Нормативні акти:

Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН, 1970 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_569.

Заключний акт НБСЄ, 1975 р. URL: http://zakon.nau.ua/doc/?code=994_055.

Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16 квітня 1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12>

Закон України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>

Закон України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 року 1906-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 50. Ст. 540. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

Статут ООН, 1945 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_010.

Угода про заснування Світової організації торгівлі 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_060#Text

Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

Основна література:

Білоусов Є.М., Яковюк І.В. Міжнародне приватне право: підручник. Х.: Право, 2021. 408 с.

Вишновецька С.В., Корнєєв Ю.В. Міжнародне приватне право: навч. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2020. 164 с.

Міжнародне приватне право. Навчальний посібник. Практикум / В.О. Бажанов, О.О. Білик-Ромашенко, Т.В. Боднар, Е.М. Грамацький, І.А. Діковська, А.О. Кодинець, О.В. Кохановська, Р.А. Майданик, Л.В. Панова, Ю.Д. Притика, Л.І. Радченко, В.В. Цюра / кер. авт. кол. д-р юрид. наук, проф. І.А. Діковська. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 368 с.

Міжнародне приватне право: особлива частина: навч.-метод. посіб. / О.Р. Вайцеховська, О.В. Руденко. Харків: Право, 2023. 520 с.

Міжнародне приватне право: навч. посіб., практикум / [В.О. Бажанов та ін.]. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 365 с.

Міжнародне приватне право: підручник / [Є.М. Білоусов та ін.]; за заг. ред. Є.М. Білоусова, І.В. Яковюка; М-во освіти і науки України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2020. 407 с.

Фединяк Г.С., Фединяк Л.С. Міжнародне приватне право: підручник. Вид. 8-ме, переобл. і допов. Київ: Алерта, 2021. 524 с.

Цивільне право України: навч. посіб. до складання вступ. випробування в магістратуру у форматі ЗНО / В.І. Борисова, К.Ю. Іванова, Б.П. Карнаух, Ю. Є. Ходико. Харків: Право, 2021. 396 с.

Цивільне процесуальне право України: підручник/ В.М. Коссака, Р.Я. Лемик, Ю.В. Навроцька, С.В. Сенник; за заг. ред. В.М. Коссака. Харків: Право, 2020. 752 с.

Додаткова література:

Войціховський А.В. Міжнародне право: підручник. МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 544 с.

Грамацький Е.М. Євроінтеграційні процеси та міжнародне приватне право: окремі аспекти. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 3. С. 357-361.

Грамацький Е.М. Рекодифікація цивільного законодавства України та міжнародне приватне право: до питань перспектив. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 1. С.177-181.

Довгерт А.С. Доктрина міжнародного приватного права в Україні на зламі століть. *Право України*. 2020. № 6. С. 13-40.

Матвеева А. Актуальні трансформаційні процеси у міжнародному приватному праві. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. № 1 (43). 2022. С. 64-72.

Іноземна література:

Bonomi A., Ilaria Pretelli I., Romano G.-P. Yearbook of Private International Law Vol. XXIV – 2022/2023. Publisher: [Verlag Dr. Otto Schmidt](#), 2023. 480 p.

Conflict of Laws: A Comparative Approach: 2nd edition; Gilles Cuniberti, Professor of Comparative and Private International Law, University of Luxembourg. 2022. 488 p.

International Investment Law and Arbitration. Cambridge University Press; 2nd edition (April 22, 2021). 682 p.

Інтернет-ресурси:

Європейський Союз. URL: <http://europa.eu.int>

Європейський суд з прав людини. URL: <http://echr.coe.int>

Єдиний державний реєстр судових рішень України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>

Законодавство України. Верховна Рада України: офіц. веб-портал. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws>

Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. URL:
<http://www.nbuv.gov.ua>
ООН. URL: <http://www.un.org>

Семінарське заняття 4

КОНЦЕПЦІЯ LEX MERCATORIA І МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

План

1. Концепція Lex mercatoria як серйозний виклик МПрП
2. Основні підходи до розуміння сутності Lex mercatoria.
3. Характерні ознаки Lex mercatoria.
4. Джерела Lex mercatoria.
5. Принципи Lex mercatoria.
6. Проблема співвідношення між Lex mercatoria із міжнародним публічним правом у сучасній юридичній науці.
7. Практика застосування Lex mercatoria серед міжнародних комерційних арбітражів.

Завдання для самостійної роботи.

Опрацювати питання:

1. Міжнародні установи з уніфікації права міжнародної торгівлі.
2. Основні принципи і правила ГАТТ/ СОТ.
3. Гаазька принципи вибору права в міжнародних комерційних контрактах 2015.

Реферати, доповіді

1. Принципи, визначення та типові норми європейського приватного права.
2. Уніфікація права щодо договірних зобов'язань у ЄС.

Література

Нормативні акти:

Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН, 1970 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_569.

Заключний акт НБСЄ, 1975 р. URL: http://zakon.nau.ua/doc/?code=994_055.

Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16 квітня 1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12>

Закон України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>

Закон України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 року 1906-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 50. Ст. 540. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

Статут ООН, 1945 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_010.

Угода про заснування Світової організації торгівлі 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_060#Text

Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

Основна література:

Білоусов Є.М., Яковюк І.В. Міжнародне приватне право: підручник. Х.: Право, 2021. 408 с.

Вишновецька С.В., Корнєєв Ю.В. Міжнародне приватне право: навч. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2020. 164 с.

Міжнародне приватне право. Навчальний посібник. Практикум / В.О. Бажанов, О.О. Білик-Ромашенко, Т.В. Боднар, Е.М. Грамацький, І.А. Діковська, А.О. Кодинець, О.В. Кохановська, Р.А. Майданик, Л.В. Панова, Ю.Д. Притика, Л.І. Радченко, В.В. Цюра / кер. авт. кол. д-р юрид. наук, проф. І.А. Діковська. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 368 с.

Міжнародне приватне право: особлива частина: навч.-метод. посіб. / О.Р. Вайцеховська, О.В. Руденко. Харків: Право, 2023. 520 с.

Міжнародне приватне право: навч. посіб., практикум / [В.О. Бажанов та ін.]. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 365 с.

Міжнародне приватне право: підручник / [Є.М. Білоусов та ін.]; за заг. ред. Є.М. Білоусова, І.В. Яковюка; М-во освіти і науки України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2020. 407 с.

Фединяк Г.С., Фединяк Л.С. Міжнародне приватне право: підручник. Вид. 8-ме, переобл. і допов. Київ: Алерта, 2021. 524 с.

Цивільне право України: навч. посіб. до складання вступ. випробування в магістратуру у форматі ЗНО / В.І. Борисова, К.Ю. Іванова, Б.П. Карнаух, Ю. Є. Ходико. Харків: Право, 2021. 396 с.

Цивільне процесуальне право України: підручник/ В.М. Коссак, Р.Я. Лемик, Ю.В. Навроцька, С.В. Сенік; за заг. ред. В.М. Коссака. Харків: Право, 2020. 752 с.

Додаткова література:

Войціховський А.В. Міжнародне право: підручник. МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 544 с.

Галіахметов І.А. Концепція fair trade і торговельне право Європейського Союзу: сучасні підходи щодо розвитку. *Київський часопис права*. № 2. 2023. С. 137-142.

Галіахметов І.А., Чорна В.Г. Новий lex mercatoria та сучасна модернізація міжнародного комерційного права. *Київський часопис права*. № 1. 2024. С. 286-293.

Гулевська Г.Ю. Акти «м'якого права» у системі нормативного регулювання міжнародних торговельних відносин: теоретичні та практичні аспекти. *Правова держава*. 2020. № 39. С. 62-68.

Нагнибіда В.І. Принципи УНІДРУА: інструментальне призначення та місце в концепті lex mercatoria. *Юридичний вісник*. Одеса: Гельветика. 2021. № 3. С. 15-23.

Іноземна література:

Bonomi A., Ilaria Pretelli I., Romano G.-P. Yearbook of Private International Law Vol. XXIV – 2022/2023. Publisher: [Verlag Dr. Otto Schmidt](#), 2023. 480 p.

Conflict of Laws: A Comparative Approach: 2nd edition; Gilles Cuniberti, Professor of Comparative and Private International Law, University of Luxembourg. 2022. 488 p.

International Investment Law and Arbitration. Cambridge University Press; 2nd edition (April 22, 2021). 682 p.

The Law of Investment Treaties; 3rd Edition. Oxford University Press (April 18, 2021). 640 p.

Інтернет-ресурси:

Всесвітня торговельна організація. URL: <http://www.wtj.com>

Гаазька конференція з міжнародного приватного права
<https://www.hcch.net/en/home>

Європейський Союз. URL: <http://europa.eu.int>

Єдиний державний реєстр судових рішень України. URL:
<https://reyestr.court.gov.ua/>

Законодавство України. Верховна Рада України: офіц. веб-портал. URL:
<http://zakon2.rada.gov.ua/laws>

Комісія ООН з права міжнародної торгівлі (UNCITRAL). URL:
<https://uncitral.un.org/>

Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. URL:
<http://www.nbuv.gov.ua>

ООН. URL: <http://www.un.org>

Семінарське заняття 5 **СУЧАСНЕ МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО:** **ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ**

План

1. Досягнення міжнародного приватного права
2. Проблеми і вирішення у сучасному міжнародному праві
3. Тенденції та перспективи розвитку сучасного міжнародного права
4. Наука міжнародного приватного права в XXI ст.

Завдання для самостійної роботи.

Опрацювати питання:

1. Міжнародне приватне право та інші системи та галузі права.
2. Міжнародне інвестиційне право: публічно-правові та приватноправові аспекти.
3. Взаємопроникнення міжнародного публічного і міжнародного приватного права в сфері інтелектуальної власності.

Реферати, доповіді

1. Міжнародне приватне право в кіберпросторі.
2. Lex informatica: поняття та джерела.

Література

Нормативні акти:

Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН, 1970 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_569.

Заключний акт НБСЄ, 1975 р. URL: http://zakon.nau.ua/doc/?code=994_055.

Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16 квітня 1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12>

Закон України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>

Закон України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 року 1906-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 50. Ст. 540. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

Статут ООН, 1945 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_010.

Угода про заснування Світової організації торгівлі 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_060#Text

Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

Основна література:

Білоусов Є.М., Яковюк І.В. Міжнародне приватне право: підручник. Х.: Право, 2021. 408 с.

Вишновецька С.В., Корнєєв Ю.В. Міжнародне приватне право: навч. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2020. 164 с.

Міжнародне приватне право. Навчальний посібник. Практикум / В.О. Бажанов, О.О. Білик-Ромашенко, Т.В. Боднар, Е.М. Грамацький, І.А. Діковська, А.О. Кодинець, О.В. Кохановська, Р.А. Майданик, Л.В.

Панова, Ю.Д. Притика, Л.І. Радченко, В.В. Цюра / кер. авт. кол. д-р юрид. наук, проф. І.А. Діковська. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 368 с.

Міжнародне приватне право: особлива частина: навч.-метод. посіб. / О.Р. Вайцеховська, О.В. Руденко. Харків: Право, 2023. 520 с.

Міжнародне приватне право: навч. посіб., практикум / [В.О. Бажанов та ін.]. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 365 с.

Міжнародне приватне право: підручник / [Є.М. Білоусов та ін.]; за заг. ред. Є.М. Білоусова, І.В. Яковюка; М-во освіти і науки України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2020. 407 с.

Фединяк Г.С., Фединяк Л.С. Міжнародне приватне право: підручник. Вид. 8-ме, переобл. і допов. Київ: Алерта, 2021. 524 с.

Цивільне право України: навч. посіб. до складання вступ. випробування в магістратуру у форматі ЗНО / В.І. Борисова, К.Ю. Іванова, Б.П. Карнаух, Ю. Є. Ходико. Харків: Право, 2021. 396 с.

Цивільне процесуальне право України: підручник/ В.М. Коссака, Р.Я. Лемик, Ю.В. Навроцька, С.В. Сенік; за заг. ред. В.М. Коссака. Харків: Право, 2020. 752 с.

Додаткова література:

Бігняк О.В., Владишевська В.В. Застереження про публічний порядок в міжнародному приватному праві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 438-442.

Войціховський А.В. Міжнародне право: підручник. МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 544 с.

Грамацький Е.М. Євроінтеграційні процеси та міжнародне приватне право: окремі аспекти. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 3. С. 357-361.

Грамацький Е.М. Рекодифікація цивільного законодавства України та міжнародне приватне право: до питань перспектив. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 1. С.177-181.

Довгерт А.С. Доктрина міжнародного приватного права в Україні на зламі століть. *Право України*. 2020. № 6. С. 13-40.

Матвеева А. Актуальні трансформаційні процеси у міжнародному приватному праві. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. № 1 (43). 2022. С. 64-72.

Іноземна література:

Bonomi A., Ilaria Pretelli I., Romano G.-P. Yearbook of Private International Law Vol. XXIV – 2022/2023. Publisher: [Verlag Dr. Otto Schmidt](#), 2023. 480 p.

Conflict of Laws: A Comparative Approach: 2nd edition; Gilles Cuniberti, Professor of Comparative and Private International Law, University of Luxembourg. 2022. 488 p.

International Investment Law and Arbitration. Cambridge University Press; 2nd edition (April 22, 2021). 682 p.

The Law of Investment Treaties; 3rd Edition. Oxford University Press (April 18, 2021). 640 p.

Інтернет-ресурси:

Європейський Союз. URL: <http://europa.eu.int>

Європейський суд з прав людини. URL: <http://echr.coe.int>

Єдиний державний реєстр судових рішень України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>

Законодавство України. Верховна Рада України: офіц. веб-портал. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws>

Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua>

ООН. URL: <http://www.un.org>

Семінарське заняття 6 **АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО** **РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В** **МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ**

План

1. Загальна характеристика трудових відносин у міжнародному приватному праві
2. Міжнародне регулювання міжнародних трудових відносин
3. Міжнародно-правове регулювання праці
4. Працевлаштування іноземців в Україні
5. Трудові відносини українських громадян за кордоном
6. Правове регулювання праці співробітників міжнародних

та міжурядових організацій

Завдання для самостійної роботи.

Опрацювати питання:

1. Особливості правового регулювання трудових відносин з іноземним елементом.
2. Трудові праця іноземців та осіб без громадянства в Україні
3. Відшкодування шкоди працівникові в Україні і за кордоном.

Реферати, доповіді

1. Міжнародні трудові стандарти як основа регулювання трудових відносин з іноземним елементом.
2. Соціальне забезпечення працівників у відносинах з іноземним елементом.

Література

Нормативні акти:

Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 8 липня 2011 р. № 3671-VI. Відомості Верховної Ради України. 2012. № 16. Ст. 146 14. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text>.

Закон України «Про громадянство України» від 18 січня 2001 року № 2235-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 13. Ст. 65. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text>.

Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16 квітня 1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12>

Закон України «Про імміграцію» від 7 червня 2001 року № 2491-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 41. Ст. 197. 26. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2491-14#Text>.

Закон України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>

Закон України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України» від 21 січня 1994 року 3857-XII. Відомості Верховної Ради

України. 1994. № 18. Ст. 101 35. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3857-12#Text>.

Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 22 вересня 2011 р. № 3773-VI. Відомості Верховної Ради України. 2012. № 19-20. Ст. 179. 36. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text>.

Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>

Конвенція з питань цивільного процесу 1954 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_083#Text

Конвенція ООН про статус біженців, 1951 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_011.

Конвенція про статус апатридів 1954 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_232#Text

Конвенція про угоди про вибір суду 2005 р. URL: <https://assets.hcch.net/docs/510bc238-7318-47ed-9ed5-e0972510d98b.pdf>

Конвенція про юрисдикцію, визнання та виконання судових рішень у цивільних та комерційних справах 2007 р. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2007:339:FULL&from=EN>

Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

Міжнародна конвенція про захист прав всіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей 1990 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_203#Text

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

Основна література:

Білоусов Є.М., Яковюк І.В. Міжнародне приватне право: підручник. Х.: Право, 2021. 408 с.

Вишновецька С.В., Корнєєв Ю.В. Міжнародне приватне право: навч. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2020. 164 с.

Міжнародне приватне право. Навчальний посібник. Практикум / В.О. Бажанов, О.О. Білик-Ромашенко, Т.В. Боднар, Е.М. Грамацький,

І.А. Діковська, А.О. Кодинець, О.В. Кохановська, Р.А. Майданик, Л.В. Панова, Ю.Д. Притика, Л.І. Радченко, В.В. Цюра / кер. авт. кол. д-р юрид. наук, проф. І.А. Діковська. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 368 с.

Міжнародне приватне право: особлива частина: навч.-метод. посіб. / О.Р. Вайцеховська, О.В. Руденко. Харків: Право, 2023. 520 с.

Міжнародне приватне право: навч. посіб., практикум / [В.О. Бажанов та ін.]. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 365 с.

Міжнародне приватне право: підручник / [Є.М. Білоусов та ін.]; за заг. ред. Є.М. Білоусова, І.В. Яковюка; М-во освіти і науки України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2020. 407 с.

Фединяк Г.С., Фединяк Л.С. Міжнародне приватне право: підручник. Вид. 8-ме, переобл. і допов. Київ: Алерта, 2021. 524 с.

Цивільне право України: навч. посіб. до складання вступ. випробування в магістратуру у форматі ЗНО / В.І. Борисова, К.Ю. Іванова, Б.П. Карнаух, Ю.Є. Ходико. Харків: Право, 2021. 396 с.

Цивільне процесуальне право України: підручник/ В.М. Коссак, Р.Я. Лемик, Ю.В. Навроцька, С.В. Сенік; за заг. ред. В.М. Коссака. Харків: Право, 2020. 752 с.

Додаткова література:

Запара С.І. Міграційні ризики та проблеми зайнятості в Україні. *Приватне та публічне право*. 2022. № 2. С. 8-13.

Запара С.І., Болбот В.В. Особливості вирішення трудових спорів в Китаї. *Приватне та публічне право*. 2020. № 2. С. 42-47.

Запара С.І., Козодав М.Ю. Реалізація права на страйк: зарубіжний досвід. *Приватне та публічне право*. 2020. № 4. С. 58-61.

Запара С.І., Роговенко О.В. Історико-правова ретроспектива світових міграційних процесів. *Приватне та публічне право*. 2020. №4. С.15-20.

Колеснік Т.В., Селезень С.В. Застосування практики Європейського суду з прав людини при захисті трудових прав працівників. *Право і суспільство*. № 4. 2022. С. 208-214.

Чернега В.М. Правове регулювання міжнародних трудових відносин у Латвійській, Литовській Республіках та Україні. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. № 2. 2023. С. 187-192.

Іноземна література:

Application of International Labour Standards 2022. Report III (Part A). Report of the Committee of Experts on the Application of Conventions and

Recommendations International Labour Conference 110th Session, 2022. URL: https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@ed_norm/@relconf/documents/meetingdocument/wcms_836653.pdf

Bonomi A., Ilaria Pretelli I., Romano G.-P. Yearbook of Private International Law Vol. XXIV – 2022/2023. Publisher: [Verlag Dr. Otto Schmidt](#), 2023. 480 p. EU Cross-Border Succession Law; Edited by Stefania Bariatti, Professor of International Law, Ilaria Viarengo, Professor of International Law and Francesca C. Villata, Professor of International Law, University of Milan, Italy. 2022. 576 p.

Інтернет-ресурси:

Єдиний державний реєстр судових рішень України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>

Законодавство України. Верховна Рада України: офіц. веб-портал. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws>

Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua>

ООН. URL: <http://www.un.org>

Семінарське заняття 7 **АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО** **РЕГУЛЮВАННЯ СІМЕЙНО-ШЛЮБНИХ ВІДНОСИН** **В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ**

План

1. Особливості правового регулювання шлюбно-сімейних відносин у праві різних держав
2. Колізійне регулювання укладення та розірвання шлюбу в міжнародному приватному праві
3. Майнові відносини подружжя в міжнародному приватному праві
4. Міжнародне усиновлення та його наслідки
5. Аліментні зобов'язання в міжнародному приватному праві

Завдання для самостійної роботи.

Опрацювати питання:

1. Особливості регулювання укладення шлюбу з іноземним елементом.
2. Особливості регулювання розірвання шлюбу з іноземним елементом.
3. Опіка та усиновлення в міжнародному приватному праві.

Реферати, доповіді

1. Правова природа майнових відносин подружжя в міжнародному приватному праві.
2. Укладення шлюбного договору в міжнародному приватному праві.

Література

Нормативні акти:

Закон України «Про громадянство України» від 18 січня 2001 року № 2235-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 13. Ст. 65. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text>.

Закон України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>

Конвенція з питань цивільного процесу 1954 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_083#Text

Конвенція про угоди про вибір суду 2005 р. URL: <https://assets.hcch.net/docs/510bc238-7318-47ed-9ed5-e0972510d98b.pdf>

Конвенція про юрисдикцію, визнання та виконання судових рішень у цивільних та комерційних справах 2007 р. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2007:339:FULL&from=EN>

Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

Основна література:

Білоусов Є.М., Яковюк І.В. Міжнародне приватне право: підручник. Х.: Право, 2021. 408 с.

Вишновецька С.В., Корнєєв Ю.В. Міжнародне приватне право: навч. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2020. 164 с.

Міжнародне приватне право. Навчальний посібник. Практикум / В.О. Бажанов, О.О. Білик-Ромашенко, Т.В. Боднар, Е.М. Грамацький, І.А. Діковська, А.О. Кодинець, О.В. Кохановська, Р.А. Майданик, Л.В. Панова, Ю.Д. Притика, Л.І. Радченко, В.В. Цюра / кер. авт. кол. д-р юрид. наук, проф. І.А. Діковська. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 368 с.

Міжнародне приватне право: особлива частина: навч.-метод. посіб. / О.Р. Вайцеховська, О.В. Руденко. Харків: Право, 2023. 520 с.

Міжнародне приватне право: навч. посіб., практикум / [В.О. Бажанов та ін.]. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 365 с.

Міжнародне приватне право: підручник / [Є.М. Білоусов та ін.]; за заг. ред. Є.М. Білоусова, І.В. Яковюка; М-во освіти і науки України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2020. 407 с.

Фединяк Г.С., Фединяк Л.С. Міжнародне приватне право: підручник. Вид. 8-ме, переобл. і допов. Київ: Алерта, 2021. 524 с.

Цивільне право України: навч. посіб. до складання вступ. випробування в магістратуру у форматі ЗНО / В.І. Борисова, К.Ю. Іванова, Б.П. Карнаух, Ю. Є. Ходико. Харків: Право, 2021. 396 с.

Цивільне процесуальне право України: підручник/ В.М. Коссак, Р.Я. Лемик, Ю.В. Навроцька, С.В. Сенік; за заг. ред. В.М. Коссака. Харків: Право, 2020. 752 с.

Додаткова література:

Достдар Р.М. Регулювання шлюбно-сімейних відносин, ускладнених іноземним елементом. *Юрид. наук. електрон. журн.* 2024. № 5. С. 110-112.

Задорожна С.М. [Спільні матеріальні принципи сучасних правових систем](#). *Приватне та публічне право*. 2020. № 3. С. 97-102.

Ткаченко В. Колізійні питання реалізації права на шлюб у міжнародному приватному праві. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 6. С. 282-286.

Цірат Г.А. Міжнародний цивільний процес: шляхи реформування у сучасних умовах. *Право України*. 2020. № 6. С. 166–188.

Чумак О. Особливості колізійного регулювання укладання шлюбу *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 2. С. 74-78.

Шкурська І.М. Деякі питання укладення шлюбу громадянина України з іноземним елементом. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 10. 2022. С. 240-243.

Іноземна література:

Bonomi A., Ilaria Pretelli I., Romano G.-P. Yearbook of Private International Law Vol. XXIV – 2022/2023. Publisher: [Verlag Dr. Otto Schmidt](#), 2023. 480 p.

Conflict of Laws: A Comparative Approach: 2nd edition; Gilles Cuniberti, Professor of Comparative and Private International Law, University of Luxembourg. 2022. 488 p.

Diakovych M.M., Mykhayliv M.O., Kossak V.M. Features of the inheritance rights of children born as a result of artificial insemination. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2020. 27 (4). P. 214–230.

Інтернет-ресурси:

Європейський Союз. URL: <http://europa.eu.int>

Європейський суд з прав людини. URL: <http://echr.coe.int>

Єдиний державний реєстр судових рішень України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>

Законодавство України. Верховна Рада України: офіц. веб-портал. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws>

Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua>

Семінарське заняття 8

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СПАДКОВИХ ВІДНОСИН В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

План

1. Основні колізії у спадкуванні за міжнародним приватним правом
2. Міжнародно-правове регулювання спадкових відносин
3. Спадкові права іноземців в Україні
4. Спадкові права українських громадян за кордоном
5. Правовий режим відумерлої спадщини у міжнародному

приватному праві

Завдання для самостійної роботи.

Опрацювати питання:

1. Правова природа права на спадкування в міжнародному приватному праві.
2. Порядок набуття спадщини за кордоном: проблемні аспекти.
3. Відмова від спадщини в міжнародному приватному праві.

Реферати, доповіді

1. Особливості правового режиму спадкування в міжнародному приватному праві.
2. Прийняття спадщини іноземцями в державах-членах ЄС.

Література

Нормативні акти:

Генеральна угода з тарифів і торгівлі, 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_003.

Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>

Закон України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>

Закон України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 року 1906-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 50. Ст. 540. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>

Конвенція з питань цивільного процесу 1954 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_083#Text

Конвенція ООН з морського права, 1982 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_057.

Конвенція ООН про морські перевезення вантажів, 1978 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_391

Конвенція ООН про статус біженців, 1951 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_011.

Конвенція Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_003#Text.

Конвенція Організації Об'єднаних Націй про позовну давність у міжнародній купівлі-продажу товарів від 14 червня 1974 р. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 36. ст. 368. 34. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_002#Text.

Конвенція Організації Об'єднаних Націй про юрисдикційні імунітети держав та їх власності 2004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_e50#Text

Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

Основна література:

Білоусов Є.М., Яковюк І.В. Міжнародне приватне право: підручник. Х.: Право, 2021. 408 с.

Вишновецька С.В., Корнєєв Ю.В. Міжнародне приватне право: навч. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2020. 164 с.

Міжнародне приватне право. Навчальний посібник. Практикум / В.О. Бажанов, О.О. Білик-Ромашенко, Т.В. Боднар, Е.М. Грамацький, І.А. Діковська, А.О. Кодинець, О.В. Кохановська, Р.А. Майданик, Л.В.

Панова, Ю.Д. Притика, Л.І. Радченко, В.В. Цюра / кер. авт. кол. д-р юрид. наук, проф. І.А. Діковська. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 368 с.

Міжнародне приватне право: особлива частина: навч.-метод. посіб. / О.Р. Вайцеховська, О.В. Руденко. Харків: Право, 2023. 520 с.

Міжнародне приватне право: навч. посіб., практикум / [В.О. Бажанов та ін.]. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 365 с.

Міжнародне приватне право: підручник / [Є.М. Білоусов та ін.]; за заг. ред. Є.М. Білоусова, І.В. Яковюка; М-во освіти і науки України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2020. 407 с.

Фединяк Г.С., Фединяк Л.С. Міжнародне приватне право: підручник. Вид. 8-ме, переобл. і допов. Київ: Алерта, 2021. 524 с.

Цивільне право України: навч. посіб. до складання вступ. випробування в магістратуру у форматі ЗНО / В.І. Борисова, К.Ю. Іванова, Б.П. Карнаух, Ю. Є. Ходико. Харків: Право, 2021. 396 с.

Цивільне процесуальне право України: підручник/ В.М. Коссака, Р.Я. Лемик, Ю.В. Навроцька, С.В. Сенік; за заг. ред. В.М. Коссака. Харків: Право, 2020. 752 с.

Додаткова література:

Анікіна Г.В. Особливості спадкування відумерлого майна у міжнародному приватному праві. *Економіка. Фінанси. Право*. 2021. № 9/1. С. 39-42.

Діковська І.А. Міжнародне спадкування у ЄС та Україні: напрями адаптації права України до права ЄС: монографія. Київ : Алерта, 2020. 304 с.

Михайлів М.О. Межі здійснення права на вчинення заповіту. *Правова позиція*. 2021. № 2 (31). С. 55-59.

Михайлів М.О. Особливості правового режиму спадкування в міжнародному приватному праві. *Право і суспільство*. 2020. № 4. С. 292-301.

Михайлів М.О. Правова природа права слідування як об'єкта міжнародного спадкування. *Recht der Osteuropäischen Staaten*. 2020. № 5. С. 35-41.

Михайлів М.О. Правова природа секретного (таємного) заповіту в міжнародному приватному праві. *Юридичний вісник*. 2021. № 2. С. 118-124.

Михайлів М.О. Правова природа управління спадщиною в міжнародному приватному праві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 2. С. 55-58.

Михайлів М.О. Правове регулювання відносин спадкування в міжнародному приватному праві: монографія. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка. 2022. 520 с.

Михайлів М.О. Правове регулювання відповідальності спадкоємців за боргами спадкодавця за законодавством України та іноземних держав. *Юридичний вісник*. 2022. № 1. С. 78-85.

Спадкове право крізь призму судової практики: монографія; за ред. І.В. Спасиво-Фатєєвої. Харків: ЕКУС. 2021. 536 с.

Іноземна література:

Cretu G., Florea D. Lex Successionis – the Determination of Applicable Law of Inheritance in Private International Law. *European Journal of Law and Public Administration*. № 8 (1). 2021. P. 19-28.

Kadzharov R. Inheritance Relations in Private International Law. *Bulletin of Science and Practice*. № 6 (1). 2020. P. 283-286.

Mykhailiv M.O. Features of the legal regime of inheritance in private international law. *Law and society*. 2020. № 4. P. 292-293.

Інтернет-ресурси:

Європейський Союз. URL: <http://europa.eu.int>

Європейський суд з прав людини. URL: <http://echr.coe.int>

Єдиний державний реєстр судових рішень України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>

Законодавство України. Верховна Рада України: офіц. веб-портал. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws>

Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua>

ООН. URL: <http://www.un.org>

Семінарське заняття 9 АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

План

1. Поняття міжнародного цивільного процесу та його джерела
2. Правове становище іноземних осіб у цивільному процесі
3. Міжнародна підсудність (юрисдикція) цивільних справ з іноземним елементом
4. Іноземні судові доручення
5. Визнання та примусове виконання іноземних судових рішень

Завдання для самостійної роботи.

Опрацювати питання:

1. Специфічні риси та природа міжнародного цивільного процесу.
2. Особливості провадження у справах за участю іноземних осіб.
3. Іноземні судові доручення: проблемні аспекти.

Реферати, доповіді

1. Проблеми кодифікації міжнародного цивільного процесу.
2. Міжнародний цивільний процес: шляхи реформування у сучасних умовах.

Література

Нормативні акти:

Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>

Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16 квітня 1991 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12>

Закон України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України» від 21 січня 1994 року 3857-XII. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 18. Ст. 101 35. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3857-12#Text>.

Конвенція з питань цивільного процесу 1954 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_083#Text

Конвенція про угоди про вибір суду 2005 р. URL: <https://assets.hcch.net/docs/510bc238-7318-47ed-9ed5-e0972510d98b.pdf>

Конвенція про юрисдикцію, визнання та виконання судових рішень у цивільних та комерційних справах 2007 р. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2007:339:FULL&from=EN>

Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

Принципи про вибір права в міжнародних комерційних контрактах 2015 р. URL: <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/full-text/?cid=135>

Угода про порядок вирішення спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності 1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_076#Text

Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

Основна література:

Білоусов Є.М., Яковюк І.В. Міжнародне приватне право: підручник. Х.: Право, 2021. 408 с.

Вишновецька С.В., Корнєєв Ю.В. Міжнародне приватне право: навч. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2020. 164 с.

Міжнародне приватне право. Навчальний посібник. Практикум / В.О. Бажанов, О.О. Білик-Ромашенко, Т.В. Боднар, Е.М. Грамацький, І.А. Діковська, А.О. Кодинець, О.В. Кохановська, Р.А. Майданик, Л.В.

Панова, Ю.Д. Притика, Л.І. Радченко, В.В. Цюра / кер. авт. кол. д-р юрид. наук, проф. І.А. Діковська. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 368 с.

Міжнародне приватне право: особлива частина: навч.-метод. посіб. / О.Р. Вайцеховська, О.В. Руденко. Харків: Право, 2023. 520 с.

Міжнародне приватне право: навч. посіб., практикум/ [В.О. Бажанов та ін.]. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 365 с.

Міжнародне приватне право: підручник / [Є.М. Білоусов та ін.]; за заг. ред. Є.М. Білоусова, І.В. Яковюка; М-во освіти і науки України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2020. 407 с.

Фединяк Г.С., Фединяк Л.С. Міжнародне приватне право: підручник. Вид. 8-ме, переобл. і допов. Київ: Алерта, 2021. 524 с.

Цивільне право України: навч. посіб. до складання вступ. випробування в магістратуру у форматі ЗНО / В.І. Борисова, К.Ю. Іванова, Б.П. Карнаух, Ю. Є. Ходико. Харків: Право, 2021. 396 с.

Цивільне процесуальне право України: підручник/ В.М. Коссака, Р.Я. Лемик, Ю.В. Навроцька, С.В. Сенік; за заг. ред. В.М. Коссака. Харків: Право, 2020. 752 с.

Додаткова література:

Борщевська О. Судовий імунітет держави в розгляді приватноправових спорів за участю іноземних осіб. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 3. С. 77-82.

Визнання та виконання рішень іноземних судів та міжнародних комерційних арбітражів: компендіум; за заг. ред. В.В. Комарова. Харків: Право, 2020. 668 с.

Довгерт А.С., Цірат Г.А. Актуальні питання кодифікації міжнародного приватного права та міжнародного цивільного процесу. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2022. Т. 29. №3. С. 137–159.

Матвєєва А. Актуальні трансформаційні процеси у міжнародному приватному праві. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. № 1 (43). 2022. С. 64-72.

Токарчук Л.М. Проблеми кодифікації міжнародного цивільного процесу. *Вісник Одеського національного університету. Правознавство*. Том 25. № 2. 2023. С. 30-35.

Цірат Г.А. Міжнародний цивільний процес: шляхи реформування у сучасних умовах. *Право України*. 2020. № 6. С. 166–188.

Іноземна література:

Bux U., Maciejewski M. Judicial cooperation in civil matters. Fact Sheets on the European Union. 2022.

URL: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/154/judicial-cooperation-in-civil-matters>

European Law Institute/ UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure of 2020. 509 p.

URL: <https://www.unidroit.org/english/principles/civilprocedure/eli-unidroit-rules/200925-eli-unidroit-rules-e.pdf>

King S. Global Civil Procedure. *Harvard International Law Journal*. 2022. Vol. 62, Issue 1. URL: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3652731>

Інтернет-ресурси:

Європейський суд з прав людини. URL: <http://echr.coe.int>

Єдиний державний реєстр судових рішень України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>

Законодавство України. Верховна Рада України: офіц. веб-портал. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws>

Комісія ООН з права міжнародної торгівлі (UNCITRAL). URL: <https://uncitral.un.org/>

Міжнародна торгова палата (ICC). URL: <https://iccwbo.org/>

Міжнародний центр врегулювання інвестиційних спорів (ICSID). URL: <https://icsid.worldbank.org/>

Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua>

ООН. URL: <http://www.un.org>

Семінарське заняття 10 АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО КОМЕРЦІЙНОГО АРБІТРАЖУ

План

1. Поняття і види міжнародного комерційного арбітражу

2. Міжнародно-договірна уніфікація комерційного арбітражу
3. Міжнародні регламенти, типовий закон про міжнародний комерційний арбітраж ЮНСІТРАЛ
4. Арбітражна угода та компетенція міжнародного комерційного арбітражу
5. Арбітражні рішення. Виконання рішень

Самостійна робота

Опрацювання питань:

1. Особливості розгляду справи в міжнародному комерційному арбітражі.
2. Визнання і виконання іноземних арбітражних рішень. Роль державного суду в перегляді арбітражного рішення (скасування) та забезпеченні виконання іноземного арбітражного рішення.
3. Вашінгтонська Конвенція про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами 1965 р.: загальна характеристика.

Реферати, доповіді

1. Європейська конвенція про зовнішньоторговельний арбітраж 1961 року: загальні засади.
2. Система Міжнародного Центру з врегулювання Інвестиційних Спорів (ICSID).

Література

Нормативні акти:

Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>

Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16 квітня 1991 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12>

Закон України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>

Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» від 24 лютого 1994 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4002-12>

Конвенція Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_003#Text.

Конвенція Організації Об'єднаних Націй про позовну давність у міжнародній купівлі-продажу товарів від 14 червня 1974 р. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 36. ст. 368. 34. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_002#Text.

Конвенція про юрисдикцію, визнання та виконання судових рішень у цивільних та комерційних справах 2007 р. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2007:339:FULL&from=EN>

Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

Основна література:

Білоусов Є.М., Яковюк І.В. Міжнародне приватне право: підручник. Х.: Право, 2021. 408 с.

Вишновецька С.В., Корнєєв Ю.В. Міжнародне приватне право: навч. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2020. 164 с.

Міжнародне приватне право. Навчальний посібник. Практикум / В.О. Бажанов, О.О. Білик-Ромашенко, Т.В. Боднар, Е.М. Грамацький, І.А. Діковська, А.О. Кодинець, О.В. Кохановська, Р.А. Майданик, Л.В.

Панова, Ю.Д. Притика, Л.І. Радченко, В.В. Цюра / кер. авт. кол. д-р юрид. наук, проф. І.А. Діковська. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 368 с.

Міжнародне приватне право: особлива частина: навч.-метод. посіб. / О.Р. Вайцеховська, О.В. Руденко. Харків: Право, 2023. 520 с.

Міжнародне приватне право: навч. посіб., практикум / [В.О. Бажанов та ін.]. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 365 с.

Міжнародне приватне право: підручник / [Є.М. Білоусов та ін.]; за заг. ред. Є.М. Білоусова, І.В. Яковюка; М-во освіти і науки України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2020. 407 с.

Фединяк Г.С., Фединяк Л.С. Міжнародне приватне право: підручник. Вид. 8-ме, переобл. і допов. Київ: Алерта, 2021. 524 с.

Цивільне право України: навч. посіб. до складання вступ. випробування в магістратуру у форматі ЗНО / В.І. Борисова, К.Ю. Іванова, Б.П. Карнаух, Ю. Є. Ходико. Харків: Право, 2021. 396 с.

Цивільне процесуальне право України: підручник/ В.М. Коссак, Р.Я. Лемик, Ю.В. Навроцька, С.В. Сенік; за заг. ред. В.М. Коссака. Харків: Право, 2020. 752 с.

Додаткова література:

Визнання та виконання рішень іноземних судів та міжнародних комерційних арбітражів: компендіум; за заг. ред. В.В. Комарова. Харків: Право, 2020. 668 с.

Волощук О.Т., Гетманцев М.А. Дотримання принципу конфіденційності при розгляді інвестиційних спорів в МКАС. *Підприємництво, господарство і право*. № 3. 2020. С. 333-338. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/3/57.pdf>

Волощук О.Т., Гетманцев М.О. Арбітрабельність комерційних спорів у світлі права Європейського Союзу. *Юридична Україна*. 2022. № 5. С. 40-47.

Волощук О.Т., Гетманцев М.О. Інституційні арбітражі: поняття, специфічні риси та особливості правового регулювання організації та діяльності. *Юридична Україна*. 2023. № 3. С. 30-38.

Волощук О.Т., Гетманцев М.О. Міжнародні інституційні арбітражі: специфічні риси та види. *Юридична Україна*. 2023. № 4. С. 26-33.

Волощук О.Т., Гетманцев М.О. Особливості притягнення до відповідальності арбітрів міжнародного комерційного арбітражу. *Юридична Україна*. К.: Юрінком Інтер, 2020. № 1. С. 32-39.

Волощук О.Т., Гетманцев М.О. Порухнення публічного порядку ЄС як підстава відмови у визнанні та виконанні арбітражних рішень на територіях держав-членів ЄС. *Юридична Україна*. № 7. 2022. С. 33-42.

Галіахметов І.А., Чорна В.Г. Новий lex mercatoria та сучасна модернізація міжнародного комерційного права. *Київський часопис права*. 1. 2024. С. 286-293.

Корнева П. М., Храпська А.О. Автономія волі сторін у міжнародному приватному праві: деякі аспекти реалізації в умовах війни. *Наукові перспективи*. 2022. №11 (29). С 303-314.

Нагнибіда В.І. Механізм правозастосування при вирішенні спорів у міжнародному комерційному арбітражі; за ред. проф. О.Д. Крупчана. Київ, 2020. 492 с.

Іноземна література:

International Arbitration: Law and Practice; 3rd edition. Wolters Kluwer. (June 7, 2021). 616 p.

International Commercial Arbitration in the European Union; Brussels I, Brexit and Beyond; Chukwudi Ojiegbe, Centre for Private International Law, University of Aberdeen, UK.2020. 320 p.

International Commercial Arbitration. A Comparative Introduction: monography; Principles of Commercial Law series Franco Ferrari, Friedrich Rosenfeld and John Fellas. USA: Elgar Publishing, Incorporated, Edward, Massachusetts. 2022. 288 p.

International Commercial Arbitration. Thomson West. 2022. 808 p.

International Investment Law and Arbitration. Cambridge University Press; 2nd edition (April 22, 2021). 682 p.

Інтернет-ресурси:

Єдиний державний реєстр судових рішень України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>

Законодавство України. Верховна Рада України: офіц. веб-портал. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws>

Комісія ООН з права міжнародної торгівлі (UNCITRAL). URL: <https://uncitral.un.org/>

Міжнародна торгова палата (ICC). URL: <https://iccwbo.org/>

Міжнародний комерційний арбітражний суд при ТПП України. URL: <https://icac.org.ua/>

Міжнародний центр врегулювання інвестиційних спорів (ICSID). URL: <https://icsid.worldbank.org/>

Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua>

ООН. URL: <http://www.un.org>

ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

Виконання індивідуальних завдань включає написання есе та проведення аналізу законодавства України у сфері правового регулювання приватно-правових відносин, ускладнених іноземним елементом, міжнародних договорів, конвенцій та угод у цій сфері та відповідної судової практики. Есе повинно являти собою результати поглибленого дослідження окремих питань курсу та бути підкріпленим значною науково-літературною базою та прикладами з практики.

Індивідуальні завдання можуть уточнюватись і змінюватись під час навчального процесу за взаємною згодою викладача і студента.

Тема	Опис змісту індивідуального завдання
1.	I. Підготувати есе: 1. Міжнародне публічне право і міжнародне приватне право: проблеми розмежування та сучасні тенденції щодо взаємопроникнення. 2. Глобальні виклики та загрози перед міжнародним публічним та приватним правом сучасності. II. Провести правовий аналіз положень Закону України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 р.
2.	I. Підготувати есе: 1. Правові принципи як основа системи міжнародного приватного права. 2. Специфіка предмету та методу правового регулювання в міжнародному приватному праві. II. Провести правовий аналіз «Принципів про вибір права в міжнародних комерційних контрактах 2015 р.».
3.	1. Сучасна правова доктрина про природу міжнародного приватного права. 2. Загальна характеристика теорій приватного права у

	західній правовій думці. II. Провести правовий аналіз «Генеральної угоди з тарифів і торгівлі, 1994 р.».
4.	I. Підготувати есе: 1. Торговельне право та міжнародне приватне право: співвідношення та взаємодія. 2. Звичай та торгові обороти в практиці зовнішньоекономічної діяльності. II. Провести правовий аналіз звичаїв міжнародної торгівлі, які найбільш частіше застосовуються у практиці зовнішньоторговельній практиці.
5.	I. Підготувати есе: 1. Міжнародне приватне право і захист прав людини в умовах агресії: сучасні тенденції та перспективи. 2. Історія розвитку та становлення міжнародного приватного права. II. Провести правовий аналіз положень «Конвенції Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів» від 11 квітня 1980 року.
6.	I. Підготувати есе: 1. Проблемні аспекти працевлаштування іноземців та апатридів в Україні: аналіз вітчизняного законодавства та практики. 2. Порядок отримання пенсії для українських громадян, що проживають за кордоном. II. Провести правовий аналіз вітчизняної судової практики про вирішення спорів щодо працевлаштування іноземців в Україні.
7.	I. Підготувати есе: 1. Проблемні аспекти оформлення аліментів на утримання дитини в міжнародному приватному праві: аналіз вітчизняного законодавства та практики.

	2. Шлюб з іноземним елементом: основні проблемні аспекти. II. Провести правовий аналіз вітчизняної судової практики про вирішення спорів про сплату аліментів батьками-іноземцями дітям-громадянам України.
8.	I. Підготувати есе: 1. Зміст заяви про прийняття спадщини за кордоном. 2. Особливості прийняття спадщини за кордоном в умовах воєнного стану. II. Провести правовий аналіз вітчизняної судової практики про вирішення спорів про прийняття спадщини іноземцями в Україні.
9.	I. Підготувати есе: 1. Специфіка вирішення спорів в рамках міжнародного цивільного процесу. 2. Проблемні аспекти визнання іноземних судових рішень в Україні (скласти проект рішення суду). II. Провести правовий аналіз вітчизняної практики щодо виконання іноземних судових рішень на території України.
10.	I. Підготувати есе: 1. Актуальні проблеми сучасного он-лайн арбітражу. 2. Проблемні аспекти укладення арбітражної угоди (скласти проект арбітражної угоди). II. Провести правовий аналіз вітчизняної практики щодо визнання та виконання іноземних арбітражних рішень на території України.

БЛОК ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ

1. Позначте визначення, яке розкриває поняття «міжнародне приватне право»:

- а) «підгалузь міжнародного права, що регулює міжнародні економічні відносини»;
- б) «сукупність норм, що регулюють приватні та процесуальні відносини, які виникають у сфері міжнародного спілкування між юридичними та фізичними особами»;
- в) «сукупність норм національного права, що регулюють відносини міжнародного обміну товарами та послугами»;
- г) «сукупність принципів та норм, що є загальнообов'язковими для усіх держав в приватноправовій сфері».

2. Вкажіть вид суспільних відносин, який не належить до предмету регулювання міжнародного приватного права:

- а) відносини з міжнародного усиновлення;
- б) міжнародне оподаткування;
- в) відносини, пов'язані з розрахунками в іноземній валюті;
- г) відносини, пов'язані з авторськими правами щодо творів, виданих за кордоном.

3. Вкажіть ознаку, яка характеризує приватні правовідносини:

- а) ієрархічні відносини між суб'єктами;
- б) перевага директивно-зобов'язуючих норм права;
- в) широке використання договірної форми регулювання;
- г) одностороннє волевиявлення суб'єктів.

4. Вкажіть способи правового впливу на певні суспільні відносини, які не притаманні міжнародному приватному праву:

- а) колізійний метод;
- б) диспозитивний метод;
- в) метод рекомендацій; г) метод приписів.

5. Хто вперше застосував вислів «міжнародне приватне право»?

- а) Дж.Сторі;

- б) І.Бентам;
- в) В.Шафннер;
- г) П.Манчіні.

6. Які форми права застосовуються у міжнародному приватному праві?

- а) міжнародні договори;
- б) внутрішнє законодавство;
- в) господарські договори;
- г) судова та арбітражна практика

7. Які акти внутрішнього законодавства повністю присвячені врегулюванню правовідносин за участю іноземного елемента?

- а) Закон України «Про міжнародне приватне право»;
- б) Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність»;
- в) Закон України «Про правовий статус іноземців»;
- г) Закон України «Про громадянство України».

8. Для вирішення яких питань, що виникають у сфері приватноправових відносин з іноземним елементом, застосовується Закон України «Про міжнародне приватне право»?

- а) Визначення застосовуваного права;
- б) Визначення форми здійснення правосуддя за участю іноземного елемента;
- в) виконання судових доручень;
- г) визнання та виконання в Україні рішень іноземних судів.

9. Якими нормативними актами України дозволено застосування звичаїв?

- а) Господарсько-процесуальний кодекс України;
- б) Закон України «Про міжнародне приватне право»;
- в) Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж»;
- г) Кодекс торговельного мореплавства України.

10. В якій країні судова та арбітражна практика є формою міжнародного приватного права?

- а) Україна;
- б) Велика Британія;

в) Молдова;

г) Іспанія.

11. Які основні шляхи узгодження законодавства різних країн?

а) Зближення законодавства;

б) Гармонізація законодавства;

в) Обмін законодавства;

г) Уніфікація законодавства.

12. Колізійна норма – це:

а) норма, що містить колізію;

б) норма, яка визначає, право якої держави має бути застосоване до правовідносин, ускладнених іноземним елементом;

в) норма, яка усуває колізію між нормативними актами однієї держави;

г) норма-санкція.

13. Структуру колізійної норми складають такі елементи:

а) диспозиція;

б) обсяг;

в) санкція;

г) прив'язка.

14. Формулою прикріплення називають:

а) односторонню прив'язку;

б) двосторонню прив'язку;

в) обсяг колізійної норми;

г) гіпотезу колізійної норми.

15. До множинних (складних) колізійних норм відносяться:

а) альтернативні норми;

б) субсидіарні норми;

в) кумулятивні норми;

г) спеціальні норми.

16. Міжнародне приватне право України покликане розв'язувати:

а) колізії між окремими джерелами права однієї держави;

- б) колізії між правовими системами окремих територіальних одиниць, що мають автономні правові системи у межах однієї держави (інтерлокальні колізії);
- в) колізії, що виникають між правовими системами різних держав;
- г) колізії з національним законодавством України

17. В обсязі колізійної норми визначається:

- а) правом якої держави будуть регулюватися правовідносини, вказані у даній нормі;
- б) правовідношення, до якого буде застосовуватися дана норма;
- в) відповідальність за порушення приписів даної норми;
- г) обсяг прав та обов'язків суб'єктів даних правовідносин.

18. Обмеження цивільної дієздатності фізичної особи або визнання фізичної особи недієздатною в Україні визначається:

- а) за особистим законом;
- б) за законом місця проживання;
- в) законом громадянства фізичної особи;
- г) за законодавством України.

19. Формула прикріплення «особистий закон фізичної особи» включає такі різновиди:

- а) закон громадянства;
- б) закон місця знаходження нерухомості;
- в) закон місця проживання;
- г) закон місця здійснення діяльності.

20. Терміном «трансмisiя» визначається:

- а) обхід закону;
- б) зворотне відсилання;
- в) відсилання до права третьої країни;
- г) застереження про взаємність.

21. До інструментів, що змінюють обсяг дії національного права стосовно іноземців певної державної приналежності, відноситься:

- а) реторсія;
- б) національний режим;
- в) взаємність;

г) автономія волі.

22. *Іноземне право не застосовується, оскільки його застосування суперечить правопорядку, основам моралі, суспільним устоям, добрим звичаям тощо. В даному випадку мова йде про:*

- а) негативне застереження про публічний порядок;
- б) позитивне застереження про публічний характер;
- в) обхід закону;
- г) зворотне відсилення.

23. *У силу якого режиму іноземці однієї держави користуються максимумом тих прав, що надані особам іншої держави:*

- а) національного режиму;
- б) режиму найбільшого сприяння;
- в) недискримінаційного режиму;
- г) спеціального режиму.

24. *Міжнародні договори та багатосторонні конвенції виходять із принципів:*

- а) матеріальної взаємності;
- б) формальної взаємності;
- в) спеціального правового режиму;
- г) національного режиму.

25. *Реторсія у міжнародному приватному праві – це:*

- а) результат зіткнення (колізії) колізійних норм різних держав;
- б) заходи примусового впливу у відповідь на недружні дії іншої держави;
- в) один із способів кваліфікації колізійних норм;
- г) відсилення до права третьої держави.

26. *Кульгаючі відносини – це:*

- а) відносини, що отримали неоднакову правову оцінку у праві різних держав;
- б) відносини, не врегульовані правовими нормами;
- в) відносини, що врегульовані міжнародними звичаями;
- г) неврегульовані національним законодавством правовідносини.

27. У яких випадках може бути відмовлено у визнанні або виконанні арбітражного рішення?

- а) Якщо одна із сторін є недієздатною або угода сторін є недійсною за законом;
- б) Якщо сторону, проти якої винесено рішення, не було належним чином сповіщено про призначення арбітра чи про арбітражний розгляд;
- в) склад третейського суду або арбітражна процедура не відповідали угоді сторін;
- г) якщо одна із сторін не отримала екземпляр арбітражного рішення.

28. Якими нормативними актами регулюється діяльність міжнародного комерційного арбітражу?

- а) Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж»;
- б) Закон України «Про міжнародне приватне право»;
- в) Типовий закон 1985 р. Про міжнародний комерційний арбітраж прийнятий Комісією ООН з права міжнародної торгівлі;
- г) Цивільним процесуальним Кодексом України.

29. Іноземний елемент – це:

- а) правовідносини між іноземцями, які регулюються правом іноземної держави;
- б) джерело права іноземної держави, щодо іноземців та осіб без громадянства;
- в) юридичний факт, що мав чи має місце за кордоном, об'єкт, який знаходиться на території іноземної держави та суб'єкт, який має іноземну незалежність;
- г) товар чи продукція іноземного походження.

30. Засновниками доктрини міжнародного приватного права вважаються:

- а) Антоніо Бустаманте (Куба) і Вільям Блекстоун (Англія);
- б) Джозеф Сторі (США) та Жан Камбасерес (Франція);
- в) італійські правники XIV ст. Бартол та Бальд;
- г) французькі юристи Карро та Жюйар.

31. Норми міжнародного договору можуть перетворюватись у норми внутрішньодержавного права шляхом:

- а) подолання колізій адміністративним методом;
- б) ухвалення відповідного національного нормативного акту;
- в) ратифікації міжнародного договору;
- г) шляхом внесення відповідних змін до Конституції.

32. Колізійне право США розпочало розвиватися з огляду на необхідність вирішення:

- а) колізії між федеральним законодавством США і міжнародним правом;
- б) внутрішніх колізій між законами штатів;
- в) колізій між різними підгалузями міжнародного права;
- г) колізій конституційного права США.

33. Джерелами міжнародного приватного права є:

- а) рішення авторитетних міжнародних громадських організацій;
- б) резолюції Організації Об'єднаних Націй;
- в) внутрішнє законодавство, міжнародні угоди, міжнародні й торговельні звичаї, судова та арбітражна практика;
- г) Статут ООН.

34. Внутрішні закони та підзаконні акти можуть:

- а) завжди бути джерелом міжнародного приватного права;
- б) повністю стосуватися відносин міжнародного приватного права або ж стосуватися його певною частиною своїх норм;
- в) бути джерелом міжнародного публічного права, але не бути джерелом міжнародного приватного права;
- г) бути джерелом для розробки джерел міжнародного приватного права.

35. У більшості правових систем:

- а) міждержавні угоди не є основним джерелом міжнародного приватного права;
- б) міжнародні угоди є основним джерелом міжнародного приватного права;

в) міжнародні угоди є допоміжним джерелом міжнародного приватного права;

г) міжнародні угоди є факультативним джерелом міжнародного приватного права.

36. Норми міжнародного договору застосовуються до цивільноправових відносин у контексті міжнародного приватного права;

а) шляхом трансформації їх у норми внутрідержавного права;

б) безпосередньо, якщо не суперечать нормам національного правового акту;

в) опосередковано, якщо суперечать нормам національного правового акту;

г) якщо визнаються обома суб'єктами приватноправових відносин.

37. Переважне право на усиновлення дитини громадянина України мають іноземці, які є:

а) громадянами держав, з якими Україна уклала договір про надання правової допомоги;

б) родичами дитини;

в) матеріально забезпеченими згідно встановленого рівня і не мають власних дітей;

г) родичами дитини, що постійно проживають за кордоном.

38. Визнання батьківства в Україні провадиться за:

а) особистим законом батьків;

б) за законом України;

в) за законом місця проживання дитини;

г) за нормами міжнародного права.

39. Позначте колізійні прив'язки щодо трудових відносин, які передбачені Законом України «Про міжнародне приватне право»:

а) автономія волі сторін;

б) особистий закон наймача (роботодавця);

в) закон місця укладання трудового контракту;

г) закон місця виконання роботи.

40. Позначте основні вимоги національного законодавства щодо надання дозволу на працевлаштування іноземців в Україні:

- а) дозвіл на працевлаштування має бути отриманий будь-яким іноземним громадянином чи особою без громадянства, незалежно від того постійно чи тимчасово вони перебувають на території України;
- б) дозвіл на працевлаштування іноземці отримують на підставі заяви, особисто поданої до центру зайнятості;
- в) дозвіл на працевлаштування видається на строк до одного року;
- г) дозвіл на працевлаштування може бути оформлений іноземцю за умови, що в країні (регіоні) відсутні працівники, що можуть виконувати цей вид роботи, якщо інше не передбачене міжнародними договорами України.

41. Які питання відносять до міжнародного цивільного процесу?

- а) Міжнародна юрисдикція з цивільних справ;
- б) Цивільне процесуальне становище іноземців, осіб без громадянства, іноземних підприємств і організацій, іноземної держави та її дипломатичних представників, міжнародних організацій.
- в) Судових доказів у цивільних справах за участю іноземців;
- г) Відносини що виникають між позивачем та відповідачем.

42. Які нормативні акти є джерелами міжнародного цивільного процесу?

- а) Конституція України;
- б) Цивільний процесуальний кодекс України;
- в) Міжнародні договори;
- г) Судові прецеденти.

43. Які підстави визначення підсудності справ судами України?

- а) Якщо сторони своєю угодою передбачили підсудність справи з іноземним елементом;
- б) Якщо відповідач на території України має місце проживання або місцезнаходження, або рухоме чи нерухоме майно;

в) У справах про відшкодування шкоди, її завдано на території України;

г) Якщо міжнародна судова інстанція визнала компетентним суд України.

44. В яких випадках підсудність судам України є виключною?

а) Якщо спадкодавець був громадянином України і мав в ній місце проживання;

б) Якщо у справі, яка стосується правовідносин між дітьми та батьками, обидві сторони мають місце проживання в Україні;

в) Якщо у справі, яка стосується правовідносин між подружжям , шлюб був укладений в Україні;

г) Якщо у справах про банкрутство боржник був створений відповідно до законодавства України.

45. Хто має судовий імунітет?

а) Іноземні держави;

б) Дипломатичні представники іноземних держав;

в) Економічні, культурні та спортивні делегації іноземних держав;

г) Міжнародні організації.

46. Яка мета направлення судових доручень?

а) вручення документів за кордоном;

б) отримання доказів за кордоном;

в) налагодження співробітництва між судовими інстанціями;

г) вчинення окремих процесуальних дій за кордоном.

47. Які існують способи направлення судових доручень?

а) Дипломатичний порядок;

б) Зносини органів юстиції через свої центральні органи;

в) Через посередників – міжнародні юрисдикційні органи;

г) Виконання окремих доручень консульськими установами.

48. На протязі якого терміну з моменту набрання рішенням іноземного суду законної сили, воно може бути пред'явлено до примусового виконання?

а) три роки;

б) два роки;

- в) один рік;
- г) шість місяців.

49. Які судові інстанції України розглядають клопотання про дозвіл на примусове виконання рішень іноземних судів?

- а) Верховний суд України;
- б) Вищий господарський суд України;
- в) Апеляційні суди областей, Автономної республіки Крим за місцем проживання боржника;
- г) Місцеві суди за місцем проживання боржника.

50. До міжнародного комерційного арбітражу можуть за угодою сторін передаватися такі спори:

- а) спори з договірних та інших цивільно-правових відносин, що виникають при здійсненні зовнішньоторговельних та інших видів міжнародних економічних зв'язків, якщо комерційне підприємство хоча б однієї із сторін знаходиться за кордоном;
- б) спори підприємств з іноземними інвестиціями і міжнародних об'єднань та організацій, створених на території України, між собою, спори між їх учасниками, а так само їх спори з іншими суб'єктами права України;
- в) Спори між українськими суб'єктами господарювання, якщо вони здійснюють зовнішньоекономічну діяльність і належним чином зареєстровані як такі;
- г) спори між іноземними юридичними особами.

51. Міжнародні арбітражні суди є:

- а) постійно діючі;
- б) діючі на протязі одного року;
- в) випадкові;
- г) суди одного арбітра.

52. Учасниками арбітражного процесу можуть бути?

- а) арбітр;
- б) експерт;
- в) прокурор;
- г) захисник (адвокат).

53. В яких випадках третейський суд приймає постанову про припинення арбітражного розгляду?

- а) позивач відмовляється від своїх вимог, якщо тільки відповідач не висуне заперечень проти припинення розгляду;
- б) сторони домовляться про припинення розгляду;
- в) є відповідне рішення державного органу управління про таке припинення розгляду;
- г) третейський суд визнає, що продовження розгляду з якоїсь причини непотрібним або неможливим.

54. Що таке арбітражний суд ad hoc?

- а) Звичайний комерційний арбітраж;
- б) Комерційний арбітраж англomовних країн;
- в) Арбітраж, що утворюється для розгляду конкретної справи;
- г) Постійно діюча палата третейського суду.

55. Арбітражна угода містить наступні положення?

- а) Угода про передачу до арбітражу всіх можливих спорів;
- б) Угода сторін про передачу до арбітражу тільки окремих спорів;
- в) Угода про передачу до арбітражу тільки тих спорів, які не вирішені державними судовими органами;
- г) угода про вирішення спору шляхом заліку позивних вимог.

56. При яких організаціях України існують постійно діючі міжнародні комерційні арбітражі?

- а) При Національному банку України;
- б) При Вищому господарському суді України;
- в) При Торгово-промисловій палаті України;
- г) При Вищій раді юстиції України.

57. У виконанні рішення міжнародного комерційного арбітражу може бути відмовлено у випадку, якщо:

- а) арбітражне рішення було скасоване компетентною владою країни, де воно було винесене;
- б) арбітражне рішення було підписано не усіма арбітрами;
- в) арбітражний суд неправильно застосував норми застосовуваного матеріального права;

г) арбітражне рішення винесене арбітрами, які не мали юридичної освіти.

58. В зарубіжних країнах існує декілька моделей приведення до виконання арбітражних рішень. Що з наведених не відноситься до таких моделей:

- а) депонування;
- б) екзекватура;
- в) реєстрація;
- г) інвеститура.

59. Екзекватура в міжнародному комерційному арбітражі – це:

- а) процедура скасування арбітражного рішення;
- б) процедура добровільного виконання арбітражного рішення;
- в) пред'явлення в суд позову на підставі арбітражного рішення як свідчення наявності боргового зобов'язання;
- г) процедура, в ході якої сторона, що виграла справу, звертається до суду із проханням про визнання й виконання рішення.

60. Які наслідки відмови у визнанні та виконанні іноземного арбітражного рішення згідно?

- а) сторона більше не має права звертатися до такої процедури;
- б) сторона може ініціювати таку процедуру в іншій країні, де є майно боржника;
- в) сторона має право оскаржити таку відмову в Постійній палаті третейського суду (м. Гаага);
- г) сторона має право ініціювати таку процедуру в іншій країні-учасниці Нью-Йоркської конвенції про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень 1958 р.

БЛОК ЗАДАЧ

Задача № 1

На території України відбулася дорожньо-транспортна пригода, в результаті якої завдано шкоди легковому автомобілю, що належав польському підприємству, вантажівкою авто-перевізного підприємства України. Як було встановлено, винним у ДТП є водій вантажівки, який не впорався з управлінням. Польське підприємство звернулося з позовом про відшкодування шкоди, завданої автомобілю, у розмірі вартості його ремонту. Вимоги позивача ґрунтуються на нормах ЦК України.

На підставі якого нормативного акта буде визначене належне до застосування право?

Право якої держави буде застосовано для вирішення спору?

Задача № 2

Розгляньте наступні ситуації і дайте відповіді на питання, наведені нижче:

а) при складанні заповіту на території України громадянин Грузії Р. встановив у ньому, що спадкові відносини, які виникнуть після його смерті, регулюються правом Франції;

б) громадянин України П. та його дружина – громадянка Канади – Р. уклали угоду, в якій закріпили, що майнові наслідки їх шлюбу регулюються правом Румунії;

в) громадянка України С. та громадянин Японії Г. звернулися до відділу реєстрації актів цивільного стану України із заявою про укладення їх шлюбу за формою і в порядку, передбаченому законодавством Японії;

г) підприємство, зареєстроване в Нідерландах, та українське підприємство уклали договір оренди нерухомого майна, яке знаходиться на території України. У вказаному договорі сторони

зазначили, що до тлумачення змісту договору застосовується право Індії.

У чому полягає принцип автономії волі сторін?

Які види автономії волі сторін можна назвати?

Що є підставою для реалізації принципу автономії волі?

Чи будуть визнані в Україні наведені вище правочини?

Задача № 3

Поясніть, чи наявний у наведених нижче прикладах обхід закону і чи є такі дії протиправними:

а) громадянка України виїжджає на територію США, де народжує дитину з метою отримання дитиною громадянства США;

б) усиновитель та усиновлена ним донька, громадяни України, виїжджають в іншу країну на постійне проживання, де укладають шлюб;

в) громадяни України та Болгарії з метою уникнення необхідності нотаріального посвідчення договору дарування житлового будинку укладають цей договір на території країни, у законодавстві якої відсутня вимога щодо його нотаріального посвідчення;

г) підприємство, зареєстроване на території України, та підприємство, створене за законодавством Польщі, при укладенні договору купівлі-продажу закріпили в ньому, що для визначення змісту прав та обов'язків сторін за цим договором застосовується право Венесуели.

Задача № 4

Підприємство, зареєстроване в м. Братислава (Словаччина), відкрило на території України свою філію, предмет діяльності якої – надання транспортних послуг з перевезення пасажирів та вантажів як у міжнародному автомобільному сполученні, так і регулярних (міських та міжміських) перевезень. У зв'язку з тим, що автоперевезення в Україні підлягають ліцензуванню, компанія звернулася до Головної державної інспекції на автомобільному

транспорті з клопотанням про видачу ліцензії. У наданні ліцензії було відмовлено на тій підставі, що іноземна юридична особа не може здійснювати автомобільні перевезення по території України. Словацьке підприємство має намір оскаржити дане рішення. Проаналізуйте ситуацію, що склалася, та надайте консультацію.

Задача № 5

Судноплавна компанія, що знаходиться та зареєстрована у Великій Британії, уклала з підданою Об'єднаного Королівства Великої Британії та Північної Ірландії п. Сміт трудову угоду, яка передбачала її роботу в якості касира на пароплавному паромі, що здійснює рейси між британським портом Дувр та французьким містом Гавр. Судно, на якому працювала п. Сміт, ходило під німецьким прапором та було внесено до реєстру судів м. Гамбург. Трудовий договір з нею було розірвано достроково. Пані Сміт звернулася із позовом до німецького суду.

Яке право має бути застосоване щодо розірвання договору?

Яка країна має розглядатися як країна місця роботи щодо морського судна?

Чи можна виходити з того, що судно є «плаваюча частина території держави»?

Задача № 6

Громадянин України (18 років) та громадянка Пакистану (14 років) звернулися до місцевого органу РАЦС України із заявою про реєстрацію шлюбу. Співробітник РАЦС відмовив у прийнятті заяви на тій підставі, що дівчина за законодавством України не досягла шлюбного віку. Заявники заперечували, посилаючись на законодавство Пакистану, згідно з яким шлюбний вік жінок становить 11 років.

Чи правомірні дії співробітника РАЦС?

Які норми чинного законодавства України регулюють зазначені відносини?

Чи могла б пара зареєструвати шлюб у консульській установі Пакистану?

Задача № 7

До судової установи України надійшло клопотання про визнання та виконання на території України рішення господарсько адміністративного трибуналу іспанської провінції Астурія (Tribunal Económico-Administrativo Regional del Principado de Asturias) щодо українського підприємства. Суддя відмовив у задоволенні клопотання, посилаючись на те, що між Україною та Іспанією не укладено угоди про взаємне визнання та виконання судових рішень, крім того, українське підприємство є містоутворюючим, від нього залежить бюджет цілого міста, а виконання зазначеного рішення може спричинити складну фінансову ситуацію.

Чи правомірне рішення прийняв суд?

Обґрунтуйте відповідь.

Задача № 8

До господарського суду м. Києва звернулося українське АТ «Фаянсовий завод» з позовом до англійської компанії Howard&Ackford. Спір виник з приводу зовнішньоекономічного контракту, який виконувався в основному на території України. Згаданий контракт містив арбітражне застереження про вирішення можливих спорів у комерційному арбітражі. Оскільки спір було передано до господарського суду, представник відповідача (англійської компанії Howard&Ackford) надав свої заперечення на позов, докази, брав участь у судовому розгляді. Але, не погодившись із рішенням суду, подав апеляційну скаргу, де зазначив, що позов було подано з порушеннями угоди про передачу справи на розгляд до третейського суду, тому господарський суд не мав права розглядати спір, що впливав з контракту.

Якими нормативними актами регулюються питання про передачу спорів на розгляд комерційного арбітражу?

Чи правильно вчинив суд першої інстанції, розглянувши справу?
Обґрунтуйте відповідь.

Задача № 9

Українське машинобудівне підприємство звернулося до МКАС при ТПП України із позовом до лаоської фірми у зв'язку із несплатою за договором постачання сільськогосподарської техніки; арбітражне застереження про розгляд спору саме цим арбітражем було частиною укладеного контракту. На адресу відповідача були направлені копія позовної заяви та усі належні документи, запропоновано обрати арбітра. У відповідь лаоська компанія надіслала заяву про те, що не визнає український арбітраж. У подальшому відповідач був повідомлений про день слухання справи, але на засідання не з'явився. Арбітраж розглянув справу і виніс рішення.

Чи мав право МКАС розглядати справу за таких умов?
Яка процедура розгляду спорів у подібних ситуаціях?

Задача № 10

Українське АТ «Світязь» та офшорна компанія «Sanders», зареєстрована у штаті Делавер США, уклали у 2006 р. угоду про сумісну діяльність, усі спори, пов'язані з цим договором, мали розглядатися Арбітражним інститутом Торгової палати Стокгольма відповідно до його Регламенту англійською мовою. У застереженні було також вказано, що спори мають вирішуватися по справедливості (*ex aequo et bono*). АТ «Світязь» неодноразово порушувало умови договору, і компанія «Sanders» звернулася до арбітражу, який прийняв рішення про стягнення заборгованих сум на користь офшорної компанії. У подальшому компанія «Sanders» звернулася до українського суду із заявою про примусове виконання арбітражного рішення, але їй було відмовлено, оскільки рішення арбітражу не містило посилань на належне до застосування право, тобто було незаконним.

Чи правомірне рішення прийняв суд?
Обґрунтуйте відповідь.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна:

Нормативні акти:

Генеральна угода з тарифів і торгівлі, 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_003.

Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>

Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН, 1970 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_569.

Заключний акт НБСЄ, 1975 р. URL: http://zakon.nau.ua/doc/?code=994_055.

Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 8 липня 2011 р. № 3671-VI. Відомості Верховної Ради України. 2012. № 16. Ст. 146 14. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text>.

Закон України «Про громадянство України» від 18 січня 2001 року № 2235-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 13. Ст. 65. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text>.

Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16 квітня 1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12>

Закон України «Про імміграцію» від 7 червня 2001 року № 2491-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 41. Ст. 197. 26. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2491-14#Text>.

Закон України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>

Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» від 24 лютого 1994 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4002-12>

Закон України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 року 1906-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 50. Ст. 540. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>

Закон України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України» від 21 січня 1994 року 3857-XII. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 18. Ст. 101 35. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/>

show/3857-12#Text.

Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 22 вересня 2011 р. № 3773-VI. Відомості Верховної Ради України. 2012. № 19-20. Ст. 179. 36. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text>.

Закон України «Про ратифікацію Конвенції про міжнародні автомобільні перевезення пасажирів і багажу» від 8 квітня 1999 року № 581-XIV. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 19. Ст. 179 42. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/581-14#Text>.

Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>

Кодекс торговельного мореплавства України: Закон України від 23.05.1995 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/176/95-вр#Text>

Конвенція з питань цивільного процесу 1954 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_083#Text

Конвенція ООН з морського права, 1982 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_057.

Конвенція ООН про морські перевезення вантажів, 1978 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_391

Конвенція ООН про статус біженців, 1951 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_011.

Конвенція Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_003#Text.

Конвенція Організації Об'єднаних Націй про позовну давність у міжнародній купівлі-продажу товарів від 14 червня 1974 р. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 36. ст. 368. 34. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_002#Text.

Конвенція Організації Об'єднаних Націй про юрисдикційні імунітети держав та їх власності 2004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_e50#Text

Конвенція про визнання та виконання іноземних судових рішень у цивільних або торговельних справах 2019 р. URL: <https://assets.hcch.net/docs/806e290ebbd8-413d-b15e-8e3e1bf1496d.pdf>

Конвенція про статус апатридів 1954 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_232#Text

Конвенція про угоди про вибір суду 2005 р. URL: <https://assets.hcch.net/docs/510bc238-7318-47ed-9ed5-e0972510d98b.pdf>

Конвенція про юрисдикцію, визнання та виконання судових рішень у цивільних та комерційних справах 2007 р. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2007:339:FULL&from=EN>

Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

Міжнародна конвенція про захист прав всіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей 1990 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_203#Text

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

Принципи про вибір права в міжнародних комерційних контрактах 2015 р. URL: <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/full-text/?cid=135>

Статут ООН, 1945 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_010.

Угода про заснування Світової організації торгівлі 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_060#Text

Угода про порядок вирішення спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності 1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_076#Text

Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

Підручники, посібники, наукові праці:

Білоусов Є.М., Яковюк І.В. Міжнародне приватне право: підручник. Х.: Право, 2021. 408 с.

Вишновецька С.В., Корнєєв Ю.В. Міжнародне приватне право: навч. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2020. 164 с.

Іванова І.Ф. Міжнародне приватне право. К.: Алерта, 2020. 390 с.

Міжнародне приватне право. Навчальний посібник. Практикум / В.О. Бажанов, О.О. Білик-Ромашенко, Т.В. Боднар, Е.М. Грамацький, І.А. Діковська, А.О. Кодинець, О.В. Кохановська, Р.А. Майданик, Л.В.

Панова, Ю.Д. Притика, Л.І. Радченко, В.В. Цюра / кер. авт. кол. д-р

юрим. наук, проф. І.А. Діковська. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 368 с.

Міжнародне приватне право: особлива частина: навч.-метод. посіб. / О.Р. Вайцеховська, О.В. Руденко. Харків: Право, 2023. 520 с.

Міжнародне приватне право: навч. посіб., практикум / [В.О. Бажанов та ін.]. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 365 с.

Міжнародне приватне право: підручник / [Є.М. Білоусов та ін.]; за заг. ред. Є.М. Білоусова, І.В. Яковюка; М-во освіти і науки України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2020. 407 с.

Фединяк Г.С., Фединяк Л.С. Міжнародне приватне право: підручник. Вид. 8-ме, переобл. і допов. Київ: Алерта, 2021. 524 с.

Цивільне право України: навч. посіб. до складання вступ. випробування в магістратуру у форматі ЗНО / В.І. Борисова, К.Ю. Іванова, Б.П. Карнаух, Ю. Є. Ходико. Харків: Право, 2021. 396 с.

Цивільне процесуальне право України: підручник/ В.М. Коссак, Р.Я. Лемиш, Ю.В. Навроцька, С.В. Сенік; за заг. ред. В.М. Коссака. Харків: Право, 2020. 752 с.

Допоміжна:

Анікіна Г.В. Особливості спадкування відумерлого майна у міжнародному приватному праві. *Економіка. Фінанси. Право*. 2021. № 9/1. С. 39-42.

Аракелян М.Р., Акіменко Ю.Ю., Белогубова О.О. Приєднання України до процесу уніфікації актів міжнародного приватного права в ЄС. *Науковий юридичний журнал*. № 19. 2023. С. 290-295.

Атаманова Н.В. Роль та значення міжнародних договорів у національній правовій системі України. *Право і суспільство*. 2020. № 2-1. С. 7–13.

Бігняк О.В., Владишевська В.В. Застереження про публічний порядок в міжнародному приватному праві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 438-442.

Борщевська О. Судовий імунітет держави в розгляді приватноправових спорів за участю іноземних осіб. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 3. С. 77-82.

Визнання та виконання рішень іноземних судів та міжнародних комерційних арбітражів: компендіум; за заг. ред. В.В. Комарова. Харків: Право, 2020. 668 с.

Войціховський А.В. Міжнародне право: підручник. МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 544 с.

Волощук О.Т. Правовий статус арбітра міжнародного комерційного арбітражу. Монографія. О.Т. Волощук, М.О. Гетманцев. За заг. ред. док. юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О.Д. Крупчана. К., 2020. 170 с.

Волощук О.Т., Гетманцев М.А. Дотримання принципу конфіденційності при розгляді інвестиційних спорів в МКАС. *Підприємництво, господарство і право*. № 3. 2020. С. 333-338. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/3/57.pdf>

Волощук О.Т., Гетманцев М.О. Арбітрабельність комерційних спорів у світлі права Європейського Союзу. *Юридична Україна*. 2022. № 5. С. 40-47.

Волощук О.Т., Гетманцев М.О. Інституційні арбітражі: поняття, специфічні риси та особливості правового регулювання організації та діяльності. *Юридична Україна*. 2023. № 3. С. 30-38. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/YurUkr-3_2023_ok%20(1).pdf

Волощук О.Т., Гетманцев М.О. Міжнародні інституційні арбітражі: специфічні риси та види. *Юридична Україна*. 2023. № 4. С. 26-33. URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/YurUkr-3_2023_ok%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/YurUkr-3_2023_ok%20(1).pdf)

Волощук О.Т., Гетманцев М.О. Особливості притягнення до відповідальності арбітрів міжнародного комерційного арбітражу. *Юридична Україна*. К.: Юрінком Інтер, 2020. № 1. С. 32-39. URL: <http://yu.yurincom.com/wp-content/uploads/2021/03/pdf-2.pdf>

Волощук О.Т., Гетманцев М.О. Порухення публічного порядку ЄС як підстава відмови у визнанні та виконанні арбітражних рішень на територіях держав-членів ЄС. *Юридична Україна*. № 7. 2022. С. 33-42.

Волощук О.Т., Гетманцев М.О. Принцип національної автономії та принцип необхідності ефективного застосування права ЄС при вирішенні спорів в міжнародних комерційних арбітражах: проблеми співвідношення. *Юридична Україна*. № 6. 2022. С. 19-25.

Галіахметов І.А. Концепція *fair trade* і торговельне право Європейського Союзу: сучасні підходи щодо розвитку. *Київський часопис права*. № 2. 2023. С. 137-142.

Галіахметов І.А., Чорна В.Г. Новий *lex mercatoria* та сучасна модернізація міжнародного комерційного права. *Київський часопис права*. 1. 2024. С. 286-293.

Грамацький Е.М. Євроінтеграційні процеси та міжнародне приватне право: окремі аспекти. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 3. С. 357-361.

Грамацький Е.М. Рекодифікація цивільного законодавства України та міжнародне приватне право: до питань перспектив. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 1. С.177-181.

Гулевська Г.Ю. Акти «м'якого права» у системі нормативного регулювання міжнародних торгівельних відносин: теоретичні та практичні аспекти. *Правова держава*. 2020. № 39. С. 62-68.

Діковська І.А. Міжнародне спадкування у ЄС та Україні: напрями адаптації права України до права ЄС: монографія. Київ: Алерта, 2020. 304 с.

Діковська І.А. Міжнародне спадкування у ЄС та Україні: напрями адаптації права України до права ЄС: монографія. Київ: Алерта, 2020. 304 с.

Довгерт А.С. Доктрина міжнародного приватного права в Україні на зламі століть. *Право України*. 2020. № 6. С. 13-40.

Довгерт А.С., Цірат Г.А. Актуальні питання кодифікації міжнародного приватного права та міжнародного цивільного процесу. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2022. Т. 29. №3. С. 137–159.

Достдар Р.М. Регулювання шлюбно-сімейних відносин, ускладнених іноземним елементом. *Юрид. наук. електрон. журн*. 2024. № 5. С. 110-112.

Дякович М.М. Сімейне право України: навчальний посібник. Харків: ЕКУС. 2022. 416 с.

Задорожна С.М. [Спільні матеріальні принципи сучасних правових систем](#). *Приватне та публічне право*. 2020. № 3. С. 97-102.

Запара С.І. Міграційні ризики та проблеми зайнятості в Україні. *Приватне та публічне право*. 2022. № 2. С. 8-13.

Запара С.І., Болбот В.В. Особливості вирішення трудових спорів в Китаї. *Приватне та публічне право*. 2020. № 2. С. 42-47.

Запара С.І., Козодав М.Ю. Реалізація права на страйк: зарубіжний досвід. *Приватне та публічне право*. 2020. № 4. С. 58-61.

Запара С.І., Роговенко О.В. Історико-правова ретроспектива світових міграційних процесів. *Приватне та публічне право*. 2020. № 4. С. 15-20.

Запороженченко А. Дискреція та автономія волі в міжнародному арбітражі: розмежування базових понять. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 12. С. 305-310.

Інкотермс 2020. Правила ICC з використання термінів для внутрішньої та міжнародної торгівлі/ [пер. з англійської ТОВ «Асоціація експортерів і імпортерів «ЗЕД»]. Київ: Асоціація «ЗЕД», 2020. 266 с.

Інтерпретація в європейському контрактному праві: герменевтико-цивілістичні засади / Гайдулін О.О.; [за заг. ред. Крупчана О.Д.]; НАПрН України, НДІ приват. права і підприємництва ім. Ф.Г. Бурчака. Київ: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва ім. Ф.Г. Бурчака НАПрН України, 2021. 597 с.

Ковальчук К.В. Особливості колізійного регулювання сімейних відносин в умовах глобалізації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 97-99.

Колеснік Т.В., Селезень С.В. Застосування практики Європейського суду з прав людини при захисті трудових прав працівників. *Право і суспільство*. № 4. 2022. С. 208-214.

Корнева П.М., Храпська А.О. Автономія волі сторін у міжнародному приватному праві: деякі аспекти реалізації в умовах війни. *Наукові перспективи*. 2022. №11 (29). С. 303-314.

Матвєєва А. Актуальні трансформаційні процеси у міжнародному приватному праві. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. № 1 (43). 2022. С. 64-72.

Мирошніченко В. О. Міжнародне приватне право у схемах і визначеннях: навч. посіб. К.: Центр навчальної літератури, 2018. 152 с.

Михайлів М. О. Межі здійснення права на вчинення заповіту. *Правова позиція*. 2021. № 2 (31). С. 55-59.

Михайлів М. О. Національне законодавство як джерело правового регулювання міжнародних спадкових відносин. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. № 3. С. 229-235.

Михайлів М. О. Правова природа праваслідування як об'єкта міжнародного спадкування. *Recht der Osteuropäischen Staaten*. 2020. № 5. С. 35-41.

Михайлів М. О. Правова природа секретного (таємного) заповіту в міжнародному приватному праві. *Юридичний вісник*. 2021. № 2. С. 118-124.

Михайлів М.О. Особливості правового режиму спадкування в міжнародному приватному праві. *Право і суспільство*. 2020. № 4. С. 292-301.

Михайлів М.О. Правова природа управління спадщиною в міжнародному приватному праві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 2. С. 55-58.

Михайлів М.О. Правове регулювання відносин спадкування в міжнародному приватному праві: монографія. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка. 2022. 520 с.

Михайлів М.О. Правове регулювання відносин спадкування в міжнародному приватному праві: монографія. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка. 2022. 520 с.

Михайлів М.О. Правове регулювання відповідальності спадкоємців за боргами спадкодавця за законодавством України та іноземних держав. *Юридичний вісник*. 2022. № 1. С. 78-85.

Міжнародне приватне право: методичні рекомендації з підготовки до практичних занять, виконання індивідуальних завдань та самостійної роботи для студентів спеціальності 081 «Право». Уклад. В.М. Чернега, А.М. Бабюк. Київ-Тернопіль: КНУБА, ФО-П Шпак В.Б., 2022. 33 с.

Міжнародне публічне та приватне право сучасності: навчально-методичний посібник/ Ю.Ю. Акіменко, О.О. Белогубова, К.В. Мануїлова, П.П. Войтович, О.К. Канєнберг-Сандул. Львів: Видавець Кошовий Б.-П. О., 2023. 99 с.

Міжнародний комерційний арбітраж: навчально-методичний посібник/ С.С. Андрейченко, О.Т. Волощук, К.В. Громовенко, В.Ю. Колесник. Одеса: Фенікс, 2021. 143 с.

Мінченко А.О. Міжнародні нормативні акти як джерела регулювання зовнішньоекономічних відносин та їх співвідношення із національним законодавством України. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 1. С. 64–68.

Нагнибіда В.І. Механізм правозастосування при вирішенні спорів у міжнародному комерційному арбітражі; за ред. проф. О.Д. Крупчана. Київ, 2020. 492 с.

Нагнибіда В.І. Принципи УНІДРУА: інструментальне призначення та місце в концепті *lex mercatoria*. *Юридичний вісник*. Одеса: Гельветика. 2021. № 3. С. 15-23.

Овечкіна О.С. Способи вирішення колізійних питань статусу юридичних осіб у праві ЄС та у законодавстві деяких його держав-членів. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 3. С. 392-398.

Перестюк Н. Правова кваліфікація у міжнародному приватному праві: удосконалення теоретичних і практичних підходів в Україні. *Право України*. 2020. № 6. С. 54-81.

Правове регулювання відносин спадкування в міжнародному приватному праві / М.О. Михайлів; М-во освіти і науки України, Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2022. 519 с.

Спадкове право крізь призму судової практики: монографія; за ред. І.В. Спасиво-Фатєєвої. Харків: ЕКУС, 2021. 536 с.

Ткаченко В. Колізійні питання реалізації права на шлюб у міжнародному приватному праві. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 6. С. 282-286.

Токарчук Л.М. Проблеми кодифікації міжнародного цивільного процесу. *Вісник Одеського національного університету*. Правознавство. Том 25. № 2. 2023. С. 30-35.

Том 13 Великої української юридичної енциклопедії: Міжнародне приватне право; за ред. проф. А.С. Довгєрта. Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2021. 864 с.

Цибульська О.Ю. Міжнародне приватне право: навч.-метод. посіб. для бакалаврів спец. 293 «Міжнародне право» / О.Ю. Цибульська; за ред. Х.Н. Бєхруза; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса: Фенікс, 2022. 59 с.

Цивільне процесуальне право України: підручник/ В.М. Коссає, Р.Я. Лемиє, Ю.В. Навроцьєка, С.В. Сениє; за заг. ред. В.М. Коссаєка. Харків: Право, 2020. 752 с.

Цірат Г.А. Міжнародний цивільний процес: шляхи реформування у сучасних умовах. *Право України*. 2020. № 6. С. 166–188.

Чернега В.М. Правове регулювання міжнародних трудових відносин у Латвійській, Литовській Республіках та Україні.

Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». № 2. 2023. С. 187-192.

Чумак О. Особливості колізійного регулювання укладання шлюбу *Підприємництво, господарство і право.* 2020. № 2. С. 74-78.

Шкурська І.С. Деякі питання укладення шлюбу громадянина України з іноземним елементом. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 10. С. 240–243.

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

Всесвітня торговельна організація. URL: <http://www.wtj.com>

Гаазька конференція з міжнародного приватного права
<https://www.hcch.net/en/home>

Європейський Союз. URL: <http://europa.eu.int>

Європейський суд з прав людини. URL: <http://echr.coe.int>

Єдиний державний реєстр судових рішень України. URL:
<https://reyestr.court.gov.ua/>

Законодавство України. Верховна Рада України: офіц. веб-портал. URL:
<http://zakon2.rada.gov.ua/laws>

Комісія ООН з права міжнародної торгівлі (UNCITRAL). URL:
<https://uncitral.un.org/>

Міжнародна торгова палата (ICC). URL: <https://iccwbo.org/>

Міжнародний комерційний арбітражний суд при ТПП України. URL:
<https://icac.org.ua/>

Міжнародний центр врегулювання інвестиційних спорів (ICSID). URL:
<https://icsid.worldbank.org/>

Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. URL:
<http://www.nbuv.gov.ua>

ООН. URL: <http://www.un.org>

Міжнародні видання:

Application of International Labour Standards 2022. Report III (Part A).
Report of the Committee of Experts on the Application of Conventions and
Recommendations International Labour Conference 110th Session, 2022.
URL:

[https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@ed_norm/
@relconf/documents/meetingdocument/wcms_836653.pdf](https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@ed_norm/@relconf/documents/meetingdocument/wcms_836653.pdf)

bonomi a., ilaria pretelli i., romano g.-p. yearbook of private international law vol. xxiv – 2022/2023. publisher: [verlag dr. otto schmidt](#), 2023. 480 p.

Bux U., Maciejewski M. Judicial cooperation in civil matters. Fact Sheets on the European Union. 2022. URL: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/154/judicial-cooperation-in-civil-matters>

Conflict of Laws: A Comparative Approach: 2nd edition; Gilles Cuniberti, Professor of Comparative and Private International Law, University of Luxembourg. 2022. 488 p.

Cretu G., Florea D. Lex Successionis – the Determination of Applicable Law of Inheritance in Private International Law. *European Journal of Law and Public Administration*. № 8 (1). 2021. P. 19-28.

[Diakovych M.M.](#), [Mykhayliv M.O.](#), [Kossak V.M.](#) Features of the inheritance rights of children born as a result of artificial insemination. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2020. 27 (4). P. 214–230.

EU Cross-Border Succession Law; Edited by Stefania Bariatti, Professor of International Law, Ilaria Viarengo, Professor of International Law and Francesca C. Villata, Professor of International Law, University of Milan, Italy. 2022. 576 p.

EU Cross-Border Succession Law; Edited by Stefania Bariatti, Professor of International Law, Ilaria Viarengo, Professor of International Law and Francesca C. Villata, Professor of International Law, University of Milan, Italy. 2022. 576 p.

European Law Institute/ UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure of 2020. 509 p. URL: <https://www.unidroit.org/english/principles/civilprocedure/eli-unidroit-rules/200925-eli-unidroit-rules-e.pdf>

International Arbitration: Law and Practice; 3rd edition. Wolters Kluwer. (June 7, 2021). 616 p.

International Commercial Arbitration in the European Union; Brussels I, Brexit and Beyond; Chukwudi Ojiegbe, Centre for Private International Law, University of Aberdeen, UK. 2020. 320 p.

International Commercial Arbitration. A Comparative Introduction: monography; Principles of Commercial Law series Franco Ferrari, Friedrich Rosenfeld and John Fellas. USA: Elgar Publishing, Incorporated, Edward, Massachusetts. 2023. 288 p.

International Commercial Arbitration. Thomson West. 2022. 808 p.

International Investment Law and Arbitration. Cambridge University Press; 2nd edition (April 22, 2021). 682 p.

Kadzharov R. Inheritance Relations in Private International Law. *Bulletin of Science and Practice*. № 6(1). 2020. P. 283-286.

King S. Global Civil Procedure. Harvard International Law Journal. 2022. Vol. 62, Issue 1. URL: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3652731> 1

Mykhailiv M.O. Features of the legal regime of inheritance in private international law. *Law and society*. 2020. № 4. P. 292-293.

The Law of Investment Treaties; 3rd Edition. Oxford University Press (April 18, 2021). 640 p.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

1. Міжнародне приватне право у світлі проблеми включення до публічного чи приватного права.
2. Поняття, правова природа та сутнісні характеристики міжнародного приватного права.
3. Міжнародне приватне право як галузь національного права.
4. Зміст поняття «міжнародне приватне право» у різних національно-правових системах.
5. Концепція публічно-правового характеру міжнародного приватного права.
6. Концепція приватно-правового характеру міжнародного приватного права.
7. Мета та функції міжнародного приватного права.
8. Міжнародне приватне право як «полісистемний комплекс».
9. Місце міжнародного приватного права в юридичній системі.
10. Міжнародне приватне та міжнародне публічне право: взаємодія і співвідношення.
11. Територіальний принципи у міжнародному приватному праві.
12. Персональний принципи у міжнародному приватному праві.
13. Принципи міжнародного приватного права та міжнародне публічне право
14. Основні методологічні підходи до міжнародного приватного права
15. Теорія транснаціонального права
16. Теорія трансмуніципального права
17. Католицька теорія колізійного права
18. Герменевтика міжнародного приватного права
19. Антропологія міжнародного приватного права
20. Конфліктологічна теорія міжнародного приватного права
21. Концепція Lex Mercatoria як серйозний виклик міжнародному

- приватному праву
22. Проблема співвідношення між Lex Mercatoria і міжнародним публічним правом у сучасній юридичній науці
 23. Досягнення міжнародного приватного права
 24. Проблеми і вирішення у сучасному міжнародному праві
 25. Тенденції та перспективи розвитку сучасного міжнародного права
 26. Наука міжнародного приватного права в ХХІ ст.
 27. Антропоцентризм у сучасному міжнародному публічному та приватному праві
 28. Загальна характеристика трудових відносин у міжнародному приватному праві.
 29. Міжнародне регулювання міжнародних трудових відносин.
 30. Міжнародно-правове регулювання праці.
 31. Працевлаштування іноземців в Україні.
 32. Трудові відносини українських громадян за кордоном.
 33. Правове регулювання праці співробітників міжнародних та міжурядових організацій
 34. Особливості правового регулювання шлюбно-сімейних відносин у праві різних держав.
 35. Колізійне регулювання шлюбно-сімейних відносин в міжнародному приватному праві.
 36. Укладення шлюбу з іноземцем.
 37. Шлюбний контракт з іноземцем.
 38. Розірвання шлюбу з іноземцем.
 39. Майнові відносини подружжя в міжнародному приватному праві.
 40. Міжнародне усиновлення та його наслідки.
 41. Аліментні зобов'язання в міжнародному приватному праві.
 42. Основні колізії у спадкуванні за міжнародним приватним правом.
 43. Міжнародно-правове регулювання спадкових відносин.
 44. Спадкові права іноземців в Україні.

45. Спадкові права українських громадян за кордоном.
46. Правовий режим відумерлої спадщини у міжнародному приватному праві.
47. Поняття міжнародного цивільного процесу.
48. Джерела правового регулювання міжнародного цивільного процесу.
49. Правове становище іноземних осіб у цивільному процесі.
50. Міжнародна підсудність (юрисдикція) цивільних справ з іноземним елементом.
51. Іноземні судові доручення.
52. Визнання та примусове виконання іноземних судових рішень.
53. Поняття і сутність міжнародного комерційного арбітражу.
54. Види міжнародних комерційних арбітражів.
55. Міжнародно-договірна уніфікація комерційного арбітражу.
56. Міжнародні регламенти, типовий закон про міжнародний комерційний арбітраж ЮНСІТРАЛ.
57. Арбітражна угода: поняття, зміст та види.
58. Компетенція міжнародного комерційного арбітражу.
59. Арбітражні рішення: поняття, зміст та види.
60. Виконання арбітражних рішень.

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА**

Навчально-методичний посібник